ВАСИЛЪ АВРАМОВЪ

ВОЙНАТА
МЕЖДУ
ВИЗАНТИЯ
И
БЪЛГАРИЯ

ВЪ 986 ГОДИНА И ОБСАДАТА НА СОФИЯ ОТЪ ИМПЕРАТОРА ВАСИЛИЙ II БЪЛГАРОУБИЕЦЪ

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА НА ВОЕННО-ИЗДАТЕЛСКИЯ ФОНДЪ — 1936

Б 69

19-0000017257

Б 65

ВАСИЛЪ АВРАМОВЪ

D. 5124/1937.

ВОЙНАТА
МЕЖДУ
ВИЗАНТИЯ
И
БЪЛГАРИЯ

ВЪ 986 ГОДИНА И ОБСАДАТА НА СОФИЯ ОТЪ ИМПЕРАТОРА ВАСИЛИЙ II БЪЛГАРОУБИЕЦЪ

Пед. институт
инв. № 2885

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА НА ВОЕННО-ИЗДАТЕЛСКИ ФОНДЪ — 1936

ПРЕДГОВОРЪ

Съ издаването на „Юбилеенъ сборникъ Плиска—Преславъ“, въ три тома, по случай хилядогодишнината отъ смъртьта на царь Симеона, въ 1927 г., ние се помѫчихме да разрешимъ доста историко-географически и археологически проблеми отъ времето на първото българско царство. Въ томъ III на този сборникъ, ние описахме най-подробно и войната между Византия и България въ 811 г. и страшния погромъ на императоръ Никифора отъ царь Крума, като доказахме, че това е станало въ котловината при Мадара, а не въ Балкана, както се вѣрваше досега. Въ сѫщия сборникъ ние зачекнахме на кѫсо и много други войни между България и Византия, между печенегитѣ и Византия, а особено тия въ 1049, 1052, 1088 и 1091 г., между куманитѣ и Византия въ 1094 г., станали въ българскитѣ земи и пр.

Въ отдѣленъ, четвърти, томъ, ние се занимахме съ разни историко-географически проблеми и отъ второто българско царство, а, главно, описахме подробно войната между България и Византия въ 1190 г. и погрома на императоръ Исакъ Ангелъ отъ царь Асеня при гр. Трѣвна.

Сега пъкъ ние счетохме за нуждно да се занимаемъ съ друга една голѣма война, пакъ между Византия и България, именно съ тази въ 986 г., която е имала грамадно значение за България, защото, отъ една страна, продължила сѫществуването на първата българска държава, въ лицето на таканареченото западно или Самуилово българско царство, за още нѣколко години, но отъ друга — турила началото на онази страшна борба между известния въ историята императоръ Василий II Българоубиецъ и царетѣ: Романа, Арона и Самуила, а, главно, съ последния, която се свършила въ 1018 г. съ покоряването на България.

Съ новитѣ открития, които правимъ и за тази страшна война, а, главно, съ точното опредѣляне мѣстото на ужасния погромъ на императоръ Василия отъ българскитѣ царе и за пѫтя, по който императорътъ позорно избѣгалъ отъ Вакарелската клисура за Пловдивъ, — ние се надѣваме, че хвърляме нова свѣтлина върху още една тъмна страница отъ българо-византийската история и че поднасяме още единъ скроменъ даръ предъ олтаря на историческата наука.

София, 1 мартъ 1936 г.

АВТОРЪТЪ

ПРИЧИНИТѢ ЗА ВОЙНАТА

Презъ 967 г., киевскиятъ князъ Светославъ, подбутнатъ отъ византийския императоръ Никифоръ Фока, предприелъ походъ противъ България. На Дунава той разбилъ българската армия, превзелъ, споредъ руския лѣтописецъ Несторъ, „по Дунаеви 80 града“ и установилъ столицата си въ града Переяславецъ, сега с. Приславъ, въ Северна Добруджа. Българскиятъ царь Петъръ не можалъ да понесе този тежъкъ ударъ за държавата и припадналъ отъ апоплексия. Следъ това той се покалугерилъ и презъ 969 г. умрѣлъ.

Въ това време синоветѣ на царь Петра: Борисъ, законниятъ престолонаследникъ, и Романъ се намирали въ Цариградъ, като заложници. Държавата била оставена на произвола, безъ законенъ господарь, и при едно голѣмо зло въ нея — руситѣ, които се ширили изъ източнитѣ ѝ области. Естествено било, щото въ западнитѣ провинции на царството да се повдигне силно брождние, което издигнало за царе единъ отъ българскитѣ комити-управители, Никола Мокъръ, и четирмата му синове — комитопули: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ, които поели въ ръцетѣ си върховната власть и турили преграда на руското разширение на западъ. Византийското правителство счело за необходимо да изпрати въ България законния престолонаследникъ, Бориса, заедно съ брата му Романа, и първиятъ поелъ властьта върху запазената още часть отъ източнитѣ области на царството.

Рускиятъ князъ Светославъ не мирувалъ на Дунава. Той предприелъ походъ противъ българската столица, Преславъ, превзелъ я и заробилъ царя Бориса. Оттукъ Светославъ преминалъ съ армията си Балкана, превзелъ българскитѣ области въ Тракия и нахлулъ въ Византийската империя къмъ Одринъ. Обаче, той билъ отблъснатъ отъ византийската армия и заставенъ да се върне и укрепи въ голѣмата крепость Дрѫстъръ, или Силистра, на Дунава.

Въ Цариградъ, на 10 декемврий 967 г., императоръ Никифоръ Фока билъ убитъ отъ пълководеца Иоанъ Цимисхий и последниятъ встѫпилъ на престола. Князъ Светославъ, възгорденъ отъ успѣхитѣ си противъ българитѣ и плененъ отъ хубоститѣ на българскитѣ и византийскитѣ земи, далъ ултиматумъ на императора Цимисхия да напустне владенията си на полуострова и да бѣга въ Азия, като му предаде и столицата си. Цемисхий пъкъ му отговорилъ да напусне България и да се върне въ Русия, като вземе уговоренитѣ съ императора Никифора дарове. Явно било, че между двамата предстояло да бжде започната страшна война. И наистина, презъ 972 г. императоръ Иоанъ Цимисхий преминалъ съ армията си Балкана, нападналъ превзетата отъ руситѣ българска столица Преславъ, разбилъ руситѣ и българитѣ, които били заставени да имъ помагатъ, освободилъ отъ руския пленъ царя Бориса, излъгалъ българитѣ, че той билъ дошелъ ужъ да ги освободи отъ руситѣ, а не да ги завладѣе, и съ тѣхна помощь се отправилъ за Силистра. Тукъ, следъ дълга и кървава борба съ Светослава, руситѣ били принудени да капитулиратъ и да се отправятъ за земята си, но на р. Днепъръ тѣ били разбити отъ печенегитѣ и Светославъ убитъ. Императоръ Цимисхий не удържалъ думата си къмъ българитѣ, а окупиралъ завладенитѣ отъ руситѣ български земи, вѣроятно до старата илирийска граница — сомовитскитѣ височини, р. Осъмъ и ихтиманскитѣ височини, поставилъ въ българскитѣ крепости свои гарнизони, пленилъ въ Преславъ царя Бориса и семейството му и, заедно съ брата му Романа, го откаралъ въ Цариградъ, гдето украсилъ триумфа си и тамъ накаралъ Бориса да снеме царскитѣ си знаци и го провъзгласилъ за магистъръ на империята. Съ това се турило край на владението на източната половина на славното нѣкога Симеоново царство[1].

Следъ отпразднуването на триумфа си, императоръ Иоанъ Цимисхий не можалъ да предприеме походъ противъ Западното българско царство и да го завладѣе, защото билъ заетъ съ военни операции противъ арабитѣ и отъ пролѣтьта на 973 г. до края на 975 г. билъ въ Азия, а на 11 януарий 976 г. той билъ отровенъ [2].

Следъ Цимисхия на византийския престолъ се възкачили Василий II и братъ му Константинъ. Обаче, като претендентъ за престола се обявилъ полководецътъ Варда Склиръ. Това предизвикало междуособна война въ Мала-Азия. Отъ друга

---

[7] Вижъ за това по-подробно у византийскитѣ лѣтописци **Leo Diaconos**, cd. Bonn., стр. 77 сл.; **Skylitzes-Cedrenos**, II, 372 сл.; **Zonaras**, IV, 87 сл.; руската лѣтопись на Нестора. Отъ новитѣ автори: **G. Schlumberger**, L'éporće Byzantfne, Paris, 1896; **Н. Станевъ**, Сборникъ за Народни умотворения, наука и книжнина, т. XIV, книжовенъ отдѣлъ, стр. 4 сл.; **М. С. Дриновъ**, Съчинения, т. I, стр. 317 сл.; 460 сл.; **д-ръ К. Иречекъ**, История на българитѣ, изд. С. Славчевъ, стр. 139 сл.; **сжщий**, Geschichte der Serben, § 203; **В. Златарски**, История на българската държава, т. I, ч. II, стр, 567 сл.; **Г. Баласчевъ**, Българитѣ презъ последнитѣ 10-годишнини на X в., I, 4 сл.; **В. Аврамовъ**, Юбилеенъ сборникъ Плиска-Преславъ, ч. II, стр. 135 сл. и цитираната тамъ литература.

[2] **Les Diaconos**, 176—8.

страна, фатимидскиятъ кайрски халивъ Ел Азизъ, синъ на Мундза (975—996), се отправилъ за византийскитѣ владения въ Италия, а арабскитѣ разбойнически отряди нахлули въ Калабрия и Апулия. Възползувани отъ това, българитѣ — казва Иванъ Скилица — *веднага възстанали и признали властьта на четирмата братя: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ,* защото отъ близкитѣ по родъ на (царь) Петра едни починали отъ смърть, а Борисъ и Романъ, негови синове, отведени въ Цариградъ, останали тамъ[1]). Не ще сумнѣние, че това възстание е станало въ завладѣната отъ императора Иоана Цимисхия източна область Мизия на Петровото царство и че то е било напълно подкрепено отъ царь Мокра и неговитѣ синове. Това се установява отъ изричния текстъ на Анна Комнина[2]), която, като говори за превземането на дунавския Приславъ или Переяславецъ, казва: „Този градъ е прочутъ и се намира на Истъръ (Дунавъ) и едно време не е носилъ това варварско име, но е билъ и се наричалъ съ грыцко наименование Великъ градъ (μενάλη πολις, Мегалополисъ); но, следъ като *царьтъ на българитѣ, Мокъръ, и неговитѣ приемници, сжщо и Самуилъ,* последниятъ отъ българската династия, подобно на Седекия на иудеитѣ, *го превзелъ,* вечерно време, градътъ придобилъ сложно наименование и, като приелъ отъ славянитѣ славянско название, нарекълъ се отъ тѣхъ Велика Пристлава[3]). Това ясно показва какъ царь Мокъръ и неговитѣ синове сж подпомогнали възстанието и какъ тѣ, съ оржжие въ ржка, сж отнели отъ византийцитѣ българскитѣ земи на северъ отъ Балкана, чакъ до устието на Дунава. Това е било първата причина за войната между Византия и България въ 986 г.

Друга причина за войната ние съглеждаме въ бѣгството на детронирания български царь Бориса II и на брата му Романа отъ Цариградъ. При сжществуването на Западното българско царство още отъ 968 г., а особено следъ освобождаването на завладенитѣ отъ Византия български земи на северъ отъ Балкана, патриотическитѣ чувства тласкали и двамата внуци на Симеона Велики къмъ България, гдето имъ било мѣстото, и за това, види се, тѣ отдавна търсили начинъ да избѣгатъ отъ византийската столица. Това не е могло да не бжде усѣтено отъ окржжающитѣ ги гърци и за туй, споредъ сведенията на арабскитѣ лѣтописци *Яхия Антиохийски* и *ал-Макинъ*, тѣ били държани отъ императора Иоана Цимисхий подъ арестъ въ двореца. Но, казва *Иванъ Скилица*, „понеже се случи, щото императорътъ да умре и (Варда) Склиръ да възстане, то, когато императорътъ и тѣхенъ роднина (на Бориса и Романа) Василий излѣзалъ изъ тракийскитѣ селища[1], тогава Борисъ и Романъ избѣгали отъ Цариградъ и побързали да стигнатъ България[2]. А, споредъ *ал-Макина*, бѣгството станало така: „Въ сѫщата година (376 отъ Хиджра — 986 отъ Христа) — казва той — двамата синове на Самуила (чети на Петра), които Цимисхий държалъ затворени въ двореца, изхитрили — тя е осмата година отъ пленяването имъ — и се качили на два коня, които тѣ се погрижили да си приготвятъ. Когато достигнали до планинската тѣснина, която прониква въ България, конетѣ имъ се уморили и тѣ слѣзли отъ тѣхъ и се скрили въ гората, защото се бояли да не би да ги настигне нѣкой отъ ромеитѣ. И когато по-голѣмиятъ (Борисъ) вървѣлъ по пѫтя предъ по-малкия, случило се, че нѣкакви българи го убили по погрѣшка (като го мислили за разбойникъ). А по-малкиятъ, който вървѣлъ отзадъ, имъ се обадилъ кой е и тѣ го взели и поставили за царь“[3].

---

[1]) **Skylitzes—Cedrenos**, II, 434—5; **Zonaras**, IV, 110.

[2]) Дъщеря на императора Алексий Комнинъ (1081—1118 г.) и голѣма византийска историчка, която описва царуването на баща си.

[3]) **Anna Comnena**, Alexias, II, 434, 436; вижъ и старобългарския преводъ на Иоаниа Зонара, цитиранъ у **Г. Баласчева**, Българитѣ презъ последнитѣ 10-годишнини на X. в., ч. I, 32.

Почи сѫщото ни съобщаватъ за бѣгството и *Яхия Антиохийски*[4], *Скилица-Кедринъ*[5] и тѣхниятъ допълнитель *Дѣволскиятъ епископъ Михаилъ*[6].

Съ избѣгването на царь Бориса и на князя Романа и съ избирането на последния за царь и установяването му въ Скопие, като столица, което, споредъ едни историци, станало въ 979, а споредъ други въ 980 — осемь години следъ откарването имъ въ пленъ отъ Преславъ — положението на българската държава се стабилизирало и България, вмѣсто да тръгне по пѫтя на междуособнитѣ войни съ четирмата братя — комитопули и да се разкапе, станала още по-опасна за византийската империя. Това е била втората причина за войната.

Следъ избирането на князъ Романа за царь, арабскитѣ лѣтописци *ал-Макинъ* и *Ахия Антиохийски* прибавятъ и друго важно нѣщо, именно, че около него почнали да се събиратъ твърде много българи, които захванали да превзиматъ земитѣ на ромеитѣ. За това ни свидетелствува и византийскиятъ болyринъ отъ XI в., *Кекавменъ,* който казва, че Самуилъ нападналъ Тесалия и превзелъ града Лариса, следъ тригодишна обсада [1]. *Скилица* и *Кедринъ* простиратъ успѣхитѣ на Самуила още по нашироко. „Когато ромейскитѣ войски — казватъ тѣ — били заняти съ сраженията противъ (претендента на престола) Склира, Самуилъ, като намѣрилъ удобенъ моментъ, нападналъ на цѣлия западъ (Балканския полуостровъ), не само Тракия и Македония и околноститѣ на Солунъ, но и на Тесалия, Елада и Пелопонесъ и си присъединилъ много крепости, отъ които главната била Лариса, жителитѣ на която преселилъ, съ цѣлата покжщнина, въ по-вжтрешнитѣ земи на България и, като ги вписалъ въ списъцитѣ на своитѣ войници, употрѣбилъ ги, като съюзници, противъ ромеитѣ [2]. На друго мѣсто, сжщитѣ автори прибавятъ, че къмъ 983 г. Самуилъ билъ заставенъ да разруши до основи една часть отъ градищата на Тесалия, въ които преобладавало не славянско население, защото не му било възможно да ги задържи [3]. Тогава той пренесълъ отъ Лариса въ Преспа, гдето се издигали дворцитѣ му, мощитѣ на св. Ахилия, съ цель да украси столицата си и съ духовни скжпоценности [4].

---

[1] Навѣрно да събира войски за предстоящата война съ Варда Склира. [2] **Skylitzes—Codrenos**, II, 435. Имп. Василий е билъ братовчедъ на Бориса и Романа, защото майка имъ, царица Мария—Ирина, жена на царя Петра, Симеоновъ синъ, е била византийска княгиня — дъщеря на имп. Христофора, внучка на имп. Романа—Лаканина (Sym. Logothetos, 832—4 = Theophanes — cont., 414, 415; **Liudprandi** Antapodosis, c. 38. [3] **В. Г. Васильевскiй**, Къ исторiи 976—986 годовъ. Журналь мин. народ. просвѣщенiя, т. 184, 1876 г., стр. 237; Труды В. Г. Васильевскаго, т. II, 1909 г., стр. 79. [4] **Баронъ Розенъ**, Императоръ Василiй Болгаробойца, Спб,. 1883 г.стр. 20—21. [5] Skylitzes-Cedrenos, II, 435. [6] **Dr Prokic**, Die Zuzätze in der Handschrift des Iohannes Skylitzes, § 28.

Въ едно похвално слово, написано въ честь на *свети Фотия Тесалийски,* който участвувалъ въ дългогодишнитѣ борби между императоръ Василия и царь Самуила, се казва: „Народътъ мизийски (т. е. българитѣ), който побѣснѣлъ противъ ромейската власть и нападналъ цѣлата тесалийска и долопска земя [5], станалъ виновникъ за много тревоги на авзонския (ромейския) императоръ. Защото не бѣ възможно да се докаратъ приходитѣ оттамъ въ царския дворъ, нито бѣ безопасно за нѣкого отъ народа му да тръгне на пжть за тамъ, понеже всички се откарвали далечъ въ пленъ или бивали безмилостно посичани съ мечъ, или ги постигала робска участь, съгласно закона за пленничеството, което нарушава еднoплеменностьта и повдига родственъ народъ противъ родственъ [6]. *Левъ Дяконъ* ни съобщава, че по онова време българитѣ опустошавали Тракия, като избивали всички способни хора да носятъ оржжие, разбира се отъ ромеитѣ [7]. *А Иванъ Скилица* казва, че въ 986 г. императоръ Василий

---

[1] Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officies regies libellum. Edid. W. Wassiliewsky et V. Iernstedt. Petropoli, 1886, p. 65.
[2] **Skylitzes—Cadrenos,** II, 435.
[3] Сжщо, 453.
[4] **Dr Prokic,** Die Zuzätze, § 29.
[5] Албано-влашкитѣ области въ Епиръ.
[6] **В. Васильевскій,** Ж. м. н. просвѣщенія, ч. 248, 1886, стр. 100; **Баласчевъ,** цит. съчинение, стр. 46.
[7] **Leo Diaconos,** 171.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

предприелъ военен ъ походъ противъ българитѣ, защото тѣ нахлували въ византийскитѣ европейски области[1].

Не ще съмнение, че една отъ главнитѣ цели на българскитѣ царе е била да освободятъ отъ византийско иго и Тракия, тогавашна Македония, голѣма часть отъ която порано влизала въ състава на българската държава. Тѣ употрѣбили за това всички усилия, но види се, че не сѫ могли да успѣятъ.

Вследствие изтощенитѣ му военни сили въ борбитѣ съ претендента на престола въ Мала-Азия, съ арабитѣ въ Азия и въ южна Италия, а сѫщо и съ германцитѣ, императоръ Василий дълги години не могълъ да събере армията си и да нападне българитѣ, а чакалъ по-сгоденъ моментъ. Но, за да има поздрава охрана на границата откъмъ България, той, споредъ сѫщия арменски лѣтописецъ, *Асохигъ*, „преселилъ въ Македония (т. е. въ Тракия) голѣмо множество арменци“. Освенъ това, споредъ сѫщия лѣтописецъ, вѣроятно, за да спечели време, императоръ Василий употрѣбилъ една византийска коварна маниера. Презъ 985 или въ началото на 986 г. той изпратилъ при българитѣ севастийския митрополитъ за да сключи миръ съ тѣхъ. „И когато тѣ, казва *Асохигъ*, поискали сестрата на императора за женидба, той имъ даде жената на единъ отъ своитѣ слуги и я изпрати заедно съ митрополита. Обаче, когато той пристигна въ земята на българитѣ, тѣ познаха жената и наказаха митрополита, като прелюбодѣецъ, и следъ като го заобиколиха съ слама и другъ горивенъ материалъ, царетѣ на българитѣ го изгориха живъ. Тѣ били двама братя, наречени комсадцаги (komsadzagen = grafensöhne = графски синове). Името на по-стария бѣше Самаелъ (Samayel)“[2]. Другиятъ братъ билъ Аронъ. Това препълнило чашата. Императоръ Василий счелъ постѫпката на българитѣ за casus belli — поводъ за война — и решилъ да предприеме вече борбата противъ тѣхъ, „подбутнатъ, споредъ думитѣ на съвременника *Лъвъ Дяконъ*, по-скоро отъ възпаленъ гнѣвъ, отъ колкото отъ благоразумие“, за да завладѣе България съ едно нападение, а *Матея Едески* пише, че императоръ Василий предприелъ войната, защото „решилъ да покори българитѣ подъ властьта си“. При това, сѫщиятъ прибавя, че предварително Василий изпратилъ заповѣдь до Алусияна (чети Самуила), тѣхенъ владѣтель, и до всички войводи да идатъ да се поклонятъ предъ неговия престолъ, но тѣ отказали“[3].

И така, при това положение на работата, следъ нѣколко време отъ изгарянето на императорския посланникъ — севастийския митрополитъ, въ 986 г., — ржкавицата е била вече хвърлена. Дуелътъ — ужасниятъ двубой между младия, надменния и гордия повелитель на византийската империя, Василий II, и българскитѣ царе: Романа, Арона и Самуила, а особенно Самуила, който е билъ душата на военнитѣ подвизи въ малката България и когото съвременниятъ византийски поетъ, *Иоанъ Геометъръ*, нарича „страшенъ тифонъ на злосторници“, а *Иванъ Скилица* — „храбъръ войникъ, съ чудна активность, мразещъ почивката и владѣещъ цѣла България“ — е трѣбвало вече да се започне борба на животъ или смърть!

---

[1] **Skylitzes—Cedrenos**, II, 436. [2] Des Stephanos von Taron, ч. III, гл. 20 и 22, стр. 148. Тукъ не се говори за Мойсея и Давида.

[3] **А. Липовскій,** Журналь м. н. просвѣщенія, ч. 278, 1891 г. стр. 130.

ПЛАНЪТЪ НА ИМПЕРАТОРА

Какъвъ е билъ планътъ на Василий II въ 986 г. при нападението на България, ние нѣмаме никакви данни. За него ние можемъ да направимъ заключение само по пжтя на нахлуването му въ страната и отъ разхвърленитѣ тукъ-тамъ у разнитѣ лѣтописци исторически данни. Така, за да нападне България, императоръ Василий не избралъ обикновения и широкъ друмъ за сегашна Македония, гдето сж били резиденциитѣ на българскитѣ царе, именно пжтя Цариградъ—Ипсала—Гюмурджина—Скеча—Драма—Сѣръ и оттукъ нагоре по долинитѣ на рѣкитѣ Струма и Струмица за гр. Скопие, гдето е била столицата на царя Романа, или отъ гр. Сѣръ, презъ Кукушъ, за долината на Вардаръ и оттамъ, презъ Воденъ и Битоля, за Прѣспа, гдето е обиталъ Самуилъ. По тази посока е билъ прокаранъ отъ римлянитѣ, още въ втория вѣкъ преди Христа, знаменитиятъ пжть via Egnatia. По този друмъ ние виждаме да се движатъ не веднажъ презъ време на Самуиловото царуване, както легионитѣ на нѣколко византийски пълководци, така и на самия императоръ Василия, а особенно въ началото, когато Самуилъ нападалъ на Епиръ и Тесалия и по-сетне — за голѣмия бой при Бѣласица въ 1014 г. и още нѣколко пжти до окончателния погромъ на българското царство въ 1018 г. Този друмъ е ималъ важно значение за империята въ военни времена, защото Ипсала, Гюмюрджина, Мосинополъ, Сѣръ и Воденъ сж биле отъ незапаметни времена най-удобни мѣста за зимни военни лагери, защото зимно време климатътъ имъ е много мекъ и топълъ, околноститѣ имъ сж пълни съ обширни пасбища за конницата и, по тази причина, сж могле да иматъ всѣкакъвъ и най-изобиленъ провиантъ за армиитѣ и за добитъка имъ. При това, и отъ близкитѣ морета сж могли да иматъ въ голѣмо изобилие риба. Вследствие на това, ние виждаме, че въ време на нѣкои походи на Василия противъ България, армията му, макаръ презъ лѣтото да е действувала далечъ задъ нашитѣ планини, е ходила обикновено да презимува въ Гюмурджина или въ Мосинополъ при Буругьолъ, до Бѣло море.

Въ 986 г. императоръ Василий не избралъ via Egnatia, а не по-малко важния друмъ отъ Цариградъ за Бѣлградъ, който води право за София, презъ срѣдата на Тракия, презъ нейнитѣ хубави и плодородни полета, оросявани отъ р. Марица, и презъ вѣковнитѣ градове Одринъ и Пловдивъ. Съ това той е искалъ да нападне България въ самата нейна срѣдина и да превземе Срѣдецъ, древната Сердика, срѣдновѣковната Триадица, сегашната София. Причината да завземе Срѣдецъ е лежала въ това, че, както показва и името му, той е представлявалъ сѫщинска *срѣдина* на тогавашната българска държава, която се простирала отъ Дунава и Черно-море до къмъ Адриатическо море, Епиръ и Тесалия. А щомъ той веднажъ завладѣе линията София—Нишъ — границата е била на Ихтиманскитѣ височини — и тури рѫка на тѣхнитѣ плодородни полета, които сѫ могли да продоволствуватъ армията му, и щомъ се облѣгне на тѣхнитѣ силни крепости и стратегическитѣ позиции по околнитѣ планини, — той вече ще може да раздѣли дунавска отъ моравска и македонска, въ сегашна смисъль, България; а като пъкъ се устроятъ двата голѣми центрове: София и Нишъ въ две добри и сигурни военни бази, каквито сѫ били Солунъ за Македония и Пловдивъ за Тракия, той е могълъ да направлява своитѣ военни действия по всички посоки на българската държава и неговата офанзива е щѣла да бѫде навсѣкѫде успѣшна и съкрушителна. Че такава е била цельта на императора, се установява не само отъ всички древни автори, които описватъ посоката на похода му и които твърдятъ, като *Лъвъ Дяконъ*, че искалъ „да завладѣе България съ *едно нападение*", но и отъ изричнитѣ думи на съвременния арменски лѣтописецъ, *Стефанъ—Асохигъ*, който казва: „Излѣзе Василий съ една силна армия и зае *срѣдата на страната на българитѣ* (und basetzte die Mitte des Landes[1]), т. е Срѣдецъ.

Друга причина за да избере императоръ Василий друма Цариградъ—София се е състояла въ това, че въ Пловдивъ къмъ армията му трѣбвало да се присъедини и единъ арменски отрядъ, образуванъ, както ще видимъ следъ малко, отъ заселенитѣ арменци въ Тракия, главно въ Пловдивско, близо до българската граница.

Трета причина за да мине императорътъ презъ Тракия и да нападне София, ние намираме въ диверсията, която Василий е искалъ да направи внезапно на българскитѣ царе. Кѫде сѫ се намирали по това време тѣ, историята не ни казва; но, въ всѣки случай, знае се, че нито единъ отъ тѣхъ не се е намиралъ на границата при Ихтиманъ, когато императорътъ я миналъ, или въ София, когато той я обсадилъ. Рускиятъ ученъ *Хилфердингъ* се пита: „Защо българитѣ сѫ пуснали неприятеля да мине клисурата между Марица и Родопитѣ? Да ли тѣ не сѫ искали нарочно да го примамятъ въ дълбочината на своитѣ земи, или, като сѫ били заняти съ своитѣ работи на югъ, сѫ пропустнали да се погрижатъ за охрана на планннитѣ? — „Първото — казва Хилфердингъ — трѣбва да е по-вѣроятно, защото Самуилъ билъ вече успѣлъ да се върне отъ Морея и очаквалъ гърцитѣ задъ Балкана [1]).

---

[1] Des Stephanos von Taron, ч. III, гл. 23, стр. 186.

Отъ сведенията, които ни даватъ всички лѣтописци, излиза, че при преминаването на границата при прохода „Момина клисура“ не е имало никакъвъ отпоръ отъ страна на българитѣ. Не е станало никакво сражение и въ цѣлата Ихтиманска Срѣдня-гора, както и въ Софийско поле, чакъ до обсадата на София. Въобще, лѣтописцитѣ не знаятъ да е излѣзла нѣкаква — каква да е — българска военна сила, която да е възприпятствувала неприятеля при неговото настѫпление, а още по-малко тази сила да е била предвождана отъ нѣкого отъ тримата български царе. *Скилица—Кедринъ* [2]) и *Зонара* [3]) казватъ, че само Самуилъ е действувалъ противъ неприятеля. *Матей Едески* говори за Алузиана, но почти всички нови историци казватъ, че това е грѣшка и че трѣбва да се чете Самуилъ. А допълнительтъ на хрониката на Скилица — *Дѣволскиятъ владика Михаилъ* — изрично казва, че пристигналата българска армия била предвождана отъ тримата царе: Романъ, Аронъ и Самуилъ [4]). Но, кога тѣ сѫ били пристигнали въ околностьта на София и сѫ организирали нападенията си противъ неприятеля, това остава неизвестно. Повече изглежда, че тѣ били дошли късно, следъ преминаването на границата и обсадата на София отъ императора, защото и Скилица и Зонара и владиката Михаилъ говорятъ за тѣхъ при завземането на височинитѣ на планинитѣ и проходитѣ, при прекѫсване на съобщенията и при бѣгството на императора обратно за Пловдивъ. А това иде да ни покаже, че, действително, походътъ на Василия се е извършилъ много бързо; че българскитѣ царе сѫ отсѫтствували отъ Софийско и сѫ воювали нѣгде въ Гърция и че, следователно, ние имаме тукъ работа съ една диверсия, въ която императорътъ използувалъ незащитената българска граница, далечъ въ тила на българската армия, и се устремилъ да завземе най-важния стратегически центъръ на тогавашната българска държава — София, отъ гдето той, ако бѣше сполучилъ, би могълъ да реализира широкия си планъ и да ѝ причини голѣми злини. За подобна диверсия, както видѣхме погоре, намеква и Хилфердингъ, сѫщо и Шлумберже [5]) и К. Стояновъ—Вълкановъ [1]). Съ подобна диверсия си послужилъ и царь Самуилъ противъ импер. Василия въ 1002 г. „Следъ покорението на северо-източна България презъ 1001 г., на следующата година, индиктионъ 15 (1002 г.), императорътъ — казва *Иванъ Скилица* — предприе воененъ походъ противъ Видинъ и, следъ като цѣли 8 месеца продължи обсадата, победоносно завладѣ града. Докато той продължаваше обсадата, Самуилъ, съ бързъ военен походъ, ненадейно нападна Одринъ, въ деня Успѣние на св. Богородица. Като го нападна неочаквано, той разстрои и събора, който по обичая всѣка година тържествено се празднува и, като взе много плячка, завърна ся обратно [2])".

---

[1]) Собраніе сочиненіи, I, 206. [2]) II, 436—437. [2]) IV, 545. [3]) VI, 545.
[4]) **D-r Prokic**, Die Zusätze, § 28. [5]) Мсб., т. XIV, наученъ отдѣлъ, стр. 31.

Друга една причина да нападне императорътъ София ни излага професоръ Златарски. Той казва, че четирмата братя—комитопули били раздѣлили царството и образували *федеративенъ съюзъ*, съ военно-отбранителна цель; че на Арона била дадена Софийската областъ, съ центъръ Срѣдецъ, въ която влизала и Северна Македония; че, понеже Аронъ билъ водилъ антибратска или по право антинационална политика, което било явна измѣна и предателство противъ Самуила, отечеството и народа, — то императоръ Василий билъ водилъ съ него преговоритѣ за миръ, чрезъ севастийския митрополитъ, за подчинението му подъ неговия скиптъръ и, понеже тѣ не излѣзли сполучливи, той се отправилъ съ армията си *къмъ неговата страна* — за Срѣдецъ; че, при настѫплението на императора, Аронъ отбранявалъ областьта си, а Самуилъ му дошелъ на помощь [3]) и пр. Сѫщо и Г. Баласчевъ поддържа, че, действително, българското царство било раздѣлено между четирмата братя, но съ *право на общо упражение на върховната власть* [4]). Ние не сме съгласни съ тѣзи теории — за тетрархията или четверовластието на двамата наши учени, защото за тѣхъ липсватъ, какви да е исторически данни и за това оставатъ въ областьта на хипотезитѣ. Не е съгласенъ съ тѣхъ и професоръ П. Мутавчиевъ [5]). Що се отнася до другнтѣ твърдения на професора Златарски — за Арона, тѣ сѫщо не намиратъ никаква подкрепа у източницитѣ; тѣ дори се напълно опровергаватъ отъ Скилица—Кедринъ, които казватъ, че само Самуилъ се борилъ противъ Василия и отъ Дѣволския владика Михаилъ, който, както видѣхме по-горе, изрично казва, че пристигналата на помощь на София българска армия била предвождана отъ тримата български царе: Самуилъ, Аронъ и Романъ.

---

[1] Македонски прегледъ, год. II, кн. 3, стр. 120. [2] **Skylitzes—Cedrenos**, II, 454—5. [3] История на българската държава, г. II, 640, 678; Македонски прегледъ г. II, кн, I, 6; Българска историческа библиотека, г. II, т. III, 2. [4] „Независима Македония", брой 12, 1923 г.; Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X в., стр. 21 сл. [5] Македонски прегледъ, год. V, кн. 2, стр. 115.

Споредъ *Лъва Дякона,* идеята да нападне България бързо и да я подчини съ едно нападение, се била зародила у императора Василий по-скоро отъ възпаленъ гнѣвъ, отъ колкото отъ благоразумие, а споредъ *Иванъ Скилица* планътъ за нападението съставлявалъ голѣма тайна и билъ лично дѣло на императора. Дали за това, защото той въ своята прекалена самонадейность, е считалъ, че съ едно нападение България ще може да бжде съвършено разгромена и подчинена, та е крилъ всичко и е ламтѣлъ да се отдаде всичката слава и честь за победата само нему, или за това, защото въ Цариградъ е имало отъ завладѣнитѣ български области много българи, които сж могли да узнаятъ плана му и да съобщатъ бързо на Самуила за готвящето се зло, не е известно; но исторически фактъ е, че императоръ Василий е крилъ всичко и не е съобщилъ нищо дори на своитѣ голѣми военноначалници за войната. Нека прибавимъ, че по онова време имало даже мнозина видни ромеи, които, при натегнатитѣ имъ отношения съ силнитѣ на деня въ Византия, се намирали въ интимни политически връзки съ българитѣ. *Иванъ Скилица* ни съобщава и имената на такива четирма души: магистъръ Павелъ Вовъ, отъ Солунъ, протовестиарий Малакинъ, Ватаци и Василий Глава, отъ Одринъ. Първитѣ двама били интернирани отъ императора, а другитѣ избѣгали при Самуила[1].

ЧИСЛЕНОСТЬ И КОМАНДУВАНЕ НА ВИЗАНТИЙСКАТА АРМИЯ

Лъвъ Дяконъ, който придружавалъ императора Василия въ похода му, не казва, каква е била армията му. Той пише по този въпросъ само това, че „императорътъ, като възстанови военнитѣ си сили, отправи се бързо противъ мизитѣ (българитѣ)“. Той не ни посочва и кои полководци сж придружавали Василия. Казва, обаче, че имало разни орждия и машини за обсаждане на крепости и много товаренъ добитъкъ и коне[2].

---

[1] **Skylitzes—Cedrenos,** II, 454.

[2] **Leo Diaconos,** Historia, ed. Bonn., 1842, стр. 171. Този византийски лѣтописецъ се е родилъ около 950 г. въ Калой, Азия, и, още твърде младъ, отишълъ въ Цариградъ, гдето билъ ржкоположенъ за дяконъ. Той написалъ византийска история, която почва отъ 959 и свършва въ 975 г. Историята на Лъвъ Дяконъ е най-важенъ изворъ за войната, която описваме, и изобщо за събитията въ X в., защото авторътъ е билъ съвременникъ на българскитѣ царе: Петъръ I, Борисъ II, Романъ, Самуилъ и братята му, както и на императора Василий. При това, той е придружавалъ императора въ войната презъ 986 г. като при-

Ахия Антиохийски сжщо не казва, какви сж били военнитѣ сили на императора, а пише, че се отправилъ противъ България съ „голѣма войска“ [1]).

Иванъ Скилица сжщо не опредѣля точно съ каква армия е разполагалъ императоръ Василий, а само казва, „че, като събралъ ромейскитѣ военни сили, намислилъ той самъ лично да нахлуе въ България“ [2]).

Положителни сведения по този въпросъ ни дава авторътъ на едно похвално слово на *свети Фотий Тесалийски*. Въ него се казва, че „императорътъ, считайки справедливо (положението) за нетърпимо, застаналъ начело на десетхилядна конница и, като събралъ десеть хиляди пеши войници, приготвилъ се съ подбранъ съставъ за упорита и юначна борба и нападналъ неприятеля [3]).

И така, отъ всички тия сведения излиза, че армията на императора е била *подбрана* и че е състояла отъ десеть-хилядна конница, десеть-хилядна пехота, единъ паркъ отъ тогавашни обсадни орждия и машини за обсаждане на крепости и отъ много товаренъ добитъкъ, всичко въ хора около 35,000 души [4]).

дворенъ дяконъ и е билъ свидетелъ на всички събития. Срв. **K. Krumbacher**, Geschichte der byzantinischen Litteratur, 2-te Auf. § 266—9.

[1]) **В. Р. Розенъ**, Императоръ Василій Болгаробойца, Санкпетербургъ, 1833 г., стр. 0,55. Ахия Антиохийски се е родилъ около 970 г., навѣрно въ Египетъ, и билъ роднина на александрийския патриархъ Евтихий. По професия той е билъ лѣкарь, но се занимавалъ и съ наукитѣ. За това му било възложено да продължи историята на патриарха Евтихия. Той я довършилъ около 1066 г., когато се преселилъ въ Византия и оттамъ въ Антиохия и за това носи названието Антиохийски. Извлѣчение отъ неговата история е направилъ рускиятъ ориенталистъ В. Р. Розенъ, подъ горното название.

[2]) **Skylitzes—Cedrenos**, II, 436. Скилица е живѣлъ презъ XI в. Той заемалъ високо положение въ византийската империя и билъ началникъ на стражата на императоръ Алекси Комнинъ (1081—1118 г.). Той написалъ кратка история отъ 811 до 1079 г. Понеже тя не е издадена, а Георги Кедринъ, навѣрно монахъ, е преписалъ въ своята хронография цѣлата часть отъ 811 до 1057 г., която е издадена нѣколко пжти, то обикновено се цитиратъ двамата лѣтописци по Бонското издание на Кедрина. Срв. **K. Krumbacher**, Geschichte der byzant. Litteratur, 2-te Auf., § 368—9.

[3]) **В. Васильевскій**, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Московской синодал. библиотекѣ. Журналь м. н. просвѣщенія, ч. 248, стр. 65 сл.

[4]) Известно е отъ **Симеона Магистра**, че за обсадата на Цариградъ въ 814 г., царь Крумъ приготвилъ петь хиляди кола, обковани съ желѣза, и десеть хиляди волове за пренасяне на обсадния паркъ. Какви сж били орждията и машинитѣ на тоя паркъ, вижъ сжщия визан-

Арменскиятъ историкъ *Стефанъ Таронски-Асохигъ* изтъква едно друго нѣщо, което ни опредѣля народностьта на голѣма часть отъ пехотата на византийската армия. Той казва, че въ време на катастрофата „арменска пехота взе императора Василия отзадъ и отпредъ въ срѣдата и по друга планинска пѫтека го изведе обратно, пакъ въ Македония“ [1]).

Пита се: каква е била тази *арменска пехота* и отгде е дошла тя? — Споредъ мене, тя въ никой случай не е била доведена отъ Армения или отъ другитѣ източно-азиатски провинции на империята, защото главнокомандующъ на тамошнитѣ войски е билъ Варда Фока, а Иоанъ Скилица изрично казва, че императоръ Василий криелъ всичко и не съобщилъ нищо за похода си въ България нито нему, нито на другитѣ източни полководци[2]), а, ако е имало нареждание тази пехота да дойде отъ Азия въ Европа, тѣ непремѣнно щѣха да разбератъ, че се крои нѣщо отъ императора. Вследствие на това, мене ми се чини, че твърдението на нашия виденъ историкъ *Баласчевъ*, какво многохиледната армия на Василия била прехвърлена отъ Мала-Азия въ европейскитѣ владения на империята[3]), безъ да каже основанията си за това, не е приемливо. Прочее, отговоръ на зададения въпросъ ние трѣбва да търсимъ другаде.

Сѫщиятъ арменски историкъ, *Стефанъ-Асохигъ,* казва: „Презъ времето, когато императоръ Варда (Склиръ) пребиваваше въ Багдатъ и когато царуването на Василия се бѣше успокоило, тогава той поиска, щото онѣзи отъ народа на арменцитѣ, които се намираха подъ негово владичество, да пресели въ Македония за отбрана противъ българитѣ и да обработватъ земята. И той ги заведе нататъкъ и ги посели въ голѣмо количество въ онази область“ [4]). Въ тѣзи и горнитѣ сведения на Асохига ние не можемъ да се съмняваме, защото той самъ, както казахме, е билъ арменецъ и се е интересувалъ, кѫде въ империята Василий II е преселвалъ неговитѣ сънародници и каква роля тѣ сѫ играли, било въ войнитѣ, било въ управлението на империята, толкова повече, че нѣколко души арменци, каквито бѣха Иоанъ Цимисхий (969-975 г.)

тийски лѣтописецъ, стр. 618, и изследванията на проф. **В. Златарски**, История на българската държава, т. I, ч. I, стр. 415; сѫщо и на **Г. Баласчевъ**, въ сп. „Минало“, кн. 10, ч. I, стр. 43.

[1]) **H. Gelzer**, Des Stephanos von Taron, § 185—6. Този лѣтописецъ нареченъ още Асохигъ, билъ отъ арменския гр. Торонъ. Живѣлъ е презъ втората половина на X в. и въ първата на XI в. Значи, билъ е съвременникъ на импер. Василий и на царя Самуила. Той е написалъ Всеобща история, навѣрно отъ сътворението на свѣта до 1004 г.

[2]) **Skylitzes-Cedrenos**, II, 436. [3]) Вижъ цитираното му съчинение, стр. 59. [4]) Цитираното съчинение, § 185—6.

и Лъвъ V Арменинъ (813—820 г.), достигнаха да се изкачатъ до императорския престолъ.

Освенъ тѣзи арменци, заселени отъ императоръ Василия въ „голѣмо количество“ изъ Македонската, т. е. Тракийската областъ, около 981 г., такива имало преселени въ сжщата областъ, а главно въ Пловдивско, и отъ императора Иоанъ Цимисхий, за пазение новообразуваната въ 979 г., следъ покорението на източната половина на България, граница *откъмъ западъ*. Други арменски поселения въ Тракия направи по-рано и императоръ Константинъ V Копронимъ (741—775 г.). Всички тия арменски колонисти пренесоха у насъ павликянството и манихейството и отъ тѣхъ сж останали сегашнитѣ наши павликени, асимилирани българо-католици, въ Пловдивско и на северъ отъ Балкана, чакъ до Дунава[1]). Отъ тѣзи три голѣми арменски поселения въ Тракия или Македония се образувалъ единъ доста силенъ воененъ отрядъ, за командуването на който, когато императоръ Василий билъ занятъ въ междуособната война съ Варда Склиръ въ Азия, „той (императорътъ) — казва на друго мѣсто *Стефанъ Таронски-Асохигъ* — изпрати на изтокъ посланникъ и повика патриция Иоанна, който нѣкога бѣ убилъ Чортванела и, като го назначи за магистъръ, изпрати го въ *Македония* да воюва противъ българитѣ[2]), при разнитѣ нашествия въ страната на Самуила.

---

[1]) Вижъ по-подробно за тѣхъ въ статията на **Д. Е. Такелла** въ Мсб., т. XI, 103 сл. и **д-ръ Л. Милетичъ**, въ сжщия сборникъ, т. XIX, стр. I сл., и т. XXI, стр. 1 сл.

[2]) Циг. съчинение, стр. 198. Въ срѣднитѣ вѣкове названието **Тракия** е употрѣбявано само за най-крайната часть на Балканския полуостровъ отъ Анастасиевата стена до Цариградъ, а останалата грамадна часть отъ Тракия, на северъ до Балкана и на западъ до Ихтиманска Срѣдна-гора, се наричала **Македония**. Сегашната Македония се наричала Тесалия I, а сегашната — Тесалия II. Въ X и XI в. сегашна Македония и земитѣ на западъ отъ Ихтиманскитѣ височини се наричали **България**. Ето защо византийскиятъ географъ отъ VII в., Ермагоръ, нарича тракийскитѣ градове Родосто и Пловдивъ македонски градове. Георги Монахъ въ X в. казва, че Адрианополъ (Одринъ) се намиралъ въ Македония. Историята нарича императора Василий I (867—886 г.) **македонецъ**, защото билъ роденъ въ едно одринско село. Иоанъ Киннамъ казва, че и Верея (Ст.-Загора) се намирала въ Македония, а Никита Хониатъ съобщава, че императоръ Алекси Комнинъ (1081—1118 г.) наричалъ своя зетъ Вриения македонецъ, защото билъ родомъ отъ Одринъ. Вижъ за това по-подробно въ изследванията на: **Тафелъ**, Constantinus Porphyrogenitus, 1847, стр. XV—XXXIII; **М. Дриновъ**, Съчинения, т. I, стр. 471; **H. Gelzdr**, Die genesis der byzantinischen Themenverfassung, Leipzig, 1899 г., § 82; **Н. Скабалановичъ**, Визант. государство и церковъ въ XI вѣкѣ, С. Петерсбургъ, 1884, стр. 224.

Както видѣхме по-горе, въ похвалното слово на свети Фотий Тесалийски се казва, че императорътъ застаналъ на чело на 10-хилядна конница и, *като събралъ 10 хиляди пеши войници,* нападналъ съ всичката си войска неприятеля. Отъ това следва да се заключи, че отъ столицата си Василий ще да е застаналъ на чело на конницата и на единъ малъкъ отрядъ пехота, а по пѫтя изъ „Македония“, въ Одринско и Пловдивско, събралъ отъ гръцкитѣ села и градове и отъ арменскитѣ поселения останалата часть отъ пехотата до 10 хиляди. По примѣра на знаменития императоръ Хераклия (610-641 г.), византийскитѣ царе почнали не само да си предвождатъ сами армиитѣ въ време на война, но често пѫти сами събирали войници въ военно време. За Василия II, освенъ свидетелствуването на *Асохига* за похода въ 896 г., ние имаме още два случая, въ които той е събиралъ войници въ нашата Тракия или Македония. Когато Борисъ и Романъ устроили бѣгството си отъ Цариградъ, за да излѣзе то успѣшно, много спомогнало, споредъ *Скилица-Кедринъ,* отсѫтствието на императора по тракийскитѣ селища, гдето, сигурно, той отишълъ да събира войници за борбата му противъ претендента на престола, Варда Склиръ [1]). Другъ случай ни съобщава *Яхия Антиохийски.* Той пише: „Приготвилъ се царь Василий за война съ българитѣ и заминалъ за Диут-ма въ 380 г. (31 мартъ 990 — 19 мартъ 991 г.), гдето живѣлъ (Варда) Склиръ [2]). Той *събралъ тукъ войска* и повикалъ Склира да го придружава въ похода, а той, както и братъ му, билъ боленъ и престарѣлъ . . . и императорътъ се отправилъ самъ за България [3]). За гр. Диут-ма всички историци казватъ, че е сегашниятъ гр. Димотика на р. Марица, който въ срѣднитѣ вѣкове е игралъ голѣма историческа роля и е билъ голѣмъ и важенъ, въ стратегическо отношение, градъ, следъ Одринъ.

Относително командуването на византийската армия, сведенията на лѣтописцитѣ сѫ съвсемъ оскѫдни. Само *Иванъ Скилица* ни съобщава, че въ похода си императорътъ билъ придружаванъ отъ главнокомандующия на западнитѣ, т. е. европейскитѣ ромейски войски, Конто (низкия) Стефанъ, и отъ магистра Лъва Мелиссина, който, както ще видимъ по-нататъкъ, билъ оставенъ въ Пловдивъ за специална служба.

Прочее, отъ всичко това следва, че източнитѣ, т. е. азиатскитѣ, войски не сѫ взели участие въ първия походъ на императора Василий противъ България; че войскитѣ, съ които е действувалъ той, сѫ били събрани отъ гарнизонитѣ на западната диоцеза на империята, а, главно, отъ Цариградъ и тракийскитѣ градове; че арменскиятъ отрядъ е билъ събранъ отъ арменскитѣ поселения въ Тракия и че главното командуване се намирало въ ржцетѣ на императора.

---

[1]) **Skylitzes-Cedrenos**, II, 435; **Prokic**, Die Zusätze, § 28. [2]) Следъ помирението му съ императора. [3]) **В. Г. Розенъ**, Имп. Василій Българобойца, стр. 27—8.

ЧИСЛЕНОСТЬ И КОМАНДУВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ

Нито единъ отъ древнитѣ лѣтописци не ни съобщава нѣщо за численностьта и състава на българската армия, която се е противопоставила на неприятеля въ 986 г. Арменскиятъ лѣтописецъ *Матея Едески* пише изобщо, че Алусиянъ (чети Самуилъ), като събралъ войска, се отправилъ да посрещне неприятеля[1], а *Дѣволскиятъ владика Михаилъ*, както вече знаемъ, пише, че армията била предвождана отъ трима̀та български царе: Самуилъ, Аронъ и Романъ[2]).

ОТПРАВЯНЕТО НА ИМПЕРАТОРЪ ВАСИЛИЙ ПРОТИВЪ БЪЛГАРИЯ. КОГА Е БИЛЪ ПРЕДПРИЕТЪ ПОХОДЪТЪ

Лъвъ Дяконъ пише: „Следъ като разбойническата банда на съзаклятницитѣ на Варда Склиръ бѣше напълно разнебитена, императоръ Василий, като възстанови военнитѣ си сили, се отправи *бързо* противъ мизитѣ (българитѣ), защото тѣхната дързость и жестокость, дишаща съ убийства, раздрусваше ромейската държава и обираше безпощадно земитѣ на македонцитѣ, като унищожаваше всички способни хора за съпротива. Прочее, като се движеше по-възпалено, както и трѣбваше, отколкото по-предвидливо, той бързаше да завладѣе

---

[1] **А. Гилъфевдингъ,** Собраніе сочиненіи, т. I, 209. Матей Едески е живѣлъ въ XII в. и написалъ арменска история, която почва отъ 963 г. и свършва въ 1129 г. Той, значи, не е съвременникъ на императоръ Василия и на царь Самуила, Романа и пр. Той е черпилъ сведенията си отъ историята на Асохига или отъ друга нѣкоя. Той бърка имената на българскитѣ царе и датитѣ на събитията. Съчинението му е преведено на френски отъ **E. Dulaurier,** Chronique de Matthieu d'Edesse, Paris, 1858.

[2] **D-r Prokic,** Die Zusätze и пр., § 28. Михаилъ е билъ владика на Дѣволската, сега Корченска епархия. Живѣлъ е презъ 2-та половина на XI и 1-та на XII в. Въ желанието си да даде пълна история на отечеството си за епохата отъ 976 до 1057 г., той преписалъ тази часть отъ хрониката на Иванъ Скилица и я допълнилъ съ нѣкои важни прибавки, изтъкнати подробно отъ д-ръ Прокичъ.

България въ самото начало на своето настжпване. Но, за нещастие, излъга се въ надеждитѣ си“ [1]).

А Иванъ Скилица казва: „Императоръ Василий, желаейки да се защити отъ него (Самуила), понеже се бѣше оттървалъ отъ грижитѣ около Склира, като събралъ ромейскитѣ военни сили, намислилъ самъ лично да нахлуе въ България, безъ да удостои и обади (намѣрението си) на Варда Фока, който още билъ доместикъ, както и на останалитѣ източни (азиятски) властници (династи)“ [2]).

Тѣзи сведения на двамата византийски лѣтописци, по отношение отправянето на императора за България, сж ясни и не се нуждаятъ отъ коментарии. Тѣ не ни съобщаватъ само, кога е станалъ походътъ. За това нѣщо ние не намираме сведения и въ другитѣ лѣтописци. Обаче, както ще видимъ по-нататъкъ, Яхия Антиохийски ни съобщава, че императоръ Василий предприелъ отстжплението отъ София въ вторникъ, на 17 августъ 986 г. И, като имаме предъ видъ разстоянието отъ Цариградъ и 20-дневната обсада на София, ние можемъ да предположимъ, че походътъ е билъ предприетъ отъ Цариградъ въ началото на м. юний с. г.

ПО КОЙ ПЖТЬ Е ВЪРВѢЛЪ ИМПЕРАТОРЪ ВАСИЛИЙ ОТЪ ЦАРИГРАДЪ ДО ПЛОВДИВЪ

По този въпросъ древнитѣ лѣтописци сжщо не ни даватъ никакви сведения; но, безспорно е, че отъ Цариградъ до Одринъ и Свиленградъ императорътъ се е движилъ съ армията си по стария римски друмъ отъ Цариградъ за Одринъ, Пловдивъ, София, Нишъ и Бѣлградъ [1]). Обаче, отъ Свиленградъ до Пловдивъ не може точно да се опредѣли: дали е миналъ по сжщия пжть, по лѣвия брѣгъ на Марица, или е преминалъ на отсрѣщния, дѣсния, брѣгъ на рѣката и оттамъ — презъ историческото „Дълго-поле“ (по гръцки „Макря-ливада“, а по турски „Узунджа-ова“, сега „Узунджово“), което е служило за вѣковна станция на византийскитѣ легиони [3]).

---

[1]) **Leo Diaconos**, стр. 171. [2]) **Skylitzes-Cedrenos**, II, 436. [1]) Този пжть е описанъ отъ професора **Иречека** въ Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel. Prag, 1877. Това съчинение преведе напоследъкъ **Стоянъ Велковъ** и публикува въ Българска историческа библииотека, год. IV, т. IV: Военниятъ пжть отъ Бѣлградъ за Цариградъ. [3]) Вследствие на честитѣ спирания тукъ на войски, пжтници и търговски кервани, мѣстното население е излизало и имъ поднасяло разни съестни, спиртни и други продукти, дрехи, платове, обувки и пр. По този начинъ, лека-полека, се образувалъ панаиръ, който про-

Споредъ *Иванъ Скилица*, императоръ Василий се спрѣлъ съ армията си въ Пловдивъ. Тамъ, както обяснихме по-горе, той е трѣбвало да се занимае съ събирането на арменския отрядъ измежду арменскитѣ поселения въ града и околностьта му, както и на останалата часть отъ пехотата между гърцитѣ. Много е вѣроятно той да се е спрѣлъ за тази цель по-рано и въ Одринъ.

Споредъ сѫщиятъ лѣтописецъ, въ Пловдивъ императорътъ оставилъ пълководеца магистъръ Лъвъ Мелиссинъ, съ единъ отрядъ войска, съ заповѣдь „да пази мѫчнопроходимитѣ мѣстности“ [1]). Кои сѫ били тѣзи мѫчнопроходими мѣста, лѣтописцитѣ не казватъ. Въ новата историческа литература има споръ за тѣхъ. *Професоръ Златарски* е на мнение, че „заповѣдьта на императора до Лъвъ Мелиссина била да пази планинскитѣ проходи, вѣроятно, откъмъ Стара-планина“ [2]). За проходитѣ въ Родопитѣ и въ Ихтиманската Срѣдна-гора, той не казва нищо. *Георги Баласчевъ*, напротивъ, пише, че се касаело „да не би българитѣ да минатъ презъ Родопитѣ“ [3]). А рускиятъ историкъ *Хилфердингъ*, като говори по сѫщия въпросъ и за преминаването на императора презъ тѣснината „Момина клисура“ за София, казва, че „императоръ поручилъ одному изъ своихъ полководцевъ, Леву Мелиссину, оберегать оставленныя имъ въ тылу тѣснины“ [4]).

Споредъ мене, „мѫчнопроходимитѣ мѣстности“ сѫ били проходитѣ въ планинитѣ, които заграждатъ отъ северъ, западъ и югъ Пловдивското поле, именно: Шипченскиятъ, Марагидишкиятъ, Троянскиятъ и Етрополскиятъ проходи въ Стара-планина, проходитѣ въ Срѣдна-гора отъ Златица до Костенецъ и тия въ Родопитѣ — отъ Станимака до Бѣлово. Презъ тѣхъ въ всѣко време нѣкои български военни отряди сѫ могли свободно да се промѫкнатъ въ тила на императорската армия и да й прекѫснатъ пѫтя на отстѫплението. Вземането на такава една предпазителна мѣрка отъ страна на Василия, наученъ отъ опита на дългогодишното му воюване въ Азия, е било съвсемъ оправдано. Военната история изброява хиляди такави случаи. Такъвъ е билъ и случаятъ съ внезапното промѫкване на Самуила презъ Родопитѣ, въ 1002 г. и нападението

дължилъ презъ цѣлата византийска, старо-българска и турска епохи, догдето най-после презъ XIX в., въ края на турското владичество, той доби такива колосални размѣри, че тамъ се събираха търговци и грамади отъ стоки отъ тритѣ материка; Азия, Африка и Европа и за 15 дни, колкото траеше панаирътъ, тукъ се продаваха стоки и се сключваха търговски сдѣлки за следующия панаиръ за милиони златни лири. (Вижъ за това по-подробно у **А. Blanqui**, Voyages en Bulgarie en 1841).

[1]) **Skylitzes-Cedrenos**, ч. II, 436. [2]) История на българската държава, ч. II, 669. [3]) Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X в., I, 59. [4]) Исторія сербовъ и болгаръ. Собраніе сочиненіи, I, 206.

му на Одринъ, когато императорътъ преминалъ презъ Балкана и обсадилъ Видинъ, за което говорихме по-горе. Но той, споредъ мене, е направилъ една колосална грѣшка, гдето, вмѣсто въ Пловдивъ, не поставилъ Лъва Мелиссина на друго по-удобно мѣсто за охрана на опаснитѣ проходи, напримѣръ въ сегашния Ихтиманъ, който е единъ голѣмъ възелъ на проходи и надъ който, както ще видимъ следъ малко, българитѣ наистина завзели височинитѣ и прекѫснали отстѫплението на неприятеля — нѣщо, което излѣзло съвсемъ фатално за него.

ОТЪ ПЛОВДИВЪ ДО СТОПОНИОНЪ

Много по-важно е да се опредѣли, по кой пѫть е миналъ императоръ Василий съ армията си отъ Пловдивъ къмъ София — дали по стария римски друмъ презъ историческитѣ „Траянови врата“ въ Ихтиманската Срѣдна-гора, или изъ пѫтя презъ пролома на Марица, нареченъ „Момина клисура“ (по турски „Кързъ-дервентъ“) и презъ прохода „Воденъ проходъ“ (Сулу-дервентъ) за Стопонионъ.

Древнитѣ лѣтописци ни даватъ много оскѫдни сведения за пѫтуването на императора отъ Пловдивъ нагоре. Така:

1. *Лъвъ Дяконъ*, който, както вече знаемъ, е придружавалъ императора въ този походъ и би трѣбвало да ни даде много повече сведения и географически названия за ориентиране, казва само това, че „следъ като измина тѣснинитѣ и стръмнитѣ пѫтеки, императорътъ се отправи къмъ Сердика, която скититѣ (българитѣ) наричатъ Тралица (Триадица)“ [1].

2. *Иванъ Скилица* ни дава малко по-обширни сведения. Той казва: „Когато императорътъ навлѣзе въ България, презъ пѫтя покрай Родопа и рѣката Евъръ (Марица) [2], той премина тѣснинитѣ между (границата) и Траядица, която въ древностьта се наричала Сердика, както и храсталацитѣ (горитѣ) и, когато стигна до едно мѣсто, наречено Стопонионъ, постави лагеръ (т. е. разположи се на лагеръ, като го загради съ окопъ“ [3]).

Върху тѣзи сведения на двамата лѣтописци новитѣ автори сѫ изказали разни мнения. Рускиятъ ученъ *А. Хилфердингъ* [4]) и *професоритѣ Дриновъ* [5]) и *Златарски* [6]) твърдятъ, че императоръ Василий миналъ презъ двата прохода „Момина клисура“ и „Траянови врата“; *професоръ Иречекъ*[1], *Густавъ Шлумберже*[2], *генералъ Чаракчиевъ*[3] и *професоръ П. Мутавчиевъ*[4] казватъ, че той миналъ само презъ прохода „Траянови врата“; знаменитиятъ френски историкъ *Лебо* пише, че императорътъ миналъ по р. Марица и презъ Родопитѣ[5]; хърватскиятъ академикъ *Фр. Рачки*[6] — че миналъ въ околностьта на Марица и Родопската планина; историкътъ *К. Стояновъ—Вълкановъ*[7] — че „миналъ покрай Марица и Родопитѣ“, а *Георги Баласчевъ*[8] изказа мнение, че Василий миналъ презъ „Момина клисура“ и „Сулу-дервентъ“ и излѣзълъ въ Ихтиманско поле.

---

[1] **Leo Diaconos**, стр. 171.

[2] εἰσερχόμενος δὲ ἐν Βουλγαρία διά τῆς παρά τή ‛Ροδόπη καί τῷ ποταμῷ ῾Έβρῳ... Преводътъ е на **Г. Баласчевъ**, цит. съчинение, I, 54.

[3] **Skylizes-Cedrenos**, II, 436.

[4] Собраніе сочиненіи, I, 206.

[5] Съчинения, I, 259, 480.

[6] История на българската държава, ч. II, 669; Македонски прегледъ, г. II, кн. 2, стр. 1.

Безъ да влизаме тукъ въ полемика съ тия автори и да доказваме неоснователностьта на едни и основателностьта на други мнения — обширната история на тѣзи преходи ние ще изложимъ въ отдѣлна студия, като имаме предъ видъ топографическото положение на Родопитѣ и Ихтиманска Срѣдня-гора, течението на р. Марица, която дѣли двѣтѣ планини; че пжтьтъ изъ „Момина клисура“ върви по самитѣ поли на Родопитѣ и по дѣсния брѣгъ на Марица, а римскиятъ, нареченъ „Трояновъ“ пжть, върви по билото на Срѣдня-гора и се изкачва горе на върха „Траянови врата“, далечъ отъ Родопитѣ и р. Марица и дори по северната часть на водораздѣла, т. е. по наклонението къмъ басейна на р. Тополница, а не къмъ Марица — нѣщо, което се установява отъ това, че водитѣ, които извиратъ по пжтя изъ прохода и при „Траянови врата“, не се вливатъ въ Марица, а — въ Тополница, която тече откъмъ северната страна на планината, а не къмъ южната, гдето тече Марица; и че, споредъ изричнитѣ думи на *Иванъ Скилица*, византийскиятъ императоръ миналъ изъ пжтя *покрай Родопа и Евръ,* сир. Марица, — ние намираме, че Василий е миналъ презъ прохода „Момина клисура“, който започва отъ сегашната ж.-пжтна гара Бѣлово и свършва при Габровнишкитѣ ханове. Оттамъ нагоре е вървѣлъ изъ долината на Марица, по политѣ на Родопитѣ, до сегашната ж.-пжтна станция Костенецъ. Тукъ той напусналъ долината на Марица и миналъ презъ прохода „Сулу-дервентъ“, въ планинската верига „Кара-байръ“, която дѣли долината на Марица отъ Ихтиманската котловина, и излѣзълъ при сегашното с. Леща, въ източния край на сжщата котловина, гдето пжтьтъ се съединявалъ съ римския пжть презъ „Траянови врата“, и спрѣлъ въ града Стопонионъ.

---

[1] История на българитѣ, 142.

[2] L'éropée Byzantine, 666; Мсб., т. XIV, книжовенъ отдѣлъ, стр. 31.

[3] Българско военно изкуство въ епохата на царя Самуила, стр. 4.

[4] Македонски прегледъ, год. V, кн. 2, стр. 116.

[5] Histoire du bas empdire, т. XIV, 163.

[6] Rad Jug. Akademije u Zagrebu, 1873, стр. 110.

[7] Борба на Самуила съ Византия. Македонски прегледъ, год. II, кн. 3, стр. 120.

[8] Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X в., I, 59.

Този пжть, а не „Траяновиятъ“, е билъ главниятъ друмъ още отъ предисторическата епоха до сегашно време. Това се дължи на нѣколко причини: 1. Чрезъ пролома „Момина-клисура“, р. Марица е открила, още отъ незапаметни времена, единъ широкъ пжть, по който народитѣ на Балканския полуостровъ и извънъ него сж могли, при разни случаи, да се движатъ най-лесно и безпрепятственно. По него нѣма тия стръмнини и височини, по които се движи „Траяновиятъ пжть“; 2. Отъ долината на Марица, при гара Костенецъ, започва „Сулу-дервентъ“, презъ който се преминава най-свободно Срѣдня-гора въ Ихтиманско поле, а оттукъ, презъ Вакарелския проходъ, за Софийско поле, а оттамъ, по долинитѣ на Нишава и Морава, за Нишъ и Бѣлградъ; 3. Голѣмиятъ пжть, който е минавалъ презъ „Момина-клисура“, не спира при гара Костенецъ, а продължава нагоре изъ долината на Марица и, като се изкачва на водораздѣла между тази рѣка и р. Искъръ, влиза въ Самоковско поле и оттукъ по долината на Струма, презъ Кюстендилъ и пр. се разклонява къмъ Македония, Албания, Сърбия, Босна, Далмация и Адриатическо море. За охрана на всички тия друмища, презъ разнитѣ епохи, сж били издигнати многобройни крепости, развалинитѣ на които свидетелствуватъ за голѣмата имъ историческа роля.

Освенъ тѣзи причини, които сж били създадени благодарение на топографическото положение на планинитѣ и долинитѣ, тукъ е имало и други, които сж давали още по-голѣмо преимущество на пжтя презъ „Момина-клисура“, отколкото на този презъ „Траянови врата“. Това сж неизчерпаемитѣ води на Марица и, сравнително, пò-изобилнитѣ пàши и фуражъ за добитъка на армиитѣ и керванитѣ въ старо време, изъ нейната долина. По „Траяновия пжть“ между Т.-Пазарджикъ и Ихтиманско поле има само две малки рѣкички: Асаръ-дере, подъ с. Вѣтренъ, и Харманъ-дере или Яворица, която извира подъ „Траянови врата“, тече на изтокъ по посока на пжтя 3—4 км. и възвива на северъ, гдето се влива въ р. Тополница. Тѣзи рѣкички, въ горнйото си течение, сж толкова малки, че лѣтно време почти пресъхватъ. Съвсемъ нищожни сж и пасбищата по тукашнитѣ височини. А известно е, че въ старо време не се е пжтувало съ сегашнитѣ модерни срѣдства, съ които за малко време може да се вземе дълго разстояние, а пешкомъ, съ коне и съ прости волски или биволски кола, а стокитѣ сж били прекарвани повече съ кервани, та лѣтно време въ жегата и зимно време въ буритѣ, дъждоветѣ, снѣговетѣ и каловетѣ пжтуването е ставало много трудно. При такова пжтуване, па даже и при добро време, една армия, съ своя голѣмъ обозъ, може да вземе разстоянието отъ 53 км., колкото е отъ Т.-Пазарджикъ до Ихтиманъ, по височинитѣ на „Трояновия пѫть“, за 3—4 дни — по около 15 км. на день — та по тѣзи причини за водата и фуража по друмищата се е държало строга смѣтка. Такава смѣтка е трѣбвало да държи и императоръ Василий въ 986 г., защото, както ще видимъ следъ малко, походътъ му къмъ София е станалъ презъ м. юлий — тъкмо презъ най-горещитѣ дни на лѣтото. Че наистина това е било така, се установява отъ следующитѣ думи на византийския лѣтописецъ *Никита Хониатъ* и то за сѫщитѣ планински проходи между Пловдивъ и София и за сѫщата българо-византийска епоха. Така, като описва възстанието, повдигнато отъ Петра и Асена, при образуването на второто българско царство, *Никита*, който е билъ съвременникъ на това събитие и управитель на Пловдивската область, та е познавалъ добре нашитѣ земи и проходи, — като описва, какъ царь Асенъ се укрепилъ въ гр. Ловечъ, презъ 1187 г., казва, че императоръ Исакъ Ангелъ пристигналъ съ армията си отъ Цариградъ въ Пловдивъ, съ цель да нападне българитѣ. Обаче, отъ Пловдивъ императорътъ не се отправилъ за Ловечъ презъ най-прѣкитѣ проходи въ Балкана: Троянскиятъ и Марагидишкиятъ, но предпочелъ да мине, съ голѣмо заобикаляне, чакъ презъ София, *защото* — казва Никита — *пѫтьтъ за тукъ презъ Хемусъ не билъ твърде мѫченъ, на нѣкои мѣста билъ съвсемъ откритъ и имало достатъчно вода и паша за добитъка*“ ¹). Този текстъ е билъ известенъ на *професоръ П. Мутавчиевъ* — единъ отъ най-яркитѣ защитници на прохода „Траянови врата“, но той, като говори за сѫщия походъ на Исакъ Ангела, измѣнилъ текста и казва само това, че императорътъ потеглилъ къмъ Софийската область, „защото тамъ било по-удобно да се мине Хемусъ“, а за другитѣ две много важни удобства за една армия — водата и пашата, изтъкнати изрично отъ Никита, професоръ Мутавчиевъ не поменава нито дума ²).

Що се касае до „Троянския пѫть“, той е билъ прокаранъ много късно отъ римлянитѣ по чисто стратегически съображения, следъ като друмътъ изъ „Момина клисура“ и „Сулудервентъ“ е ималъ задъ гърба си нѣколко хилядна годишна дейность. Така, като се спира на самия проходъ Succi или „Траянови врата“, римскиятъ историкъ *Аммианъ Марцеллинъ* казва: „По-рано проходътъ ималъ видъ на тѣсна клисура и чакъ *по-сетне*, когато римската власть и могѫщество се издигнали, той станалъ достѫпенъ и за движение на кола“ ³).

---

¹) **Nicetas**, ed. Bonn., стр. 520. ²) Стари градища и друмища изъ долинитѣ на Стрѣма и Тополница, София, 1915 г., стр. 51, заб. 1. ³) **Ammianus Marcellinus**, XXI, 10, 4; сравни и руския преводъ на проф. **Ю. Кулаковскій**, т. II, 70. Този текстъ е останалъ неизвестенъ на много автори, които описватъ този проходъ.

Трояновиятъ пжть добилъ широка известность въ време на кръстоноснитѣ походи и вследствие преминаването по него на нѣколко дипломатически мисии отъ държавитѣ на централна Европа при султанитѣ въ Цариградъ, както и на мнозина видни пжтешественици презъ последнитѣ петь столѣтия, които, поради станалитѣ тукъ исторически събития и поради очарователнитѣ гледки, които се откриватъ отъ височинитѣ на прохода къмъ Родопитѣ, Стара-планина, Срѣдна-гора и Тракийското поле, — разнесоха славата му изъ цѣла Европа 1). Но, когато, при образуването на третото българско царство, Берлинскиятъ конгресъ, между другото, реши да се свържатъ пжтищата съ западнитѣ държави и Цариградъ, тогава българското правителство прокара и шосето и желѣзопжтната линия презъ „Сулу-дервентъ“ и „Момина клисура“ и то безъ никакви тунели и „осморки“, защото тука нѣма никакви стръмнини, а пжтьтъ презъ „Трояновитѣ врата“, съвсемъ заглъхна и сега служи само на нѣколко близки села.

ГРАДЪ СТОПОНИНЪ

Презъ миналия вѣкъ този градъ не е билъ известенъ. Хърватскиятъ ученъ *д-ръ Рачки* казваше, че Στοπωνιον е сжщиятъ градъ Στοβός, поменатъ въ хрисофула на императора Василий II 2), и въ житието на Стефанъ Неманъ 3). Това, разбира се, не можеше да бжде вѣрно, защото, щомъ Стопонионъ се намиралъ на пжтя на императора за София и близо до нея, то явно е, че той се намиралъ въ нейната или въ Пловдивската епархия, а Стобъ — въ Велбужската (Кюстендилската) епархия. Той е сега с. Стобъ, подъ с. Рила. Нѣмскиятъ историкъ *Херцбергъ* казваше, че Стопонионъ се намиралъ между Ихтиманъ и Самоковъ 4), а *Хилфердингъ* пишеше, че императорътъ се укрепилъ на лагеръ при Срѣдецъ, въ мѣстото, наречено Стопонионъ 5).

Спорътъ за мѣстото на този градъ се разреши окончателно отъ *професоръ Иречека*. „Около половина часъ на северо-изтокъ отъ гр. Ихтиманъ, по политѣ на лѣсисти върхове — казва той — лежатъ следи отъ старо селище, отъ което на повръх-

---

1) Вижъ за тѣхъ подробно у **д-ръ Ив. Шишмановъ,** Стари пжтувания презъ България въ посока на римския пжть отъ Бѣлградъ за Цариградъ. Мсб., т. IV, стр. 320—484, и цит. тамъ обширна литература. 2) **Голубинскій,** Краткій очеркъ православныхъ церковей, Москва, 1870, стр. 256—260. 3) **Шафарикъ,** Památky, стр. 68. 4) Исторія Византіи, переводъ П. В. Безобразова, Москва, 1897, стр. 123. 5) Собраніе сочиненіи, I, 206.

ността сѫ останали само безбройно много тухлени парчета, ала никаква стена. Пустото това селище на български се казва *Щипонъ*, турски Истипонъ-калеси. Жителитѣ на една махала въ Ихтиманъ, които се пренесли оттамъ въ града, и до днесъ се казватъ щипончени. Това е византийското Стопонионъ, „хубавиятъ градъ Стобуни у арабския географъ Идриси (1153 г.), Стопонъ, Щипони въ срѣдновѣковнитѣ славянски паметници"[1]).

Презъ римската епоха този градъ е служилъ като станция (mansio) за пренощуване на войски, пѫтници и кервани и е означенъ въ пѫтописната Tabula Peutingeriana съ името Egerca, въ Itinerarium Burdigalense—Iliga (Helica), а въ Itinerarium Antonini Augusti—Helice. Въ единъ султански документъ отъ 1678 г., това старо селище се нарича „село Истипонъ"[2]). Турцитѣ не могатъ да кажатъ направо Стипонъ, Сливенъ, Силистра, Силиврия и пр., а винаги прибавятъ отпредъ едно *и*. Сѫщо и арабинътъ Идриси го пише Istôbôni. Отъ това. названието на сегашния градъ е преминало въ Истопонъ, Ихтимонъ, Ихтиманъ.

Крепостьта, която е охранявала стария градъ и станция, се издигала на върха „Високъ", на планинския гребенъ тъкмо надъ Ихтиманъ. За нея поменуватъ *Иречекъ*[3]) и *Баласчевъ*[4]).

Въ Стопонионъ, като измѣрена вѣковна станция, трѣбвало да спиратъ за пренощуване всички войски, които сѫ идѣли откъмъ Пловдивъ, било презъ прохода Succi или „Траянови врата", било презъ „Момина клисура" и „Сулу-дервентъ". Сѫщо и тия, които сѫ идѣли откъмъ София, презъ Вакарелския проходъ. Ето защо тукъ е трѣбвало да се спре и императоръ Василий съ армията си въ 986 г.

ОТЪ СТОПОНИОНЪ ДО СОФИЯ

Лъвъ Дяконъ пише: „Следъ като измина тѣснинитѣ и стръмнитѣ пѫтеки, императорътъ се отправи къмъ Сердика, която скитскиятъ навикъ нарича Тралица (Триадица"[5]).

Арменскиятъ историкъ *Стефанъ Таронски-Асохигъ* казва: „Потегли самъ императоръ Василий съ войска къмъ българитѣ. Той се отправи съ силна армия и съ обширенъ лагеръ завзе *срѣдището* (т. е. Срѣдецъ) на българитѣ[6]).

Арабскиятъ историкъ *Яхия Антохийски* пише: „Императорътъ се отправилъ съ голѣма войска противъ българитѣ и се приближилъ къмъ тѣхния градъ, който се наричалъ Абария и го обсадилъ[1]. Историцитѣ — критици намиратъ и то, споредъ мене, справедливо, че този градъ е Триадица или сегашна София[2].

---

[1]) Пѫтувания по България, 111. [2]) Сѫщо, 112. [3]) Сѫщо, 114.

[4]) Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X. в., II, стр. 28.

[5]) **Leo Diaconos**, 171. [6]) **H. Gelzer**, Des Stephanos von Taron, § 186.

И така, отъ всички тия лѣтописци, а особено отъ участника въ похода Лъва Дякона, се напълно установявяв, че императорътъ се отправилъ и стигналъ при София по единствения пѫть презъ Вакарелския проходъ.

ОБСАДАТА НА СОФИЯ ОТЪ ИМПЕРАТОРА. ПРИСТИГАНЕТО НА БЪЛГАРСКИТѢ ЦАРЕ НА ПОМОЩЬ НА ГРАДА. — СРАЖЕНИЯТА ОКОЛО СОФИЯ

„Тамъ (при Сердика) — казва *Лъвъ Дяконъ* — императорътъ разположи военния си станъ, като го загради съ окопъ, и, като се приближи до крепостьта на града, обсади я въ продължение на двадесеть дни. Но нищо не постигна, защото, поради лошитѣ действия на военачалницитѣ, войнството се отдаде на нехайство и разпуснатость. Обсаднитѣ орѫдия и другитѣ машини, поради неопитностьта на ония, които ги направляваха къмъ стенитѣ на крепостьта, като непостигнаха никакъвъ успѣхъ, бѣха изгорени отъ неприятелитѣ. Освенъ това, войницитѣ, които излизаха отъ окопания лагеръ за събиране храни и фуражъ, българитѣ, като имъ поставяха засади, извършиха убийства и откараха множество товаренъ добитъкъ и коне[3].

Кои български войски сѫ се явили въ тила на византийската армия; кои сѫ водили сраженията извънъ крепостьта на София; кои сѫ изгорили обсаднитѣ машини на византийцитѣ; кои и какъ сѫ устройвали засадитѣ на византийскитѣ фуражири и сѫ ги избивали, като имъ откарвали добитъка, — Лъвъ Дяконъ не казва. Но за това ние намираме сведения у другитѣ лѣтописци, които, прибавени къмъ тия на Лъвъ Дякона, ни обрисуватъ истинското положение на работата. Така, *Матей Едсски* казва, че, като се научилъ за похода на императоръ Василия къмъ София, „Алусианъ (чети Самуилъ) събралъ войска и се отправилъ да го посрѣщне“[4]. *Иванъ Скилица* пише, че императорътъ, като преминалъ тѣснинитѣ и горитѣ между границата и Триадица, стигналъ въ Стопонионъ и оттукъ почналъ да размишлява, какъ може да пристѫпи къмъ обсадата на Триадица“. Следъ това той тутаки прибавя: „Дочуваше се, че Самуилъ, като завзелъ върховетѣ на околнитѣ планини въ кржгъ (защото се страхуваше за явна схватка и ржкопашенъ бой), поставяйки и засади отъ всѣкжде, се опитваше, какъ нѣкакъ да причини вреда на противницитѣ си“ [1]).

---

[1] **В. Р. Розенъ,** Императоръ Василій Болгаробойца, стр. 0,55.
[2] **В. Васильевскій,** Къ исторіи 976—988 годовъ, стр. 142—3; **В. Златарски,** История на българската държава. т. II, 671.
[3] **Leo Diaconos,** 171.
[4] **А. Гильфердингъ,** Собраніе сочиненіи т. I, 209.

Дѣволскиятъ владика Михаилъ, както видѣхме по-горе, допълня текста на тримата поменати лѣтописци и казва, че българската армия била предвождана не само отъ Самуила, но и отъ Арона и Романа.

Като имаме предъ видъ сведенията на тия древни лѣтописци, ние можемъ да схванемъ общото развитие на събитията между византийцитѣ и българитѣ при гр. София така: Съ пристигането си, императоръ Василий разположилъ армията си на лагеръ подъ града, като го заградилъ, по военния обичай, съ окопъ и обсадилъ крепостьта. Где точно е билъ разположенъ лагерътъ, Лъвъ Дяконъ, който е пребивавалъ въ него цѣли 20 дни, презъ време на обсадата, не казва; но, споредъ мене, не ще никакво съмнение, че той е билъ разположенъ на източната страна на крепостьта, отъ черковата Света

---

[1]) **Skyljtzes-Cedrenos**, II, 436. Отъ текса на Скилица се вижда, че той не говори нищо за достигането на императора до София, а само до Стопонионъ и като че ли Самуилъ не е завзелъ височинитѣ около обсадената София, а тия около Стопонионъ и че императорътъ се билъ върналъ обратно отъ Стопонионъ, а не отъ София. Това, обаче, е явна грѣшка, която личи отъ това, което пишатъ другитѣ лѣтописци, а особено Лъвъ Дяконъ, който е придружавалъ императора. Фактътъ, че императорътъ е стигналъ до София и я е обсадилъ, се установява отъ описанието на другъ единъ лѣтописецъ, **Иоанъ Зонара**, за когото се знае, че се е ползувалъ отъ лѣтописа на Скилица. Следователно, това, което Скилица пише, че е станало въ лагера при Стопонионъ, трѣбва да се счита, че е станало въ лагера при София. Грѣшката е станала или при преписването на лѣтописа на Скилица, когато е било пропуснато съобщението, че императорътъ билъ стигналъ съ армията си до София и безуспѣшно я обсаждалъ, или пъкъ, че цензурата, каквато по онова време е сжществувала въ Цариградъ, е окастрила тукъ-тамъ съчинението на Скилица, така, както тя дори фалшифицирала съчинението на другъ единъ лѣтописецъ, Михаилъ Пселъ, бивши министъръ на Византия, вѣроятно, за да не се хули императорътъ за неговата глупава война и за страшното му поражение отъ българитѣ. (Вижъ за тази цензура по-подробно у **П. Чилевъ**, Една анонимна византийска хроника. Известия на Историческото дружество въ София, кн. I, 1905 г. стр. 34). Има даже много случаи, гдето самитѣ императори сж лъгали, че, вмѣсто поражения, сж издържали блѣскави победи. Такъвъ е случаятъ съ императоръ Исакъ Ангелъ за погрома въ 1190 г. при гр. Трѣвна (вижъ за това **Nicetas Honiate**, III, 3, и моето съчинение Войната на България съ Византия въ 1190 г. и пр., стр, 13, 199.

София и унирерситета къмъ „Борисовата градина“ и Подуене и по течението на Перловската и Владайската рѣки, на изтокъ отъ града. За да бѫде поставенъ тукъ лагерътъ сѫ диктували две важни обстоятелства: първо, да може византийската армия да поддържа безпрепятствено прѣки сношения съ базитѣ си въ Пловдивъ и Цариградъ и да държи въ рѫцетѣ си, при случай на нужда, сигуренъ пѫть на отстѫплението си презъ проходитѣ въ Ихтиманска Срѣдна-гора, презъ които е минала. Този пѫть е излизалъ презъ източнитѣ врата на крепостьта и до сега носи названието си по турски „Стамболъ-йолу“ и „Цариградски пѫть“. Че наистина тукъ трѣбва да е билъ лагерътъ на византийцитѣ се вижда и отъ това, че мѣстата на изтокъ отъ Света София и университета сѫ били отъ дълги вѣкове най-удобни за военни цели и по традиция тѣ сѫ били употрѣбявани винаги за такива цели. Така, напримѣръ, професоръ Иречекъ, на основание на една бележка отъ пѫтешественика Дерншвамъ, отъ 1553 г., казва, че турцитѣ въ XVI в. имали тамъ своя орѫжеенъ складъ. Напоследъкъ въ него се намирали просторни турски казарми, които българитѣ наследиха, ала на 1879 г. отъ единъ пожаръ на сѣно и отъ избухване на артилерийския складъ бѣха унищожени[1]). А Ст. Филиповъ пише, че „на изтокъ отъ ректората бѣ мера. Тя служеше за обучение на войницитѣ. Гдето е сега Борисовата градина, тамъ се упражняваха войницитѣ да стрелятъ“ [2]). Следъ освобождението на България отъ турцитѣ, тамъ, на изтокъ отъ света София, на ул. „Регентска“, се издигнаха артилерийскитѣ казарми, а на изтокъ отъ университета, на Цариградското шосе, се направиха казармитѣ на кавалерийския полкъ, съ обширни площади за обучение на войницитѣ и конетѣ.

Втората причина да се издигне византийскиятъ лагеръ тукъ сѫ били двета текущи рѣки: Перловска и Владайска, които сѫ доставяли изобилна и чиста вода за войницитѣ, конницата и добитъка отъ обоза. На 5 клм. отъ с. Подуене тече и голѣмата рѣка Искъръ.

Въ време на обсадата, при всѣка врата на крепостьта е имало поставена по една силна войскова часть за пазение въ случай на вилазка — внезапно излизане на българския гарнизонъ отъ крепостьта за нападение върху византийцитѣ. Обсадата се е водила по правилата, изложени въ „Тактиката“ на императора Лъва VI (876—912 г.), голѣмъ противникъ на царь Симеона, въ Стратегията на императора Маврикия-Тиберия (582—602 г.) и на други велики пълководци.

Обсадата на града траяла двадесеть дни, но безъ никакъвъ успѣхъ, защото гарнизонътъ на града се държалъ отлично и отблъсвалъ атакитѣ на византийцитѣ. Освенъ това, обсаднитѣ орждия и другитѣ машини, порадн неопитностьта на ония, които ги направлявали къмъ крепостьта, не само, че не дали никакъвъ резултатъ, но били изгорени отъ българитѣ. Дали тѣ сж били изгорени отъ огъня, който гарнизонътъ на София е хвърлялъ отъ крепостьта или сж били изгорени отъ партизанскитѣ отряди, които нощно време сж могли да се промъкнатъ до тѣхъ, не е известно, но е било възможно и едното и другото, а главно второто. При това, вследствие лошитѣ действия на военачалницитѣ, войската се отдала на нехайство и разпуснатость и дисциплината била съвсемъ отпаднала. Провизиитѣ, които армията донесла съ себе си, били подложени на най-безпощадно консомиране и, когато армията взела да търпи оскждность, за да си набавятъ храни и фуражъ отъ селата въ софийската околность, византийцитѣ изпращали специални отряди, но българитѣ имъ устройвали засади и ги избивали, а товарниятъ добитъкъ и конетѣ хващали и откарвали.

---

[1]) Пѫтувания по България, стр. 13. [2]) Гостоприемна София. Вестникъ Слово, отъ м. май 1935 г.

Въ това време българскитѣ царе, които се намирали нѣгде въ северна Гърция, изненадани отъ съобщенията на своитѣ шпиони въ Цариградъ или отъ българитѣ въ Тракия за бързия походъ на императора Василия къмъ България, се отправили незабавно къмъ София. Пжтьтъ имъ не е можалъ да бжде другъ, освенъ стариятъ римски друмъ отъ южна Македония къмъ Сердика — София, по долината на р. Струма При сегашното с. Кочариново тѣ сж напуснали р. Струма и по долината на дупнишката р. Джерманъ и по тая на самоковската Палакария тѣ стигнали въ Самоковското поле. Оттукъ тѣ преминали по долината на р. Искъръ до сегашнитѣ села Калково и Чамурлий (Шишманово), отъ гдето преминали въ Ихтиманска Срѣдня-гора и завзели тамшнитѣ проходи. По този начинъ се цѣлило да се прекжснатъ сношенията на византийцитѣ между Пловдивъ и София и пжтьтъ на отстжплението имъ. Както въ миналото, така и сега, е имало редовни пжтища между Самоковско поле, Ихтиманъ и Вакарелския проходъ. Въ време на междуособната война между синоветѣ на султанъ Баязида, въ 1413 г., султанъ Муса стигналъ отъ Одринъ до гр. Стопонионъ при Ихтиманъ и оттукъ преминалъ, споредъ турскитѣ лѣтописци, въ долината на Искъръ, при с. Чамурлий, а, споредъ Константина Философа, братъ му Мохамедъ I стоялъ „подъ горою Витошею на рѣцѣ Искрѣ“. Въ сражението, споредъ сръбски лѣтописецъ, султанъ Муса билъ убитъ при р. Палакария[1]. Азъ допущамъ, че отъ Дупница нагоре българската армия не се е движила въ една колона а е била раздѣлена на две части: една е отишла къмъ Самоковъ и по-нататъкъ къмъ Вакарелъ и Ихтиманъ, а друга — по пжтя за София, презъ Крапецъ, Сгудена и Владайския проходъ, и се е явила на помощь на града. Може да се допустне и друга алтернатива, именно, че до Самоковъ българската армия се е движила изцѣло и че тамъ е била раздѣлена на две части: едната — къмъ Вакарелъ и Ихтиманъ, а другата — по стария римски пжть, който презъ Плана-планина и сегашнитѣ села; Желѣзница, Бистрица и Симеоново съединявалъ Самоковско съ Софийско полета. Азъ даже съмъ увѣренъ, че, изненадани отъ бързия походъ на императора къмъ София, за да могатъ да пристигнатъ колкото е възможно по-скоро на помощь на София, българскитѣ царе трѣбвало да се движатъ много бързо и съ малко войска. Това заключение ние вадимъ отъ факта, за който ще говоримъ и по-сетне, че следъ победата царь Романъ издигналъ голѣмъ паметникъ-монастиръ въ честь не на нѣкой другъ светия, а — на свети Георгия — Горга (бързия), защото българитѣ вѣрвали, че той имъ е помогналъ въ бързия походъ къмъ София. За да увеличатъ пъкъ състава на армията си, тѣ, сигурно, си присъединявали части отъ гарнизонитѣ на крепоститѣ, покрай които сж минавали. А такива крепости по пжтя имъ е имало многобройно число. Известно е, напримѣръ, че само Кракра, известниятъ комендантъ на Пернишката крепость, ималъ подъ свое ведомство 35 крепости [1]). Съ този пълководецъ императоръ Василий на два пжти, въ 1004 и 1016 г., мѣрилъ силитѣ си, но безуспѣшно [2]). По този начинъ, догдето презъ времето отъ около 57 дни Василий е можалъ да стигне отъ Цариградъ до София и догдето той се бавилъ тукъ съ обсаждането ѝ 20 дни, българскитѣ царе сж могли да стигнатъ отъ северна Гърция до Вакарелскитѣ височини и до София [3]). Въ всѣки случай, историческитѣ данни показватъ, че войската имъ е била малобройна и не е могла да стигне числото на византийската армия. Тя сигурно не ще да е била и добре въоржжена и подготвена, за да може да си мѣри силитѣ съ византийцитѣ. Отъ стихотворението на съвременика Ивана Геометра се вижда, че българскитѣ военни сили се състояли само отъ стрелци — Τόξα Μυσῶν δοράτων κρείττονα Αὐσονίων = стрелитѣ на мизитѣ (българитѣ) излѣзоха по-силни отъ копията на авзонитѣ (ромеитѣ)". Отъ това става явно, че армията на българскитѣ царе е била лишена отъ пехотни отряди, съставени отъ копиеносци, облечени въ брони и снабдени съ щитове, каквито е ималъ арменскиятъ отрядъ въ ромейската армия. Съ такъвъ отрядъ българитѣ щѣха да иматъ възможность да предприематъ ржкопашенъ бой съ неприятеля, подобно на великитѣ прабългарски ханове. Освенъ това, царь Самуилъ не билъ съумѣлъ да възстанови прочутата българска конница на Крума, Омуртага и Симеона, на чело на която тѣ се явявали предъ цариградскитѣ стени, за да диктуватъ миръ. „И двата рода въоръжение българитѣ — казва Георги Баласчевъ — сѫ изгубили презъ времето, когато рускиятъ князъ Светославъ покори прабългарската територия и изби тристата боляри, въ чиито рѫце бѣше разпредѣлена почти територията на Аспаруховата държава. Тия боляри бѣха длъжни да се грижатъ за наборитѣ и на двата споменати отряди. Значи, и въоръжението и начина на воюването на царь Самуиловитѣ военни сили били чисто южно-славянски, а не прабългарски"[1]). Въ това време българитѣ не сѫ разполагали и съ *обсаденъ паркъ*, съ какъвто е разполагалъ царь Крумъ. Отъ такъвъ паркъ въ сраженията подъ градъ София царь Самуилъ не е ималъ нужда; но, когато се говори за въоръжението на българската армия въ негово време, това е необходимо да се знае. Предъ видъ на всичко това, ние лесно можемъ да разберемъ думитѣ на Иванъ Скилица, който, като говори за сраженията около София, казва, че „Самуилъ се страхувалъ да влѣзе въ явна свадка и рѫкопашенъ бой съ противника си", и на Зонара, който пише, че „(Самуилъ) не смѣеше да се бие отблизо единъ до другъ"[2]). И, наистина, Самуилъ, който трѣбва, споредъ сѫщитѣ византийски автори, да е командувалъ военния отрядъ около София, а другитѣ двама царе: Романъ и Аронъ сѫ останали при другия отрядъ въ Вакарелския проходъ и изобщо при проходитѣ въ Ихтиманска Срѣдна-гора, не е ималъ никакъвъ интересъ да даде редовно сражение на византийцитѣ на открито въ Софийското поле, защото, както знаемъ отъ похвалното слово на свети Фотия Тесалийски, императоръ Василий разполагалъ съ грамадна конница, отъ 10,000 души или сегашни 17 полка (по 600 души въ полкъ), която въ равното поле е могла да нанесе пълно поражение на българитѣ. За това тактиката и стратегията на царь Самуила е диктувала, щото той „да завземе върховетѣ на околнитѣ планини въ крѫгъ" на Софийско поле, както казва Скилица, и оттамъ, като има гърба си облѣгнатъ на планинитѣ и на крепоститѣ, издигнати по тѣхъ, да действува съ партизански отряди и „поставяйки засади отъ всѣкѫде, да се опитва да причини вреда на противницитѣ си", както прибавя сѫщиятъ византийски лѣтиписецъ[3]). Сѫщото твърди и очевидецътъ Лъвъ

---

[1] **Safaric**, Památky, 63; **Константинъ философъ** въ Гласник на, сръб. академия на наукитѣ, кн. 42, стр. 308; Dejiny bulh., 318; **Иречекъ**, Пжтувания по България, 664, 665.

---

[1]) **Skylitze-Cedrenos**, II, 455—6, 464, 367. [2]) Вижъ за това по-подробно у **В. Златарски**, История на първото българско царство, ч. 2, 724, стр. 725, 767. [3]) Вижъ за това по-нататъкъ.

---

[1]) Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на десетия вѣкъ, стр. 67. [2]) **Zonaras**, IV, 540. [1]) Че е имало издигнати крепости въ всички околни планини свидетелствуватъ развалинитѣ имъ: въ планината Витоша, надъ с. Бояна; въ Люлинъ-планина, надъ с. Горня-Баня и с. Владая; въ Стара планина, надъ селата Курило, Кремиковци и др.; въ Лозенската-планина, надъ с. Германъ и на м. „Урвичъ", въ пролома на р. Искъръ и пр.

Дяконъ, който, както видѣхме по-горе, казва, че на „(византийскитѣ) войници, които излизаха отъ окопания лагеръ за събиране на храни и фуражъ, българитѣ, като поставяха засади, извършиха много убийства и откараха множество товаренъ добитъкъ и коне“. Не ще съмнение, че и изгарянето на „обсаднитѣ орждия и други машини“, за което говори сжщиятъ лѣтописецъ, ще да е било извършено отъ сжщитѣ Самуилови войници, които нощно време сж се промжквали незабелязано въ византийския лагеръ. Такива промжквания често пжти българскитѣ войници правиха въ неприятелскитѣ линии на солунския фронтъ, въ време на всемирната война. Имало е случай, когато обсаднитѣ машини на византийцитѣ сж били изгаряни и отъ войницитѣ на обсадена българска крепость. Така, напримѣръ, както ще видимъ понататъкъ, когато ще говоримъ за обсадата на крепостьта Мòрия отъ императора Василий, въ време на третия му походъ противъ България, презъ 999 г., византийскиятъ боляринъ Кекавменъ, въ § 81 на своя Стратегиконъ, свидетелствува, че обсаднитѣ машини на византийцитѣ били изгорени отъ помлади български храбърци, които били склонени, чрезъ подаръци, да се вмжкнатъ отъ крепостьта въ насипа, гдето били машинитѣ, и съ факли, смола и огнехвъргачки сполучили да ги запалятъ. Но при тази обсада на Мòрия не е имало българска армия, която да е действувала противъ неприятеля *извънъ крепостьта*, както е билъ случаятъ при обсадата на София въ 986 г. и отъ която армия нѣкои храбърци сж могли много по-лесно да се промжкнатъ въ неприятелския лагеръ, отъ колкото отъ обсадената крепость. Професоръ Иречекъ е на противно мнение: той казва, че „обсаднитѣ уреди били изгорени отъ гражданитѣ“ на София [1]).

Какво нѣщо е представлявала крепостьта на София въ 986 г. нѣмаме никакви исторически данни. Лъвъ Дяконъ, който можеше да ни каже нѣщо за нея, не поменува нищо. Но благодарение на нейнитѣ развалини, които до освобождението на България личаха тукъ-таме, ние можемъ да направимъ едно що-годе заключение.

Съ право професоръ Г. Кацаровъ казва, че антична София е завзимала малка часть отъ пространството, върху което се шири днесъ българската столица [2]). Споредъ професоръ Иречека, мѣстото на Сердика билъ центърътъ на днешния градъ (банитѣ, чаршията, еврейския кварталъ и нѣкогашния български кварталъ около св. Краль). Топографията на стара София не може да се възстанови, защото нѣма данни. При това, когато нова София почна да се застроява, малко внимание се е обръщало на откриванитѣ антични паметници. Не ще съмнение, че въ римско време градътъ е билъ ограденъ съ крепостна стена. Иречекъ съобщава, че въ 1881 г. била открита часть отъ тая стена, съградена съ голѣми тухли, на мѣстото на стария воененъ клубъ, до университета, въ улица Московска, която отпосле била засипана[1]. Повече сведения за пространството и хората на римската крепость нѣмаме. Тя е била разрушена отъ хунския царь Атила въ 447 г., когато той, между другитѣ градове въ Тракия и Мизия, опустошилъ и Сердика[2].

---

[1]) Пжтувания по България, стр. 9.

[2] Материали за историята на София, кн. I, 1910 г.. стр. 23.

Друга стена се издигала при сегашния Булевардъ Хр. Ботевъ, (по-рано Булевардъ Фердинандъ), отвъдъ желѣзния мостъ на Владайската рѣка и близо до Майчинъ домъ. Остатъкъ отъ нея и сега се вижда[3]. Въ 1909 г., когато се копаеха основитѣ за кѫщата на Н. Жабленовъ на сѫщия булевардъ, била пресѣчена северната стена до основа; сѫщо и предъ кѫщата на Бракаловъ, въ улица Братя Миладинови, разкопали голѣма часть отъ нея. Основитѣ на стената сѫ високи 2.30 м., а дебелината имъ е 3.70 м. Надъ основитѣ стената се стѣснява та остава широка само 2.85 м. Градежътъ е отъ речни камъни на варовъ разтворъ. По-едри камъни сѫ наредени откъмъ лицето, а дребни камъни и реченъ чакълъ, размѣсени съ варовъ разтворъ, сѫ разхвърлени по срѣдата на стената.

Протежението на северната стена — казва проф. Кацаровъ — и днесъ ясно личи по празднитѣ дворища задъ Булевардъ Фердинандъ и може да се проследи. Часть отъ развалената стена съ голѣми дѣлани камъни стърчеше на Булевардъ М. Луиза до 1889 г.; сѫщо и на мѣстото, дето е сега депото на електрическитѣ трамваи. Стената е пресичала улицитѣ: Братя Миладинови, Царь Симеонъ, Царь Борисъ и Мария Луиза[4].

Относително стената, която се издигала близо до „Майчинъ домъ“, Иречекъ мисли, че тя е остатъкъ отъ една четирежгълна крепость, която се намирала извънъ града. Бертрандонъ де ла Брокиеръ казва въ 1433 г., че стенитѣ на крепостьта били разрушени до основа, а градътъ ималъ една малка крепость; и Герлахъ споменува тая крепость[5].

Остатъцитѣ отъ тази стена сѫ описани по-подробно отъ Каница въ 1871 г., който дава и малъкъ планъ. Той казва, че тя била запазена на дължина 335 м., а отъ жгловитѣ кули на тая стена могълъ да се проследи източниятъ и западниятъ фронтъ на оградата на дължина 170 м. Кулитѣ били кржгли и диаметърътъ имъ билъ отъ 6 до 16 м., а разстоянието между тѣхъ било 56—82 м. Цитаделътъ на крепостьта трѣбвало да се търси, споредъ Каница, на мѣстото на Св. София[1]).

---

[1] Arch. — epigr. Mitteil. X. 45. [2] **Priseus**, ed. Bonn., стр. 170.
[3] Вижъ фотографията въ цит. съчинение на проф. Кацаровъ, стр. 26.
[4] Цит. съчинение, стр. 25. [5] **lierecek**, Arch. — epigr. Mitteil. X, 48; Пер. списание, III, 76; VII, 125; **Кацаровъ**, ц. съч., 24.

Преди 30 години крепостьта е била проследена и описана отъ военния инженеръ Добревски, който дава и планъ на крепостьта и обяснителни бележки. Той предполага, че при депото на трамваитѣ сѫ били крепостнитѣ врата, запазени съ две кули[2]).

Отъ еврейската табия при бирария Македония, която лежи върху кулата, що е била построена въ ѫгъла, образуванъ отъ северния и западния фронтъ, стената свива право на югъ, за да прехвърли Владайската рѣка. Тъкмо предъ лѣвия брѣгъ на рѣката стената има удебеление (вижъ черт. 9 въ плана на Добревски), което трѣбва да се смѣта като основа на моста, който прехвърлялъ презъ рѣката. Отвъдъ рѣката стената влиза въ застроения кварталъ. Презъ есеньта на 1909 г., въ улица Софроний (домове № 64—68), при копане за канализация се разрѣзала голѣма часть отъ стената. Професовъ Кацаровъ забележилъ и единъ ѫгълъ отъ кула (?), съградена отъ голѣми дѣлани камъни. Добревски проследилъ отчасти стената и по улицата Св. Кирилъ и Методий и по-нататъкъ — въ улица Царь Симеонъ и Булевардъ Фердинандъ, сега Ботевъ.

Отъ Трамвайното депо стената свивала къмъ югъ; това е началото на източния фронтъ на крепостната ограда. По-нататъкъ стената вървѣла успоредно съ улица Веслецъ и прехвърляла рѣката. Оттукъ, следитѣ почвали да се губятъ. Добревски предполага, че тоя фронтъ се е свършвалъ нѣкѫде между Двореца и Военното министерство, а западниятъ фронтъ — нѣкѫде въ квартала между Бул. Фердинандъ, ул. Алабинска, Солунска и Царь Самуилъ. Обаче, казва Кацаровъ, това е много съмнително.

Като се сѫди по начина на градежа, може съ положителность да се каже, че описанитѣ крепостни стени не датиратъ отъ ранно римско време, когато крепоститѣ сѫ били правени главно отъ голѣми и здрави тухли. За това проф. Кацаровъ много основателно казва, че едва ли е право мнението на Каница[3]) и на Калопотакисъ[4]), които мислятъ, че остатъцитѣ отъ описанитѣ стени сѫ отъ времето на императора Аврелиана (270—275 г.)[5]). И да се допусне, че първоначално Аврелианъ е укрепилъ града, ние поменахме по-горе, че, споредъ Приска, хунскиятъ царь Атила разрушилъ крепостьта и опустошилъ града въ 447 г.; следователно, не е останало нищо отъ онова време, освенъ развалини. Следъ това, знае се отъ Прокопия, че императоръ Юстинианъ (527—565 г.) се погрижилъ отново да укрепи разрушенитѣ отъ хунитѣ градове, въ това число и Сердика[1]). Това, че е било така, се установява и отъ факта, че въ 1885 г., когато къртили стената задъ Шарения мостъ, открили въ нея два камъка съ гръцки надписи[2]). А това значи, че при съграждането на тази стена, били сѫ употрѣбени стари материали отъ развалинитѣ въ 447 г. и понеже отъ Юстинияново време до завладѣването на нашитѣ земи отъ турцитѣ нѣмаме исторически данни, че Софийската крепость е била унищожена отъ нѣкого, то явно става, че крепостьта, която въ 986 г. е обсаждалъ императоръ Василий, е сѫщата, която билъ издигналъ императоръ Юстинианъ.

---

[1]) Donaubulgarien, 2-ро изд., т. II, 210. [2]) Воененъ журналъ, г. XIV (1907), кн. 8—8, стр. 1116 сл. [3]) Donaubulgarien, II, 206. [4]) De Tracia prov. Romana, 46. [5]) Цит. съчинение, 27.

Изработенитѣ планове на крепостьта отъ Ф. Каница сѫ публикувани въ цитираното му съчинение Donaubulgarien, т. II, стр. 210, а плановетѣ на инженера Добревски — въ Военния журналъ, год. XIX, кн. VIII—IX. Тѣзи сѫщитѣ планове се публикуваха отъ проф. Кацарова въ съчинението му Материали за историята на София, кн. I, стр. 25—27. Вследствие на това ние не счетохме за нуждно да ги напечатаме тукъ на ново, а — да препратимъ читателя къмъ тѣхнитѣ съчинения, гдето тѣ ще намѣрятъ и по-обширни описания на крепостьта.

Освенъ гореизложенитѣ археологически и исторически данни, доста важни сведения за крепостьта, пѫтищата и съобщенията въ тукашната область ние намираме и въ прекрасното описание, което известниятъ турски пълководецъ и румелийски бейлеръ-бей, Лала Шахинъ-паша, е направилъ въ рапорта си до султана Мурадъ I, по обсадата на София, въ края на второто българско царство — 1384 г. Нѣкои отъ тия сведения хвърлятъ свѣтлина и за X в.

„Азъ, сердаръ на османскитѣ победоносни войски, които воюватъ съ кюфарскитѣ владѣтели въ центъра на Румелия — казва Лала Шахинъ-паша — нѣколко пѫти опитвамъ щастието си да превзема и присъединя къмъ Ислямската държава обширната, равна и богата равнина на Софийското поле, както и самата крепость София. Но, за жалость (теесюф), крепостьта не можа по никой начинъ да се превземе съ атака и щурмъ (хюджум) отвънъ. Тая крепость е силна, здрава и много яка, та всички наши налитания и атакувания оставатъ безполезни и дори вредни. Голѣми жертви паднаха отъ дин-ислямскитѣ храбри войници (мерд-газаларъндан), които се самопожертвуваха като курбанъ (шехиден). Азъ, като румелийски бейлеръбей, самъ лично водихъ храбритѣ войски на атака, но нищо не се сполучи: връщахъ се надире безъ успѣхъ. Убедихъ се, че тази яка и много силна крепость съ сила и юначество (куветъ ве мердлъкъ иле) не ще може да се превземе скоро, ако не се употрѣбятъ въ случая нѣкои хитрости и изкустни военни планове. Да се даватъ напраздно безполезни жъртви отъ хора, да се хабятъ материални средства и да се губи време — е доста рисковано и гибелно за нашето заевователно дѣло. Преди всичко усмелявамъ се да ви опиша, споредъ както имахъ възможность отблизо да узная и да се осведомя, положението и здравината на Софийската крепость. Последната *още отъ старо време* е била добре укрепена отвжтре съ изкуство (ел харб хъдаетенъ[1]) Тя е била столица на кюфарскитѣ хакимтектури и постояно е била резиденция на всички кюфарски военачалници, велможи, сановници и главнокомандующи (кюфари хакесаръ, ве риджалъ, ве бейлеръ-бейлери, ве синахсаларинъ, ве юмера, ве миръ-мирамъ, дайми джай караридъръ). Вжтре въ крепостьта има многобройна кюфарска отборна армия, войницитѣ на която сж едри, мустакати и на видъ добре калени въ боеве, само че сж навикнали да употрѣбяватъ вино и ракия — съ една дума — хора веселяци. Откъмъ продоволствия, крепостьта има въ себе си изобилни храни: жито, брашно и жива стока — едъръ и дребенъ добитъкъ. Софийската кутловина (сахрай София) е много изобилна въ земледѣлческо и скотовъдско отношоние; тя може да храни за дълго време огромна армия. Военни провизии, припаси и военно-желѣзарски работилници има въ крепостьта предостатъчно, и оттамъ може да се набави всичко, що е потрѣбно за войската имъ. Индустриални заведения, занаятчийници и работилници има много; тамъ се обработватъ тънки и дебели, вълнени и памучни материи, съ които се обличатъ, както кюфарскитѣ войници, тъй и многобройното население, което живѣе тамъ. София, като заобиколена отъ близки гори и планини, има преизобилно студени балкански води за пиене на населението и за поене на многобройнитѣ стада, съ които тъй много се слави тая страна. Климатътъ е добъръ, умѣренъ и много здравословенъ. Овощия отъ всѣкакъвъ родъ и лозя тамъ има въ изобилие. Търговията въ града е доста развита, защото на всѣка страна се съглеждатъ, като пиявици (солукларъ гиби), наредени пжтища, по които сноватъ насамъ-нататъкъ пжтници — търговци, търговски кервани съ разни стоки и издѣлия, които се работятъ въ София и се разпространяватъ по всѣка посока на Румелия и по-нататъкъ. Пжтищата и друмоветѣ сж много голѣми. Полето и горитѣ сж пълни съ изобилни треви и овощни дървета; има и голѣми балкански дървета за градежи (бинакерестелери). По Софийската котловина се забелезватъ много диви животни: чакали (зиб), вълци (куртларъ), сърни (атмаджа) и др. Така щото София и Софийското поле представятъ истинска райска ябълчева градина (София ве София хавалисънда дилкишай иле немуней дженнет алмави дър). При това, вжтре въ София има и минерални горещи води, които служатъ за нуждитѣ на населението, което е доста красиво, едро и стройно на гледъ, съ весело настроение. Управлението и владението на София се намира изключителио въ ржцетѣ на великия мрьсникъ (разбира се владетельтъ — кебири мурдарънъ), като тимаръ; а приходитѣ, които се получаватъ отъ данъци, той, владетельтъ, раздава на фаворизирани близки нему личности, които се готвятъ да заематъ високи държавни постове, подобни на тѣзи, що носятъ названието „бейлербейлъкъ“ (кебири мурдарън ве бейлербейлък мансуби таин олунаджак риджаларън тимари ола гелмиш иди). Да се стои по-нататъкъ по тѣзи страни — става излишно и азъ съмъ на мнение да оставя за мой замѣстникъ на повѣрения ми бейлеръ-бейлъкъ и за командантъ на османскитѣ победоносни войски подведомствения ми военначалникъ (сердарж) Индже Балабанъ бей. Заповѣдьта и повелението зависятъ отъ васъ“ [1].

---

[1]) **Procopius**, De aedificiis, 267. [2]) **В. Добруски**, Мсб., II, 5 сл.

---

[1] Тѣзи думи иматъ значение и за 986 г.

Отъ колко души се е състоялъ гарнизонътъ на софийската крепость и кой е билъ командантътъ въ време на обсадата ѝ отъ императора Василия, не е известно. Не е известно и за околнитѣ крепости въ планинитѣ. Известно е само името на знаменития Кракра войвода въ Пернишката крепость, който, както вече поменахме на друго мѣсто, ималъ подъ своя команда и други 35 околни крепости [2].

Относително числото на гарнизона, известно е, че въ друго време — въ 809 г., когато българскиятъ царь Крумъ нападналъ София, гарнизонътъ ѝ се състоялъ отъ *шесть хиляди* византийски войници и че Крумъ превзелъ града, но съ хитрость и на честна дума, че нѣма да му причини никакво зло, но той не удържалъ думата си, защото, споредъ лѣтописеца Теофанъ, той, по нѣкаква причина, заповѣдалъ „да изколятъ гарнизона и не малко отъ населението“ [2]. Като имамъ предъ видъ числото на този гарнизонъ, азъ вѣрвамъ, че и българскиятъ гернизонъ въ 986 г. се е състоялъ отъ 5—6000 души.

---

[1] **Д. А. Ихчиевъ,** Материали за историята ни подъ турското робство. Известия на Историческото дружество въ София, кн. II, 1905 г., стр. 91—94. За по-нататъшната сждба на София и превзимането ѝ, отъ Индже Балабанъ бей вижъ описанието на Ихчиева въ сжщата книга на Истор. дружество, 94—97.

[2] **Skylitzes-Cedrenos**, II, 455—6, 464, 467.

[3] **Theophanes**, 484—5.

ВДИГАНЕТО НА ОБСАДАТА И ОТСТЖПЛЕНИЕТО НА ИМПЕРАТОРА ОТЪ СОФИЯ. ПРИЧИНИТѢ ЗА ТОВА

Древнитѣ лѣтописци ни съобщаватъ нѣколко причини за снимането на обсадата и отстжплението на византийцитѣ отъ София. Така:

1. *Лъвъ Дяконъ* казва: „Понеже настжпи оскждность въ нуждитѣ на войската, защото докаранитѣ храни бѣха вече употрѣбени, поради неумѣреното и безпощадното имъ изразходване, императорътъ събра цѣлия обозъ и незабавно потегли съ войската си за Цариградъ“ [1].

2. *Яхия Антиохийски* пише: „Презъ нощьта слухъ се разнесалъ изъ войската, че превалътъ (проходътъ въ Срѣднягора къмъ Пловдивъ) е отрѣзанъ. Тогава императорътъ се обърналъ въ бѣгство [2].

3. *Стефанъ Таронски-Асохигъ* казва: „Българитѣ побързаха и завзеха тѣснитѣ проходи (които се намираха) по пжтя на планинския вжзелъ, защото (тамъ) мѣстностьта е богата съ лѣсове и е непроходима“ [3].

4. *Иванъ Скилица* пише: „Пръсналъ се слухъ, че Самуилъ завзелъ върховетѣ на околнитѣ планини и че разполага отъ всички страни съ засади. Докато това ставало, командующиятъ западнитѣ (европейскитѣ) войски, Стефанъ, когото за малкия ръстъ наричали Конто-Стефанъ, бидейки най-голѣмъ врагъ на Лъва Мелиссина [4], презъ настаналата нощь дошелъ при императора и го уговарялъ да вдигне лагера, колкото може по-скоро, и, като остави другитѣ работи на втори планъ, да побърза за столицата си, защото Мелиссинъ съ жадность гледа на царската власть и отива за тамъ (столицата) съ най-голѣма бързина. Тия думи ужасили императора и той веднага заповѣдалъ да се вдигне лагерътъ“ [5].

5. *Иоанъ Зонара* иначе обяснява причинитѣ за постжпката на Конто-Стефана. Безъ да споменува за лична омраза на последния къмъ Лъва Мелиссина, той пише: „Бидейки доместикъ на западнитѣ войски, Конто-Стефанъ, като обсждилъ, че ако военното предприятие се свърши благополучно за императора, то последниятъ не би могълъ да се успокои, нападайки не-

---

[1] **Leo Diaconos**, стр. 171—2.

[2] **В. Р. Розенъ**, Императоръ Василий Болгаробойца, стр. 0,55—0,57.

[3] **H. Gelzer**, Des Stephanos von Faron, § 86.

[4] Византийскиятъ военачалникъ, който билъ оставенъ съ войска въ Пловдивъ да пази тила на армията.

[5] **Skylitzes-Cedrenos**, II, 436—7. И тѣзи сведения Скилица помѣства въ описанието на пребиваването на императора при Стопонионъ, но явно е, че действието е станало въ лагера при София.

приятелитѣ и че нито той (Конто-Стефанъ), нито другитѣ военачалници, нѣма вече да се считатъ отъ него като достойни за много речи (т. е. императорътъ нѣма вече да се съветва съ тѣхъ), намислилъ да провали нападението и да прекѫсне движението“ и затова се явилъ предъ императора[1]).

И така, причината за отстѫплението на императора отъ София, споредъ Лъвъ Дякона, била привършването на хранителнитѣ припаси; споредъ Яхия Антиохийски и Стефанъ Таронски, — че му билъ пресѣченъ пѫтьтъ на отстѫплеиието; споредъ Иоана Скилица, — че му билъ пресѣченъ пѫтьтъ и че главнокомандующиятъ, Конто-Стефанъ, го заплашилъ, че Лъвъ Мелиссинъ се отправилъ за Цариградъ да му отнеме престола, а споредъ Иоана Зонара, — че, вследствие породилия се антагонизъмъ между Конто Стефана и другитѣ военачалници, отъ една страна, и императора — отъ друга, за гдето последниятъ предприелъ войната по своя лична инициатива, безъ да обади нѣщо на тѣхъ, само и само да се отдаде славата нему, той — Конто-Стефанъ искалъ да провали похода, а особено като виждалъ, че работата не отивала добре.

ОТСТѪПЛЕНИЕТО ПРЕЗЪ ПЪРВИЯ ДЕНЬ

„Като прибра цѣлия обозъ, императорътъ — казва *Лъвъ Дяконъ* — потегли заедно съ армията си за Цариградъ. И, като пропѫтува цѣль день, разположи лагера върху единъ храсталакъ (гора) и множеството почиваше. Още не бѣше се смѣнила първата нощна стража, внезапно се устреми откъмъ източната страна на лагера преголѣма звезда и, като освѣти съ силна свѣтлина палаткитѣ и като падна къмъ южната страна до самия окопъ на лагера и като се пръсна на множество искри, угасна. Падането на звездата предизвестяваше предстоящето погубване на войската, защото кѫдето и да се е случвало подобно нѣщо, означавало е всеизтрѣбление" и пр.[1]).

---

[1]) **Zonaras**, IV, стр. 111. Този византийски лѣтописецъ е живѣлъ, главно, презъ първата половина на XII в. и е заемалъ високо положение въ византийската империя. Както Ив. Скилица, и той е билъ началникъ на императорската тѣлесна стража и на канцеларията. Следъ това, той се покалугерилъ и се предалъ на наукитѣ. Той написалъ историческа хронография, която почва отъ съотворението на свѣта и стига до възкачването на престола на Иоана Комнинъ (1118—1143 г). Сведенията за историята си Зонара черпилъ отъ разнитѣ хронисти, въ това число и отъ Иоана Скилица. Той се отличава съ обширнитѣ си познания и за това хрониката му е най-добра и по обемъ, и по форма и по съдържание. Тя е била преведена и на старо-български (вижъ за него по-обширно изследванията на **K. Krumbacher**, Geschichte der byzant. Litteratur, 2-te Auf., § 368—9).

А *Яхия Антиохийски* пише, че, следъ като се пръсналъ слухъ презъ нощьта по войската, какво пѫтьтъ на отстѫплението е отрѣзанъ, „императорътъ се обърналъ въ бѣгство и. цѣлата му войска, въ вторникъ на 17 августъ 986 г. И преследвали ги българитѣ" . . .[2])

Отъ тѣзи сведения на двамата лѣтописци ние извличаме много ценни данни за отстѫплението на императора въ *първия день*. Така, установява се:

1. Че императорътъ, силно уплашенъ отъ съобщенията, които изложихме въ предидущата глава, далъ заповѣдь още презъ сѫщата нощь, въ понедѣлникъ срещу вторникъ — 17 августъ 986 г., да се прибере цѣлиятъ обозъ на армията и следъ това тутакси се обърналъ въ бѣгство къмъ прохода, гдето му билъ отрѣзанъ пѫтьтъ на отстѫплението;

2. Че императорътъ е пѫтувалъ цѣлъ день;

3. Че следъ като войската се настанила за пренощуване въ лагера падналъ метеоръ, което било поличба за страшно и скорошно разгромяване на армията;

4. Че, споредъ Яхия Антиохийски, отстѫплението на византийцитѣ не станало мирно и тихо, а — че българитѣ ги преследвали. Значи, следъ снимането на обсадата на София, българитѣ отъ околностьта на града се събрали и тръгнали да преследватъ неприятеля, като, разбира се, му правили разни нападения и

5. Че единствено Яхия Антиохийски е, който ни посочва точната дата на отстѫплението на византийцитѣ, именно вторникъ, 17 августъ 986 г. Като знаемъ пъкъ тази дата, ние можемъ да направимъ смѣтка на *назадъ* и да констатираме нѣколко други дати, именно, че императорътъ е предприелъ похода си къмъ началото на м. юний; че точно на 27 юлий той билъ стигналъ подъ стенитѣ на София; че на 28 с. м. градътъ е билъ обсаденъ; че двадесеть-дневната обсада, споредъ Лъвъ Дякона, е траяла отъ този день до 17 августъ и че на този день, въ вторникъ, е стана отстѫплението.

Прочее, пита се: императоръ Василий, догде е билъ стигналъ въ първия день и вечерьта где е билъ разположилъ лагера си?

За да можемъ да разрешимъ този въпросъ, ние трѣбва да видимъ, какво разстояние може да извърви една армия за единъ день.

Презъ римската епоха, обикновениятъ еднодневенъ преходъ на изпеченитѣ нѣкога легиони, въ които войницитѣ сѫ служили по 25 години, е билъ 17 римски мили или кржгло 25 км.[1]). Такъвъ е и днешниятъ обикновенъ преходъ на съвременнитѣ, наши и чужди, войски, но за обикновено време, когато войскитѣ се движатъ по удобни, шосирани пжтища и идатъ не отъ много далечно разстояние, та не сж изморени и сж още съ стѣгната дисциплина. Когато, обаче, тѣ пжтуватъ отъ далечъ; когато минаватъ презъ лоши пжтища въ гори и планини; когато иматъ голѣмъ обозъ; когато мъкнатъ съ себе си тежки стенобойни машини за превземане на крепости; когато войската е многобройна и не само въ своя, но и въ неприятелска територия е принудена да събира фуражъ за добитъка, храни и други необходими нѣща за себе си; и, главно, когато тя при пжтуването си се принуждава да води сражения съ неприятеля, — тогава обикновениятъ дневенъ преходъ се намалява дори и по-долу отъ половината[2]).

---

[1]) Leo Diaconos, 171-2. [2]) **В. Р. Розенъ**, цит. съчинение, стр. 0,55-057.

Следъ тия данни, нека проследимъ отстжплението на императора Василия стжпка по стжпка и да видимъ, изъ кой пжть е миналъ и где се е спрѣлъ въ първия день вечерьта.

Нашето мнение е, че византийската армия, като е напуснала София, тръгнала е по стария римски воененъ пжть отъ Бѣлградъ до Цариградъ. Ние проследихме остатъцитѣ му изъ Софийско поле и се указа, че отъ София той е минавалъ презъ Подуене и презъ землището на съседното с. Слатина и стигналъ до р. Искъръ, при с. Бусманци. Вследствие на това, въ Подуене старитѣ хора го наричатъ „Бусмански пжть“, а въ Слатина — „Трояна“. Тъкмо срещу с. Бусманци, на дѣсния брѣгъ на р. Искъръ, лежи с. Казичене. Тукъ рѣката се преминавала по единъ голѣмъ римски мостъ, крайнитѣ подпори на който, съзидани отъ камъни и хоросанъ, и сега стоятъ разрушени отъ двѣтѣ страни на така-наречения „Старъ Искъръ“, за разлика отъ „Новия Искъръ“, който измѣнилъ коритото си малко пò на западъ, къмъ с. Бусманци. Тукъ, до самия мостъ, при Казичене, се издигала станцията (mutatio) Extuomne, т. е. Esco amne, наречена така отъ старото название на Искъръ — Oescus. Станцията се намирала далечъ отъ Сердика — София VIII римски мили, споредъ Itinerarium Burdigalense[3]). Развалинитѣ на станцията и сега добре личатъ и върху тѣхъ е издигнатъ параклисъ.

Отъ станцията Esco-amne друмътъ продължавалъ на изтокъ изъ полето, южно отъ селата Робертово (Бариево) и

---

[1]) Една римска миля е равна на 1482 метра.

[2]) Вижъ за това по-подробно въ моя Юбилеенъ сборникъ Плиска-Преславъ, т. III, 46.

[3]) Авторътъ на тази пжтописна таблица е билъ единъ поклонникъотъ гр. Burdigala, сег. Бордо, въ Франция, който, като миналъ въ 333 г. по нашия пжть за Иерусалимъ, описалъ всички станции и разстоянията между тѣхъ. Издадена е въ Corpus script. eccles. Latin. v. XXXIIII, ed. Geyer, p. II. Сжщо и отъ Хитрово въ Православ. Палестинскій сборникъ, I, 2.,

Новоселци и спиралъ близо при с. Орманлий, въ м. „Асарлъкъ“, наречена така отъ турската дума хисарлъкъ — градище. На това мѣсто се издигала по-голѣма станция (mansio) за преношуване на държавни сановници, легиони, пжтниишки и търговски кервани и пр. Тя е била наречена, споредъ сжщата пжтописна таблица, mansio Buragara, съ разстояние VIIII римски мили отъ Esco amne и XVII р. м. отъ Сердика, а споредъ Itinerarium Antonini Augusti — Bugaraca, лежаща на XVIII р. м. отъ Сердика.

Безъ да сж правени до сега нѣкои разкопки, тукъ сж били открити доста старини: една милиарна колона, поставена отъ гр. Сердика, въ честь на императора M. Avrelius Antoninus (Каракала, 211—218 г. сл. Хр.)¹), основитѣ на нѣколко стари и голѣми постройки, отъ които една прилична на баптистерий, и друга, вѣроятно римска баня. Самото градище е представлявало единъ квадратъ, съ размѣри 190 × 190 м.²).

Тази станция е била отъ особно важно значение, защото е била издигната на самия източенъ край на Софийското поле и при западнитѣ поли на Ихтиманска Срѣдня-гора, та е пазила всички пжтища, които оттукъ нататъкъ се пръскатъ по разни посоки презъ поменатата планина: за Тракия, презъ с. Бѣлица; презъ с. Каменица за силната нѣкога Петричка крепость, въ скалитѣ при р. Тополница; презъ старитѣ села Голѣма Раковица и Байлово и оттамъ презъ Смолския дервентъ за Златишко поле, а главно — да охранява римския друмъ презъ Вакарелския проходъ. Вследствие на това, споредъ Notitia dignitatum or., стр. 29, тукъ, около 400 г. сл. Хр., е стоялъ гарнизонъ отъ леко въоржжена войска, наречена Psevdocomitatenses Bugaracenses. Когато, следъ това, Балканскиятъ полуостровъ билъ подложенъ на страшнитѣ опустошения отъ готитѣ и хунитѣ и крепоститѣ, градоветѣ и станциитѣ по друмищата сж били разорени, Прокопий въ VI в. ни съобщава, че между многобройнитѣ стари крепости, които императоръ Юстинианъ (527—565 г.) възобновилъ, била и нашата станция, наричана тогава Βούγαρκα³).

Следъ новото опустошение на тази станция, презъ втората половина на VI и презъ първата четвъртина на VII в., отъ славянската и аварската стихии, които били спрѣни на Дунава отъ императора Хераклия въ 628 г., върху развалинитѣ ѝ останало едно малко селище, което продължава да сжществува и досега, подъ името Орманлий (отъ турската дума орманъ — гора), което се поменува още въ XVI в. въ сиджилъ — тефтеритѣ на Софийската кадийска архива⁴).

---

¹) **К. Шкорпилъ,** Мсб., т. IV, 146. ²) Вижъ по-подробното описание на тукашнитѣ старини отъ **д-ръ Ив. Велковъ,** въ в. „Зора“, отъ 16. III. 1931 г., брой 3507. Тамъ погрѣшно е казано, че милиарната колона е отъ имп. Гордиана III. ³) **Procopius,** De aedificiis, стр. 282. ⁴) **Д. А. Ихчиевъ,** Материали за историята ни подъ турското робство. Известия на Истор. дружество, кн. I, стр. 75 и 100.

Както видѣхме по-горе, споредъ Intierarium Burdigalense разстоянието отъ София до станцията Бугарака е било 17 р. мили или кржгло 25 км., а споредъ Itinerarium Antonini — 18, или кржгло 27 км. Това разстояние напълно отговаря на разстоянието по съврeмеменната кил. таблица отъ София до развалинитѣ на старата станция, а до с. Орманлий — 29 км.[1]). Дотукъ е билъ единъ дневенъ преходъ на римскитѣ легиони. Прочее, тукъ при развалинитѣ на тази станция и при храсталацитѣ по политѣ на Срѣдня-гора трѣбвало да се спре за пренощуване и императоръ Василий, съ армията си, въ 986 г. Да иде по-нататъкъ е било абсолютно невъзможно, защото, както казахме по-горе, тукъ се изпречватъ височинитѣ на Вакарелския проходъ, дълъгъ 13 км., а за изминаването само на него отъ една армия е билъ необходимъ единъ цѣлъ день. Другъ е въпросътъ, когато се касае за пжтуване на 1, 2, 5, 10, 50, 100 човѣка или на една малка часть воиска — рота или дружина, защото тѣ могатъ рано да станатъ, бързо да се движатъ и по-дълъгъ пжть да зематъ.

Може би на нѣкои ще се види за невъзможно византийската армия да извърви пжтя София — Бугарака за единъ день; но, нека не се изпуща изпредъ видъ, че положението на тази армия е било много критическо; че неприятельтъ се вече явилъ въ най-чувствителниятъ ѝ пунктъ — въ тила; че пжтьтъ на отстжплението ѝ е билъ пресѣченъ; че хранителнитѣ припаси — привършени; че тя не е била изморена отъ воюването ѝ при София и че пжтьтъ изъ Софийско поле е билъ равенъ и много удобенъ. Вследствие на това, въпрѣки всички несгоди, тя е била принудена просто да бѣга, както казва Яхия Антиохийски, и да стигне въ станцията при Орманлий.

Нѣкои може да вѣрватъ, че императоръ Василий не е отстжпилъ по стария римски пжть, а по сегашния, който пресича р. Искъръ при с. Горублене и върви нагоре къмъ Нови-ханъ, по политѣ на Лозенската планина. Това, споредъ мене, е било невъзможно. Римскиятъ друмъ е билъ воененъ пжть — via militaris и, като такъвъ, римскитѣ инженери сж го прокарали долу, изъ полето, далечъ отъ сегашния около 5 клм., защото тамъ има и хубава па̀ша за добитъка и изобилна вода за легионитѣ и животнитѣ. Както знаемъ отъ по-рано, за тѣхъ въ древностьта се е държало строга смѣтка при пжтуването на войскитѣ. Тукъ, до самия пжть тече Орманлийската рѣка, която събира водитѣ на повече отъ десетина малки рѣки, които идатъ отъ тритѣ околни планини: Балкана, Срѣдна-гора и Лозенската планина, и се втича въ р. Искъръ, подъ с. Казичене. Презъ римо-византийската епоха до X! в., римскиятъ пжть е билъ сигурно запазенъ отъ разливането на рѣкитѣ, чрезъ дренажи и канали, отъ дветҍ страни. Но, следъ като императоръ Василий завладҍлъ Западното българско царство въ 1018 г., до образуването на второто българско царство въ 1186 г. Византия не е имала особенъ интересъ да иждивява срҍдства за доброто поддържане на пѫтищата и съобщенията въ далечнитҍ български области, каквато е била Софийската. Тогава каналитҍ сѫ се постепено разрушили и стариятъ пѫть е билъ затрудненъ отъ появилитҍ се блата и мочури, каквито и сега се появяватъ на много мҍста изъ полето, покрай пѫтя, вследствие на наводненията. Но следъ образуването на второто българско царство и превземането на София отъ царь Асҍня въ 1194 г., българското правителство е предпочело да не поправя стария пѫть, а—съвсемъ да го измҍсти по политҍ на Лозенската планина отъ „Побитъ камъкъ“ надолу чакъ до София, като моста надъ р. Искъръ не е билъ направенъ на старото мҍсто при с. Казичене, а — при с. Горублене. Азъ съмъ увҍренъ, че това непремҍнно е станало презъ време на второто ни царство, защото ние видҍхме по-горе отъ рапорта на Лала Шахинъ-паша до султанъ Мурада, че той въ 1384 г. билъ заварилъ тукъ една съвсемъ благоустроена страна. „На всҍка посока — казва той — около София се съглеждатъ, като пиявици, наредени пѫтища, по които сноватъ насамъ-нататъкъ пѫтници — търговци, търговски кервани съ разни стоки и издҍлия, които се работятъ въ София и се разпространяватъ по всҍка посока за Румелия и за по-нататъкъ. Пѫтищата и друмищата сѫ много голҍми“. По новата посока на пѫтя сега върви и голҍмиятъ друмъ отъ Бҍлградъ за Цариградъ. Мостътъ при с. Горублене е билъ често пѫти разваляnъ, при наводнение, отъ Искъра и развалинитҍ му въ XVIII в. заблудили графа Марсили [1]), следъ него професора Иречека [2]), а сега Ив. Велкова [3]) да върватъ, че станцията Esco amne и моста на р. Искъръ сѫ се намирали тукъ, а не при с. Казичене. Съ измҍнение посоката на пѫтя се измҍнила и станцията за пренощуване въ политҍ на Вакарелския проходъ и, вмҍсто старата Бугарака, такава станала с. Нови ханъ, далечъ отъ Орманли шесть километра, а отъ София — 25 [4]), т. е. пакъ единъ воененъ преходъ. Най-сетне нуждата въ войнитҍ между Турция и Австрия презъ XVI и XVII в. заставило турцитҍ да издигнатъ въ Нови-ханъ една грамадна станция — керванъ сарай, съ 30 оджака (огнища), джамия, щерни, фонтани и пр., която побирала нҍколко стотинъ коня съ хората имъ [5]). Издигането на тази станция тукъ за нощуване иде сѫщо да потвърди, че императоръ Василий въ 986 г., презъ първия день на отстѫплението си, даже да е миналъ по сегашния пѫть, не е можалъ да отиде по-далечъ отъ Нови-ханъ и че на втория день той е трѣбвало да предприеме изкачването си на Вакарелския проходъ.

---

[1]) Километрическа таблица, стр. 301.

---

[1]) Discription du Danube a la Haye, 1774, II. 80.

[2]) Heerstrasse — Военниятъ пѫть отъ Бҍлградъ за Цариградъ и пр. Българска историческа библиотека, год. IV, т. IV, 24.

[3]) В. „Зора“, отъ 16 мартъ 1931 г., брой 3507.

[4]) Километрческа таблица, ст. 301.

[5]) За този прочутъ керванъ-сарай, гдето пѫтницитҍ и керванитҍ имъ сѫ били приемани и изпращани безплатно, вижъ по-подробно у **Hammer**, Des osman. Reiches, II, 865, и статията на **д-ръ Ив. Шишмановъ**, Стари пѫтувания по България, въ Мсб., т. IV.

ОТСТѪПЛЕНИЕТО ПРЕЗЪ ВТОРИЯ ДЕНЬ.

„На другия день — пише *Лъвъ Дяконъ* — войската преминаваше презъ една мочурлива, криволична и вглѫбната тѣснина и едвамъ я измина. Тя (войската) завземаше мѣстности, пълни съ пропасти (обилни съ дъждовни потоци) и стръмнини. Въ тѣхъ мизитѣ (българитѣ), като нападнаха ромеитѣ, унищощожиха голѣмо множество мѫже и завзеха императорската палатка (ἀρχὴ) и съкровището и оплячкосаха всичкия обозъ на войската. Тогава и азъ, който описва тая злополука, присѫтствувахъ тамъ, придружавайки за нещастие императора и изпълнявайки длъжностьта дяконъ. „И за малко щѣха да се подхлъзнатъ стѫпкитѣ ми“ (Пс. 72, 2) и да стана жертва на скитския мечъ, ако нѣкакво божествено провидение не бѣше ме извело отъ самата опасность, което ме накара да подкарамъ бързо коня, преди още неприятелитѣ да завзематъ заобиколеното съ пропасти нанагорище (баиръ), да го премина и бързо (въ кариеръ) да се изкача на върха. И тъй, остатъкътъ отъ войската едва чрезъ мѫчнопроходими планини избѣгна преследването на мизитѣ, като изгуби цѣлата конница и обоза и сполучи да достигне до ромейскитѣ предѣли[1]).

Иванъ Скилица казва: „Следъ като ромейскиятъ лагеръ набързо билъ вдигнатъ, „Самуилъ, считайки безпорядъчното отстѫпление за бѣгство и като нападна задружно, съ викове и крѣсъци, порази ромеитѣ и ги обърна въ бѣгство и завзе военния станъ и стана господаръ на цѣлия обозъ, на самата царска палатка и на царскитѣ отличителни знаци. Императорътъ, едвамъ преминалъ тѣснинитѣ, се спасилъ въ Пловдивъ“[2]).

Стефанъ Таронски-Асосигъ пише: „Българитѣ побързали и завзели тѣснитѣ мѣста и планинскитѣ проходи по пѫтя (на отстѫплението). Това били мѣста непроходими и покрити съ лѣсове. И, като заградили императора заедно съ цѣлата му войска, изклали всичкитѣ съ мечъ. Но арменската пѣхота, като заобиколила императоръ Василия отпредъ и отзадъ, по друга планинска пѫтека го отвела пакъ въ Македония. При все това, обаче, всичката конница, заедно съ плячката (обоза), паднаха въ тѣхнитѣ рѫце“[3]).

---

[1]) **Leo Diaconos**, стр. 171—2. [2]) **Skylitzes-Cedrenos**, II, 436—7.
[3]) **H. Gelzer**, Des Stephanos von Taron, § 186.

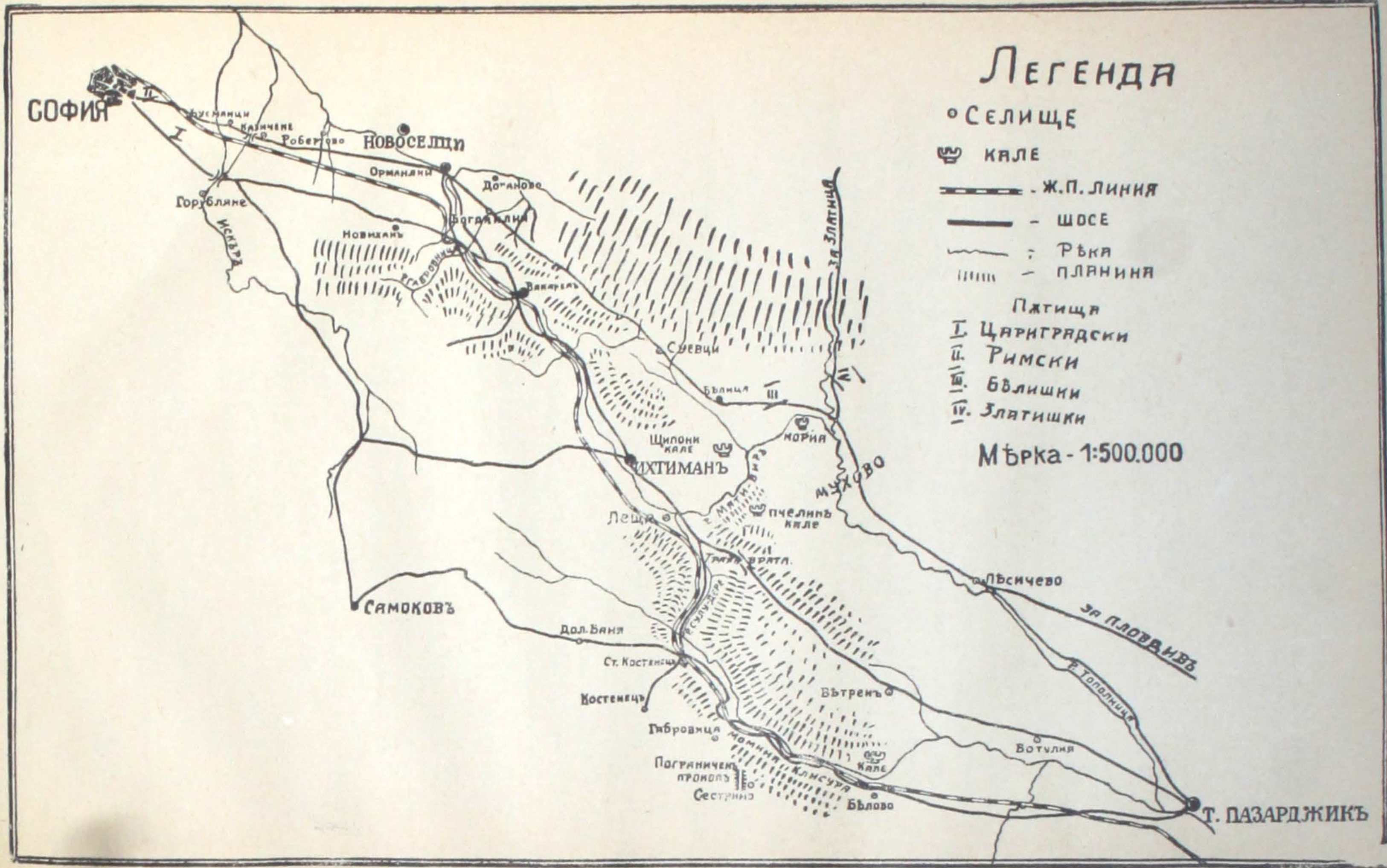
Легенда
○ Селище
♛ кале
Ж.П. линия
шосе
Рѣка
планина
Пѫтища
I. Цариградски
II. Римски
III. Бѣлишки
IV. Златишки
Мѣрка - 1:500.000
СОФИЯ
I
IV
Бусманци
Казичене
Робертово
НОВОСЕЛЦИ
Орманли
Горубляне
Искъръ
Доганово
Богдалии
Новиханъ
р. Габровница
Вакарелъ
Суевци
Бѣлица
III
За Златица
Щипони кале
Мория
ИХТИМАНЪ
Мухово
Пчелинъ кале
Леща
Траянова врата
р. Сулу-дере
САМОКОВЪ
Дол. Баня
Ст. Костенецъ
Костенецъ
Габровица
Момина клисура
Пограниченъ проходъ
Сестримо
Бѣлово
кале
Вѣтренъ
Ботуля
Пѣсичево
р. Тополница
За Пловдивъ
Т. ПАЗАРДЖИКЪ

Яхия Антиохийски казва: „Когато се пръсналъ слухъ по войскитѣ на императора, че превалътъ (проходътъ, пѫтьтъ на отстѫплението) имъ е отрѣзанъ, тогава той се обърналъ въ бѣгство и цѣлата му войска, въ вторникъ 17 Аба (августъ) 1297 (986 г.), т. е. 7 Рабиа II 376 г., и се отправили къмъ превала. И преследвали ги, българитѣ разграбили неговия обозъ и хазната и загинало голѣмо множество отъ войската му. Това станало въ десетата година отъ царуването му“1).

Матей Едески пише: „Алусианъ (Самуилъ) отъ своя страна, като събралъ една армия, тръгналъ да посрещне Василия. Произлѣзе голѣма битка. Българскиятъ краль взелъ връхъ и обърналъ въ бѣгъ войската на Василия. Българитѣ отнели отъ нея грамадна плячка и множество пленници“2).

Въ похвалното слово на *св. Фотий Тесалийски* е казано, че „станала жестока битка, императорътъ, който излѣзалъ съ цѣлата си войска противъ него (българския народъ), не устоялъ противъ варварския строй“ 8).

А съвременниятъ византийски поетъ *Иоанъ Геометъръ*, като описва въ едно стихотворение, за което ще говоримъ по-после, нещастието на Византия, казва, че то станало въ „Българската тѣснина (клисура) — ἐν τῆ βουλγαρικῆ κλείσει“4).

Ето, това сѫ всичкитѣ сведения, които ни даватъ древнитѣ лѣтописци за отстѫплението на византийцитѣ презъ втория день за погрома имъ и за мѣстото на катастрофата. На основание на тѣхъ, новитѣ автори, ето до какви заключения сѫ дошли:

А. Гилфердингъ казва: „Цѣлъ день войската вървѣла. Презъ нощьта тя се окопала въ една гора. На другия день гърцитѣ навлѣзли въ обрасли съ гора долове, между скалиститѣ планини и, като ги притиснали, почнали да се изкачватъ презъ *Траяновия проходъ*. Тамъ българитѣ ги очаквали и, като се нахвърлили съ страшенъ викъ върху тѣхъ, избили много хора и взели императорската палатка съ всичкитѣ царски принадлежности и хазната“5).

Нѣмскиятъ историкъ *Г. Ф. Херцбергъ* казва, че поражението на византийцитѣ станало „между Ихтиманъ и Самоковъ, близо до Щипонъ“6).

Професоръ В. Г. Василевски пише, че погромътъ на византийцитѣ станалъ „въ тѣснинѣ (клисурѣ) Родопской“7).

---

1) **Розенъ**, Василій Болгаробойца, стр. 0,55—57. 2) **А. Гильфердингъ**, Исторія сербовъ и болгаръ. Собраніе сочиненіе, т. I, 209. 8) **В. Васильевскй**, Одинъ сборникъ и пр., Ж. м. н. просвѣщенія, ч. 248 (1886 г.), стр. 100 и 101, бѣл. 1. 4) **Migne**, Patrologia, t. 106, col. 934. 5) Собраніе сочиненіи, I, 207. 6) Исторія Византіи, стр. 169. 7) Труды Васильевскаго, т. II, 117.

Професоръ Иречекъ още въ 1877 г. изказа мнение, че, следъ като византийцитѣ вдигнали обсадата на София, тѣ бързо отстѫпили назадъ. „Единъ день подиръ това — казва той — тѣ се разположили на водораздѣла между Егейско море и Дунава (при Вакарелъ). На следния день, 17 августъ 986 г., тѣ преминали гористата Ихтиманска котловина, покрай крепостьта Стопонионъ, и поели изъ прохода на „Трояновитѣ врата“, между падини и вѣковни гори. Когато войскитѣ бързо минавали старата Succi, гората, досега страховито тиха, внезапно се оживила отъ военни викове и дрънкане на орѫжие. Българската войска изкочила отъ лѣво и дѣсно изъ тъмната гора и се нахвърлила подъ страшенъ дъждъ стрели върху ужасенитѣ ромеи. Всичкиятъ багажъ, обсаднитѣ машини, императорската палатка и стотици най-хубави коне паднали въ рѫцетѣ на победителитѣ. „Стрелитѣ на мизитѣ победиха авзонскитѣ копия“. По-голѣмата часть отъ войскитѣ, които единъ день преди това били преминали презъ алпийскитѣ ливади на Ихтиманъ, паднали подъ мечоветѣ и буздуганитѣ на българитѣ. Императорътъ своевременно е билъ обграденъ отъ едно отдѣление арменска пехота и после по странични пѫтища, въ „agmine quadrato“, изведенъ на свобода. Львъ Дяконъ избѣгалъ на конь отъ котловината на Succi презъ последната проходна височина при Вѣтренъ. Така е станало прочутото сражение въ „Българската клисура“. Така се наричала тогава Sussi отъ византийцитѣ [1]).

Това сѫщото мнение професоръ Иречекъ изказа и въ втория си трудъ История на българитѣ, стр, 142, издание на Стр. Славчевъ. Сѫщото направи и въ третия си голѣмъ трудъ Княжество Българня, ч. II, Пѫтувания по България, стр. 117, гдето той не говори нищо за историята на „Траянови врата“, но пъкъ ни препраща, както за нея, така и за погрома на византийцитѣ, къмъ първото си съчинение — Heerstrasse = Военниятъ пѫть отъ Бѣлградъ за Цариградъ. Най-после той излага сѫщото си мнение и въ четвъртия си трудъ Историја Срба, I, стр. 260.

Четиритѣ съчинения на знаменития нашъ историографъ придобиха въ скоро време известность по цѣла Европа и всички, наши и чужестранни, историци усвоиха мнението му. Такива автори сѫ: френскиятъ ученъ *Густавъ Шлумберже* [2]), известниятъ парижки византологъ *професоръ Шарлъ Дилъ* [3]), *про-*

---

[1]) Heerstrasse и пр. = Военниятъ пѫть отъ Бѣлградъ за Цариградъ и балканскитѣ проходи. Прага, 1877 г. Българ. историч. библиотека, год. IV, стр. 61. [2]) L'épopée Byzantine à la fin du dixiéme siècle, Paris, 1896, p. 666 и 667. Сѫщо и извлѣчението отъ **Н. Станевъ** въ Мсб., т. XIV, наученъ отдѣлъ, стр: 31, 32. [3]) Histoire de L'Empire Byzaintin, Paris, 1920, стр. 105. Той казва: . . . „il fut sévèrement battu au défilé de la Porte Traiane dans les Balkans“.

фесоръ М. Дриновъ[1], *професоръ Б. Прокичъ*[2], *професоръ д-ръ Ив. Шишмановъ*[3], *професоръ Василь Златарски*[4], *професоръ П. Мутавчиевъ*[5], *професоръ Иорданъ Ивановъ*[6], *професоръ Н. П. Благоевъ*[7], *генералъ Чаракчиевъ*[8], *генералъ-Добрѣвски*[9], историцитѣ: *Йорданъ П. Георгиевъ*[10], *Ив. Поповъ*[11], *Ив. Пастуховъ* и *Ив. Стояновъ*[12], *Стояновъ—Вълкановъ*[13], *Ат. Димитровъ*[14] и др.

Като единственъ опозиционеръ на твърденията на всички цитирани автори се появи сега напоследъкъ историкътъ *Георги Баласчевъ*, който казва, че отъ направенитѣ му специални изследвания се установило, че катастрофата на византийцитѣ станала въ прохода „Сулу-дервентъ" и въ долината на Марица при с. Костенецъ, а не въ „Траянови врата"[15]. Проф. Благоевъ пакъ се отмѣтна отъ първото си мнение и изказа друго, че „разбиването на византийцитѣ било станало при вакарелскитѣ височини[16].

Ние ще веземемъ смѣлостьта да се обявимъ опозиция, както на всички поменати по-горе автори, така и на Баласчева и ще се помѫчимъ да докажемъ, че както проходътъ „Траянови врата", така и „Сулу-дервентъ", нѣматъ нищо общо съ катастрофата на византийцитѣ въ 986 г. и че грозното събитие е станало на съвсемъ друго мѣсто. Това ние ще направимъ като проследимъ пакъ стѫпка по стѫпка отстѫплението на императора Василий презъ *втория день,* като направимъ нуждниitѣ коментарии на сведенията на древнитѣ лѣтописци и като разгледаме мѣстноститѣ, по които сѫ се движили старитѣ пѫтища.

И така, отъ развалинитѣ на римската станция Бугарака, при с. Орманлий, императорътъ трѣбвало да се отправи, заедно съ армията си, нагоре изъ Вакарелския проходъ. Този проходъ — казва професоръ Иречекъ — е най-високото мѣсто по цѣлия пѫть отъ Бѣлградъ дори до Цариградъ, а сѫщевременно и водораздѣлъ между Черно-море и Егейско [1]). Той е и по-високъ отъ прохода „Траянови врата“. Догдето този се издига на 809 м. височина надъ морското равнище, Вакарелскиятъ се издига на 840 м. [2]). Следитѣ отъ калдаръма на римския пѫть и сега личатъ: той е вървѣлъ по гръбнака на единъ баиръ отъ Срѣдна-гора, която започва оттукъ на изтокъ и се изкачва горе на височината, гдето въ римо-византийската епоха се издигала станцията Sarto, споредъ Tabula Peutingeriana, mutatio Sparata, споредъ Itinerarium Burdigalense, далечъ отъ Бугарака VIII р. мили (крѫгло 12 км.), Terta у географа Птоломея въ II в. сл. Хр., и Sparthon у Равенската география въ VII в. Баирътъ, по който е вървѣлъ римскиятъ пѫть, е стръменъ, по него нѣма никакви долове, сипеи, рѣки, мочурлуци и тѣснини, а, главно, той е съвършено откритъ, има пълно обсервационно (наблюдателно) положение, нѣщо много важно за римскитѣ военни пѫтища, и, погледнато оттукъ къмъ Софийско поле, заобиколено отъ всѣкѫде съ планини и порѫсено съ десетки села, всрѣдъ които се издига София, предъ насъ се открива една много очарователна картина. По сѫщата посока на римския пѫть е прокарано сегашното шосе отъ Бѣлградъ за София, Пловдивъ, Одринъ и Цариградъ. На мѣстото на римската станция Sarto отъ вѣкове се издига централното селище (хановетѣ) на Вакарелъ, образувано отъ двадесеть махали, пръснати изъ планината.

---

[1] Съчинения, I, 359, 480.
[2] Іедне словенске царевине у Маћедонији у X веку. Глас српске кралевске академије, у Београду, 1908, LXXVI, стр. 284.
[3] Стари пѫтувания изъ България. Мсб. IV, 355.
[4] История на българ. държава, т. II, 673—5.
[5] Известия на Истор. дружество въ София, VII—VIII, 168.
[6]) Произходъ на царь Самуиловия родъ. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, София, 1925, стр. 58.
[7] Известията за Ив. Скилица за произхода на царь Самуиловата държава. Македонски прегледъ, год. II, кн. IV, стр. 37.
[8] Българското военно изкуство въ епохата на царь Самуила стр. 7—9.
[9] Исторически очеркъ на Софийската крепость въ Воененъ журналъ, г. XIX, кн. VIII—IX, София, 1907, стр. 1172.
[10] История на българския народъ. Ст.-Загора, 1914, стр. 153.
[11] Учебникъ по българска история, 3-то издание, Пловдивъ 1918 стр. 52.
[12] История на българския народъ, Пловдивъ, 1928 г.
[13] Борбата на Самуила съ Византия. Македонски прегледъ, год. II, кн. 3, стр. 122.
[14] Четиво по българска история, № 13, стр. 17.
[15] Българитѣ презъ последнитѣ 10 годишнини на X. в., ч. I, 61—3.
[16] Българскиятъ царь Романъ въ Македонски прегледъ, год. VI, кн. 4, стр. 26.

На втория день на отстѫплението си, императоръ Василий не е тръгналъ изъ римския, а — по съвършено другъ пѫть. Това се установява отъ изричнитѣ думи на участника въ похода, Лъвъ Дяконъ, който казва, че „на другия день войската трѣбвало да мине презъ една мочурлива, криволична и вдлѫбната тѣснина и, едвамъ я изминала, тя (войската) завзела мѣстности, пълни съ пропасти (обилни съ дъждовни потоци) и стръмнини“. Пита се: где е този проходъ? — На този въпросъ може да даде положителенъ отговоръ всѣки отъ читателитѣ ни, който пропѫтува отъ с. Орманлий нагоре къмъ пролома на р. Габровница, при „Побитъ-камъкъ“, надъ който е издигнатъ голѣмиятъ и високиятъ мостъ на желѣзо-пѫтната линия за Пловдивъ. Оттукъ нагоре пѫтьтъ е вървѣлъ изъ дола на Габровница и по тѣснинитѣ и стръмнинитѣ на Брусовъ-долъ се изкачвалъ горе на висотата при с. Вакарелъ. Тукъ, изъ този пѫть, се намиратъ всички нѣща, за които говори Лъвъ Дяконъ: и мочуритѣ, и криволични вдлѫбнати тѣснини и мѣстности, пълни съ сипеи и пропасти. Даже нѣшо повече — професоръ Иречекъ казва, че въ 1553 г. пѫтешественикътъ Вранчичъ (I, 317) билъ поставилъ въ своята печатна карта едно голѣмо езеро въ тукашната околность[1]). Само въ планината до пролома при „Побитъ-камъкъ“ текатъ шесть потока, а надъ него — други три, които се виждатъ на картата на Картографическия институтъ 1:210,000 м. Тѣ сж, които образуватъ р. Габровница, която се влива въ Орманлийската рѣка, надъ с. Орманлий, и тѣ сж, които образуватъ мочуритѣ, сипеитѣ и пропаститѣ. Малко по-назадъ отъ р. Габровница слиза отъ Лозенската планина и друга една рѣка — Липецъ, която се влива въ сжщата Орманлийска рѣка, тъкмо при развалинитѣ на старата станция Бугарака, и тя при наводнение сжщо излиза отъ коритото си и прави изъ полето мочури. Вѣроятно, въ миналитѣ вѣкове, когато горитѣ въ планината не сж били изсѣчени, тия рѣки сж били по-пълноводни и оттамъ, при наводнение, е било образувано оново голѣмо езеро, което Вранчичъ е видѣлъ, но сега, следъ изсичане на горитѣ и намаление на рѣкитѣ, това езеро е изчезнало, но мочуритѣ стоятъ. Обаче, при всичкитѣ несгоди, удобствата за преминаването на войски и кервани изъ този пжть въ сравнение съ римския, сж били несравнено по-голѣми: по него се избѣгвали голѣмитѣ стръмнини и, главно, имало е изобилна вода за грамадната 10-хилядна конница и за добитъка на обоза, на армията на Василия, а ние знаемъ отъ по-рано, че императоръ Исакъ Ангелъ въ 1187 г. е предпочелъ проходитѣ „Момина клисура“ и „Водниятъ проходъ“ (Сулу-дервентъ) предъ „Трояновитѣ врата“, главно, за водата и па̀шата по долината на Марица. По-горе ние сжщо видѣхме, че римскитѣ инженери предпочели да прокаратъ пжтя отъ Казичене до Орманлий, покрай Орманлийската рѣка, пакъ по сжщитѣ причини, макаръ тази рѣка, при наводнения, да е правила пакости и да е образувала мочури и блата. Освенъ това, трѣбва да се има предъ видъ и това, че отстжплението на императора Василий е било въ единъ отъ най-горещитѣ дни въ България — 17 августъ, когато водата е била много по необходима.

---

[1]) Пѫтувания по България, стр. 108. [2]) Сѫщо, стр. 108 и 117.

Сжществующитѣ въ миналото и днесъ мочурливи мѣста и блата въ Новоселско по течението на р. Габровница и на Орманлийската рѣка иди да подкрепи напълно нашето твърдение, че императоръ Василий не е миналъ съ армията си по новия пжть презъ с. Горублене, по politѣ на Лозенската планина и презъ с. Нови-ханъ, гдето мѣстноститѣ сж оцедни и нѣма никакви мочурлуци, а изъ полето — по стария римски друмъ презъ с. Казичене, до станцията Бурагара при с. Орманлий.

Друга една причина, която е накарала императора Василий да предпочете пжтя изъ пролома при „Побитъ-камъкъ“ и оттамъ нагоре изъ доловетѣ на рѣкитѣ Габровница и Брусовъ долъ, е била и тази, че теренътъ презъ тукашнитѣ мѣста е толкова сложенъ (полегатъ) и удобенъ за пѫтни съобщения, че преди 60 години френскитѣ инженери и италианскитѣ работници прокараха платото на турската желѣзо-пѫтна линия отъ Бѣлово за София презъ сѫщитѣ мѣста. Българскитѣ инженери продължиха дѣлото имъ презъ 1899 г. и сега желѣзницата отъ западна Европа за Цариградъ върви оттукъ, безъ никакви тунели и „осморки“ чакъ до края на височината при Вакарелъ. Още отъ вѣкове коларскиятъ пѫть — казаха ми селянитѣ — е продължавалъ да върви пакъ оттукъ чакъ до прокарването на новото шосе отъ турския реформаторъ Митхатъ паша, преди 70 години, та дори и до прокарването на ж.-пѫтната линия отъ българското правителство. Сега този коларски пѫть заобикаля доловетѣ на Габровница и Липецъ, върви по височинитѣ и отъ Вакарелъ слиза право въ с. Нови-ханъ.

---

[1]) Heerstrase и пр. = Военниятъ пжть отъ Бѣлградъ за Цариградъ. Българска историческа библиотека, год. IV, т. IV, стр. 140, заб. 40.

Следъ всички тия бележки, нека се занимаемъ съ ужасната катастрофа на византийцитѣ.

Едвамъ изминали мочурливата, криволична и вдлѫбната тѣснина и завзели мѣстности, пълни съ пропасти и стръмнини, българитѣ ги нападнали съ страшенъ викъ, заградили императора и цѣлата му армия, подхвърлили всичко на сѣчъ, избили много войници, взели много пленници и турили рѫка на много коне, на императорската палатка, на съкровището, на отличителнитѣ императорски знаци и на всичкия обозъ. Самиятъ Львъ Дяконъ, благодарение на коня си, сполучилъ да избѣга въ кариеръ и да се изкачи на височината при Вакарелъ, която не била още завзета отъ българитѣ. Това съобщение на Лъва Дякона показва, че главното нападение върху византийцитѣ е станало по-долу, въ тѣснинитѣ и пропаститѣ, къмъ „Побитъ камъкъ“, а не горе къмъ Вакарелъ. Професоръ Иречекъ, който е единъ отъ авторитѣ, които твърдятъ, че императоръ Василий настѫпилъ къмъ София презъ прохода „Траянови врата, казва, че презъ сѫщия проходъ избѣгалъ и Лъвъ Дяконъ, но това не ще да е вѣрно. Ние доказахме, че нашествието на византийцитѣ откъмъ Пловдивъ е станало презъ проходитѣ „Момина клисура“ и Сулу-дервентъ“ и по-вѣроятно е оттукъ да се е спасилъ и Лъвъ Дяконъ; защото, съ минаването презъ тия проходи, византийската армия трѣбва непременно да е оставила свои постове за охрана на свръзката на императора съ базата му въ Пловдивъ и, следователно, движението изъ тия проходи въ българска територия е било по-безопасно, както за Лъва Дякона, така и за всички, които сѫ могли да спасятъ главитѣ си и да бѣгатъ. По пѫтя изъ „Траянови врата“ е имало три български крепости, които сѫ го пазили, а никой отъ лѣтописцитѣ не ни казва, че византийцитѣ, като минали презъ „Момина клисура“ и стигнали въ Стопонионъ, сѫ ги превзели и сѫ си осигурили и прохода презъ „Траянови врата“.

Какъ се е именувалъ проходътъ, гдето е станала страшната катастрофа, лѣтописцитѣ не ни съобщаватъ, но съвременниятъ цариградски поетъ, Иоанъ Геометъръ, казва, че се наричалъ „Българска клисура“.

Кога точно е станала катастрофата, новитѣ историци опредѣлятъ погрѣшно датата 17 августъ 986 г. Такива сѫ: професоритѣ Иречекъ[1]), Златарски[2]) и Благоевъ[3]), историкътъ Баласчевъ[4]) и др. Ние нѣма да се съгласимъ и по тази точка съ тѣхъ. Ние проследихме дума по дума сведенията на древнитѣ автори и дойдохме до заключение, че *отстѫплението* на императоръ Василия отъ София е станало на 17 августъ 986 г., а *разбиването* му е станало на „другия день“, сир. на 18 августъ. За да се избѣгне всѣко недоразумение, нека ни бѫде позволено да се повърнемъ наново и да цитираме двата източника, които опредѣлятъ точнитѣ дати на отстѫплението и на погрома на византийцитѣ. Тѣзи източници, както вече знаемъ, сѫ Яхия Антиохийски и Лъвъ Дяконъ. Първиятъ, споредъ руския преводъ на оригинала отъ баронъ В. Р. Розенъ, пише: „И отправилъ се противъ нихъ (болгаръ) царь (Василій) съ большимъ войскомъ и подошелъ къ ихъ городу, именуемъ Абаріей (?) и осадилъ его. И пошелъ слухъ по его войскамъ ночью, что перевалъ имъ отрѣзанъ. И обратился тогда въ бѣгство царь и вся его войско, *во вторникъ* 17 Аба (августа) 1297 (986 г.) т. е. 7 Рабіа II 376 и устремилисъ къ перевалу. И преслѣдовали его болгары и разграбили его обозъ и казну и погибло многое множество его войска. И было это въ десятомъ году его царствованіе“ [5]). А на български професоръ Златарски, който е руски възпитаникъ, прави следующия преводъ: „Императорътъ потеглилъ противъ тѣхъ (българитѣ) съ голѣма войска и дошълъ до тѣхния градъ, именуемъ Абария (= Срѣдецъ) и го обсадилъ. Пръсналъ се слухъ презъ нощьта по войскитѣ му (на Василия), какво превалътъ имъ е отрѣзанъ, и тогава императорътъ се обърналъ на бѣгъ и цѣлата му войска, въ вторникъ на 17 августъ 986 г. И преследвали ги българитѣ и разграбили неговия обозъ и хазната и загинало голѣмо множество отъ войската му, и това станало въ 10-та година отъ царуването му“ [6]). Отъ това следва, че бѣгството или отстѫплението на императора въ първия день отъ София е станало на 17 августъ 986 г., а преследването му и разбиването му Яхия отнася къмъ 10-та година отъ царуването му, т. е. къмъ 986 г., къмъ която година го отнася и Стефанъ Таронски. Точно пъкъ въ *кой день* е станало *разбиването* на императора, се опредѣля отъ Лъвъ Дякона, който изрично казва, че то е станало на „другия день“ отъ бѣгството или *отстѫплението* на императора отъ София, сир. на 18 августъ 986 г. Тази дата е по стария Юлиански календаръ, а по сегадействуващия Григориански календаръ датата трѣбва да се счита 31 августъ 986 г., т. е. съ 13 дни по-сетне.

---

[1]) История на българитѣ, изд. Ст. Славчевъ, стр. 142. [2]) История на бълг. държава, т. 2, стр. 675. [3]) Критиченъ погледъ върху известията на Лъвъ Дяконъ за българитѣ, стр. 41. [4]) Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на десетия вѣкъ, ч. I, стр. 61, 62. [5]) **В. Р. Розенъ**, Императоръ Василій Болгаробойца, стр. 0,55—057. [6]) История на бълг. държава, т. 2, стр. 671, 674.

СѪДБАТА НА ИМПЕРАТОРА. ПРЕЗЪ КОЙ ПѪТЬ Е ИЗБѢГАЛЪ.

За сѫдбата на императора, *Лъвъ Дяконъ* ни дава съвсемъ кратки и не ясни сведения. Както видѣхме по-горе, той поменава само това, че *остатъкътъ* отъ неразгромената войска можалъ да избѣгне, презъ мѫчнопроходими планини, преследването на българитѣ, като изоставилъ всичката конница и обоза и сполучилъ да пристигне до ромейскитѣ предѣли. За императора нѣма нито дума. Но, понеже и той можалъ да се спаси отъ погрома, то явно е, че и той е влизалъ въ остатъка отъ разбитата армия.

Иванъ Скилица сѫщо не ни дава ясни сведения. Той казва, че императорътъ, едва преминалъ тѣснинитѣ, се спасилъ въ въ Пловдивъ. Обаче, както Лъвъ Дякона, и той не казва презъ кой проходъ е избѣгалъ.

Сравнително по-точни сведения ни дава *Стефанъ Таронски-Асохигъ*. Като арменецъ, той, види се, се постаралъ да узнае нѣщо по-положително, което неговитѣ сънародници сѫ извършили въ войната, и казва, че българитѣ били заградили императора, заедно съ цѣлата му войска, и избили всички съ мечове. А по-нататъкъ прибавя, че арменската пехота взѣла императора въ така нареченото „agmine quadrato“ и, така заобиколенъ отъ четиритѣ страни, го извела, по друга планинска пѫтека, обратно въ Македония. А *Матей Едески* казва, че „Василий, опозоренъ съвършено, се върналъ обратно въ столицата си“.

Пита се: коя е била тази планинска пѫтека?

За да разрешимъ този въпросъ, ние трѣбва да допустнемъ две алтернативи: първата е, че императорътъ, заобиколенъ отъ арменската пехота, си пробилъ пѫть *напредъ* изъ „Българската клисура“ и е избѣгалъ горе на височината, при с. Вакарелъ, и оттамъ — презъ Ихтиманъ и Момина-клисура стигналъ въ Пловдивъ. Така — съ пробиване пжть напредъ — направилъ императоръ Исакъ Ангелъ въ 1190 г., въ погрома на армията му, въ Трѣвнеския проходъ въ Балкана, отъ царь Асеня, но пъкъ, за да си пробие пжть въ задръстената тѣснина отъ обоза и войницитѣ му, той, споредъ думитѣ на съвременника Никита Акоминатъ, трѣбвало да избие не само голѣмо число коне, но дори и свои войници ¹). А това, както се вижда, не е могло да стане тукъ, защото то би значило Лъвъ Дяхонъ да избѣга заедно съ императора и съ така-наречения отъ него *остатъкъ* отъ войската и по сжщата посока — нѣщо, което той щѣше да каже, а той не говори нищо за това. Напротивъ, той казва, че *остатъкътъ* избѣгалъ „презъ мжчнопроходими планини", което значи по *другъ пжть,* както казва Асохигъ, а не по този, по който той е бѣгалъ.

Втората алтернатива, която е по-вѣроятна, е, че Василий, заобиколенъ отъ арменцитѣ, *си пробилъ пжть на назадъ* и, като се промъкналъ изъ тѣснината при „Побитъ-камъкъ", излѣзалъ на римския пжть и оттамъ преминалъ по пжтя за сегашнитѣ села: Селянинъ, Мечковци, Суевци и Бѣлица, които сж наредени по северната страна на планинския гребенъ „Високъ", който се издига надъ Ихтиманъ и дѣли Бѣлишката отъ Ихтиманската котловина. Отъ Бѣлица императорътъ е слѣзълъ въ долината на р. Мжтивиръ, миналъ е покрай крепостьта „Серсемъ-кале", при завоя на рѣката, и оттамъ, като прегазилъ Мжтивиръ, миналъ презъ сегашнитѣ селца Ратювица и Гръцки долъ, което напомня за гърцитѣ тукъ, изкачилъ се на баиря надъ с. Мухово и слѣзълъ въ това село при р. Тополница. Това село се намирало вече въ Тракия, т. е. въ границитѣ на Византия, и императорътъ се считалъ вече за спасенъ. Оттукъ той се отправилъ направо за Пловдивъ, презъ Голѣмо-Конаре, като скжсилъ пжтя презъ сег. Т.-Пазарджикъ и покрай Марица.

Наредъ съ пжтищата презъ проходитѣ „Момина клисура" и „Траянови врата", пжтьтъ презъ Бѣлица²), Мухово и Голѣмо-Конаре е билъ единъ отъ най-удобнитѣ за съобщение между София и Пловдивъ въ древнитѣ времена, едно, поради сложностьта на проходимитѣ мѣста и, второ, поради изобилната пàша и вода по долинитѣ на р. Бѣлица и Тополница, както и на изтóкъ отъ Тополница по обширното Тракийско поле, процѣпено отъ р. Луда Яна и р. Марица. Този пжть не фигурира въ никоя география и карта. Споредъ съобщението на Ихтиманския окол. началникъ, г. Т. Масларовъ, родомъ отъ с. Бѣлица, на свещеника Христо Лалинъ, който е свещенодействувалъ въ сжщото село 35 години, сега софийски житель,

---

¹) **Nicetas**, III, 3. Вижъ за това по-подробно въ моята книга „Войната на България съ Византия въ 1190 г.", стр. 11, 12, 15, 193 сл.

² Това село има 21 махали и брои около 3000 жители.

на г. Маринъ Нейковъ, който е учителствувалъ тамъ 25 години, на Стоянъ Юр. Гергювъ, отъ махалата Бойчиновци, Бѣлишка община, и други селяни, този пѫть билъ нѣкога постланъ съ *калдаръмъ,* остатъци отъ който и сега сѫществували между старото селище на Бѣлица и махалата Суевци. Споредъ едни, запазениятъ калдаръмъ билъ около 500 м., а споредъ Стоянъ Гергювъ — около два километра. Азъ нѣмахъ възможность да ида и да опредѣля отъ коя епоха е, но че действително къмъ Бѣлица имало старъ пѫть, който, сигурно, не е турски, ми потвърди и г. М. Воденичаровъ, софийски окрѫженъ инженеръ. Той ми съобщи още, че къмъ Бѣлица, Поибрене и Мухово мѣстноститѣ сѫ доста удобни за съобщение. Въ последно време той билъ прокаралъ пѫть отъ най-крайното село въ Софийско поле, Гюреджия, надъ с. Орманлий, до с. Селянинъ, и оттамъ ще се продължи до с. Бѣлица. Отъ Бѣлица пъкъ на изтокъ до с. Поибрене, въ долината на Тополница, имаме вече прокарано шосе. Като се доискара и шосето покрай южнитѣ поли на Срѣдня гора, която се простира чакъ до гр. Ямболъ, тогава ще може да се ходи по най-кратъкъ и удобенъ пѫть отъ София чакъ до гр. Бургазъ на Черно-море. Освенъ това, отъ с. Вакарелъ едно шосе се отдѣля отъ голѣмия друмъ отъ Бѣлградъ за Цариградъ, направо за с. Бѣлица. Това шосе работило и по-рано, а сега било поправено и по него, презъ лѣтото на 1930 г., когато азъ правихъ изследванията си, инженеръ Воденчаровъ бѣше ходилъ съ автомобилъ въ с. Бѣлица.

Че действително пѫтьтъ по долинитѣ на Бѣлица и Мѫтивиръ е служилъ за съобщение между Софийско и Пловдивско полета още отъ незапомнени времена, ние имаме и други доказателва: това сѫ многобройнитѣ крепости, които сѫ го охранявали. Така, едно „Градище“ се издигало при Монастирище, махала на Бѣлица; друго „Градище“ има надъ Бѣлишката община, въ м. „Ливаде“; трето „Градище“ — надъ старото селище на Бѣлица; четвърто се издигало на върха „Високъ“, надъ Стопонионъ и командувало надъ двете котловини Ихтиманската и Бѣлишката. Както видѣхме по-горе, за тази важна крепость говори и *професоръ Иречекъ*[1]), а *Георги Баласчевъ* казва, че тя била сѫществувала още презъ македонската епоха (IV в. преди Хр.), защото, когато билъ уредникъ на нумизматическия отдѣлъ на Народния музей, донесли му оттамъ бронзови монети отъ македонскитѣ царе[2]). На изтокъ отъ Бѣлица се издигали други крепости, които играли двояка роль — отъ една страна пазили пѫтищата надолу къмъ Поибрене и Мухово и отъ друга — нагоре по течението на р. Мѫтивиръ къмъ

---

[1]) Пѫтувания по България, 114. [2]) Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на десетия вѣкъ, I, 61.

Ихтиманъ. Такива сѫ били: а) крепостьта, наречена „Пчелинско кале“, въ скалитѣ на Мѫтивиръ; б) друга крепость се издигала на северъ отъ „Пчелинско кале“, сѫщо надъ пролома на Мѫтивиръ; в) третя — надъ с. Мухово, на височината на лѣвия брѣгъ на р. Тополница, която е пазила разклонението на пѫтищата — къмъ Златишко поле, къмъ Панагюрище и изъ Тракийското поле, което започва оттукъ; г) но една отъ най-важнитѣ тукашни крепости е била „Серсемъ-кале“, което се издигало върху скалитѣ на дѣсния брѣгъ на р. Мѫтивиръ, тъкмо тамъ, гдето рѣката се пречупва отъ североизтокъ къмъ изтокъ, за да се излѣе въ р. Тополница, между селата Мухово и Поибрене. Важностьта на тази крепость се е състояла въ това, че тя е командувала и надъ Бѣлишката котловина и надъ долината на Мѫтивиръ отъ устието ѝ къмъ Стопонионъ.

Тази важна крѣпость е била изследвана отъ професоръ П. Мутавчиевъ[1]) и отъ Г. Баласчевъ[2]), но тѣ, като не сѫ знаяли нищо за древния пѫть отъ София и Орманлий за Бѣлица и оттукъ за Мухово и по-нататъкъ — къмъ Пловдивъ и за Поибрене и оттукъ за Панагюрище и по-нататъкъ, не сѫ могли да дадатъ правилна преценка за нейната стратегическа и историческа роля. Тѣ мислятъ, че крепостьта е пазила само пѫтя по течението на Мѫтивиръ[3]).

Ние обърнахме по-голѣмо внимание на „Серсемъ-кале“, защото при своитѣ изследвания се натъкнахме на данни, които се намиратъ въ свръзка съ бѣгството на императора Василий въ 986 г. Така, въ много Бѣлишки махали се запазило преданието, че нѣкога „Серсемъ-кале“ било обсаждано отъ нѣкой си царь, който въ време на продължителната обсада наблюдавалъ сраженията и давалъ команда отъ отсрещиия брѣгъ на р. Мѫтивиръ, отъ скалата, наречена „Джаферовъ-камъкъ“ и че дори той билъ убитъ отъ стрела, хвърлена отъ крепостьта. Пнта се: коя е тази крепость и какво вѣрно може да има въ това предание? — Отговоръ на този въпросъ ние намираме въ едно съобщение на византийския болярinъ отъ XI в., *Кекавменъ*, който въ § 81 на своя Стратегиконъ, като говори за историята на едно градище и дава наставления по стратегия, казва: „А ще ти разкажа и друга подобна случка. По срѣдата, между Пловдивъ и Триадица (София) има градище, което се нарича Мòрия. Него владѣеха българитѣ. И багрянородний царь Василий, като се приготви за война, стигна до Мòрия, и, като постави стенобойни машини, усилено я замѣрваше съ прашки. Подире направи и насипъ. Прочее, щомъ издигна насипа, тѣзи (които бѣха) вжтре въ градището, измислиха хитрость, достойна за паметь. Защото тѣ, като склонили съ подаръци по-млади храбреци, изпратили ги. А тѣ, като се промъкнали вжтре въ насипа презъ вжтрешнитѣ дървета и като навлѣзли вжтре, имайки факли и смола и огнехвъргачи, запалватъ ги вжтре и си излизатъ; а пламъкътъ не се виждалъ отвънка, защото билъ вжтре на дълбоко въ пръстьта и дърветата. Но презъ цѣлата нощь пламъкътъ, като обхваналъ всичко въ насипа, къмъ сутриньта ненадѣйно се издигналъ на високо и се унищожилъ насипътъ. А императорътъ, като се наскърби, замина; а ония (що бѣха вжтре) въ градището, останаха неподчинени и непобедени [1]).

---

[1]) Стари градища и друмове изъ долинитѣ на Стрѣма и Тополница, София, 1915, стр. 57, 58 и скица, обр. № 18. [2]) В. „Македония“, отъ 21.X.1926 г., брой 10. [3]) **П. Мутавчиевъ,** цит. съчинение, стр. 59 и Серсемъ-кале и Мòрия въ Известия на Истор. дружество, VII—VIII, 168 и г. **Г. Баласчевъ,** Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X. в. и първитѣ на XI, ч. II, стр. 27—31.

Споредъ мене, въ време на отстжплението си въ 986 г., императоръ Василий, като миналъ по пжтя презъ Бѣлица и покрай крепостьта Мòрия, българскиятъ гарнизонъ отъ тази крепость, види се, ще е предприелъ нѣкои действия, за да му препрѣчи пжтя на бѣгството. За да си отмжсти на българитѣ, както за погрома, така и за тази случка и за съдействието, което крепоститѣ въ планинитѣ около София били дали на българскитѣ царе, при обсадата на този градъ, императорътъ, както ще видимъ подиръ малко, когато ще говоримъ за последствията отъ войната, опозоренъ отъ катастрофалния изходъ на войната, се помжчилъ да събере нова армия и да се отправи тутакси противъ българитѣ, за да оплени и опустоши всичко въ Софийската область, но стеклитѣ се тогава обстоятелства не били благоприятни за такава нова авантюра и той билъ принуденъ да се разправя съ други въ Мала-Азия, а да мирува спрѣмо българитѣ. Това траяло цѣли петь години — чакъ до 991 г., когато той предприелъ втория си походъ и нападналъ българитѣ въ южна Македония и Тесалия [2]), а следъ това, въ 999 г. предприелъ третия походъ, за който ето какво ни съобщава *Иванъ Скилица:* „Императорътъ извърши нахлуване въ България презъ Пловдивъ, като остави Теодорокана да го пази. И, като разруши много отъ крепоститѣ въ областьта на Триадица (София), върна се въ Мосинополъ [3]). А *Иоанъ Зонара* казва: „Императорътъ излѣзе въ походъ противъ българитѣ и, като опустоши крепоститѣ въ областьта Сердика (София), веднага се върна въ Мосинополъ [4]).

---

[1]) Cecaumeni Strategicon, ed. W. Wassilewsky et Iemstedt, Petropoli, 1896, p. 32. [2]) Вижъ за този походъ **В. Златарски,** История на българската държава, II, 690—695; **Г. Баласчевъ,** цит. съчинение, I, 75. [3]) **Skylitzes-Cedrenos,** II, 452. [4]) **Zonaras,** IV, 118. Мосинополъ е сегашното Месинъ-калеси, при Буру-гьолъ, Гюмюрджинско.

Не ще съмнение, че, за да разори всичкитѣ крепости въ Софийската область, императорътъ трѣбва да си е послужилъ съ грамадно количество обсадни машини, съ които той, разсърденъ отъ несполуката си при обсадата на Мòрия, се отправилъ нагоре изъ пѫтя презъ Бѣлица за Софийско поле, гдето е ималъ по-голъмъ успѣхъ. Това и самиятъ фактъ на толкова издигнати крепости иде да ни посочи, че пѫтьтъ Тополница—Мухово—Серсемъ-кале—Бѣлица—Орманлий—Софийско поле е билъ доста проходимъ и удобенъ; иначе, издигането на толкова много крепости за пазенето му щѣше да бѫде една безмислица.

По въпроса: да ли наистина Серсемъ-кале е крепостьта Мòрия, се води отъ дълги години споръ между ученитѣ, който и досега стои неразрешенъ. Издательтъ на Стратегикона на Кекавмена *професоръ В. Василевски,* като коментира горното известие, казва: „Городъ Морія неизвестенъ“ [1]). *Професоръ Дриновъ* пише: „Дѣ се е намирала крепостьта Мòрия, това не се знае . . . Споредъ думитѣ на Кекавмена (който пише, че се намирала по *срѣдата* между Пловдивъ и Триадица), тя трѣбва да се търси нѣкѫде между Пловдивъ и София[2]). *Професоръ Иречекъ* предполага, че тя е крепостьта Хисарджикъ, която се издигала на 7 км. на западъ отъ сегашното с. Вѣтренъ на пѫтя презъ „Траянови врата“ [3]). А *Професоръ Златарски* казва, че „не може точно да се опредѣли, де се е намирала тази крепость, защото тя не се поменува нигде на друго мѣсто“ и цитира мнението на Иречека за Хисарджикъ[4]). *Георги Баласчевъ* се обяви противъ това мнение на Иречека, защото Хисарджикъ не лежи по срѣдата между Пловдивъ и София, а по-близо до Пловдивъ и прие, че Мòрия е Серсемъ-кале. Първото му основание за това е, че Мòросъ на гръцки значи серсемъ, глупакъ, Мòрия — серсемликъ и оттамъ турцитѣ правилно нарекли крепостьта „Серсемъ-кале“. Второто му основание е, че Мòрия трѣбвало да се търси въ землището Щипоне, защото тамъ се падало срѣдището на пѫтя отъ Пловдивъ за София [5]). *Професоръ П. Мутавчиевъ* се обяви рѣзко противъ първото основание на Баласчева, като заяви, че названието серсемъ не може да бѫде преводъ на Кекавменовото Мòрия, защото това име, както е дадено отъ Кевавмена — Μόρεια, нѣмало никакво значение. „Глупость“ или „серсемликъ“ се казва — прибавя Мутаачиевъ — не μόρεια, а μωρία, съ ударение на предпоследния слогъ и съ ω и ι, вмѣсто ο и ει“. Освенъ това, Мутавчиевъ пише: „Освенъ стариятъ голѣмъ воененъ друмъ презъ Траяновитѣ врата, азъ бѣхъ попадналъ въ диритѣ и на единъ другъ, чието значение презъ срѣднитѣ вѣкове не ще е било малко. Това е *пѫтьтъ, който отъ Пловдивъ, край панагюрскитѣ села Баня и Мечка, а следъ това презъ Петричъ, е стигалъ Златишката котловина и оттамъ презъ Смолския дервентъ извеждалъ въ Софийското поле.* Иречекъ, комуто е билъ добре познатъ само пѫтьтъ презъ Траяновитѣ врата, естествено, е билъ склонънъ да търси крепостьта Мòрия нѣгде по него, За мене вече бѣ еднаква вѣроятностьта, тя да се е намирала и *около пѫтя Петричъ—Смолския дервентъ.* И поради това, не намирайки никакви сигурни данни, за да разреша въпроса, азъ предпочетохъ да го оставя откритъ 1).

---

[1]) Журналъ М. Н. Просвѣщенія, ч. 216, стр. 283—4. [2]) Съчинения на М. Дриновъ, т. I, 635. [3]) Пѫтувания по България, 119. [4]) История на българската държава, т. II, 689. [5]) В. „Македония“, брой 10, отъ 21 октомврий 1926.

Георги Баласчевъ не закъснѣ да отговори на професоръ Мутавчиевъ. „че е много наивно отъ негова страна да очаква отъ Кекавмена да напише правилно Μωρία, вмѣсто Μόρεια, когато се знае отъ изричното самопризнание на автора на Стратегикона, че той не е училъ въ елинско училище и се извинява за незнанието на гръцки езикъ; че Кекавменъ не е произхождалъ отъ гръцки родъ, както самъ признава, и че, по тѣзи причини, професоръ В. Василевски и V. Iernsteddt сѫ поправили повече отъ хиляда грѣшки въ текста на Стратегикона“, за което Баласчевъ привежда много примѣри 2).

По този въпросъ азъ съмъ напълно съгласенъ съ Баласчева и приемамъ, че Мòрия е крепостьта Серсемъ-кале, наречена така отъ турцитѣ, както крепостьта Сидерокастронъ—Желѣзна крепостъ е била наречена Демиръ-Хисаръ, Геникокастронъ — Женска крепость е добила название Авретъ-хисаръ, Макроливадонъ — Дълга ливада или поле — Узунджово и пр., но не мога да се съглася съ него, че *срѣдината* между Пловдивъ и София била въ землището на Щипоне при Ихтиманъ, защото отъ Пловдивъ до този градъ разстоянието е 89 км. (34 до Т.-Пазарджикъ и 53 оттукъ до Ихтиманъ), а отъ Ихтиманъ до София е 55 км. При това Баласчевъ самъ признава, че Серсемъ-кале се намира *четири часа и половина* далечъ въ планината и на северъ отъ Щипоне и отъ пѫтя Пловдивъ—София, презъ Ихтиманъ 3). А да се каже отъ Кекавмена, че Мòрия се намирала по срѣдата на пѫтя между Пловдивъ и София, то значи, че тя се е намирала *на самия пѫтъ* между тия два града.

Не съмъ никакъ съгласенъ и съ професора Мутавчиевъ, че пѫтьтъ презъ панагюрскитѣ села, Петричъ и Смолския дервентъ може нѣкога да е служилъ за съобщение между Плов-

---

1) Серсемъ-кале и Мòрия. Известия на Истор. дружество въ София, кн. VII—VIII, 1928 г., стр. 167. 2) Цитир. съчинение, ч. II, 28. 3) Българитѣ презъ последнитѣ 10 годишнини на X. в., ч. II, стр. 27—31.

дивъ и София, при сѫществующитѣ три много по-кратки и удобни пѫтища презъ „Момина клисура“, „Траяновитѣ врата“ и Бѣлица и тамъ нѣкѫде къмъ Петричъ и Смолския дервентъ да се търси Мòрия. Даже въ XV в., когато въ Ихтиманската Срѣдна-гора проходитѣ сѫ били завзети отъ разбойници, *професоръ Иречекъ* казва, че турцитѣ често пѫти, за да избѣгнатъ тия проходи, се отправяли на *западъ до Самоковъ* и оттукъ по р. Искъръ за София[1]), а не на *северъ* изъ проломитѣ на Тополница, *къмъ Златица*, и оттамъ презъ Смолския дервентъ за София. Въ сравнение съ другитѣ три прохода оттукъ пѫтьтъ е по дългъ най-малко съ 25 км., а то е много нѣщо, особено когато се пѫтува изъ планини и проломи. Смолскиятъ проходъ служи само за съобщение между Софийско и Златишко поле и оттукъ за градоветѣ подъ Балкана: Сопотъ, Карлово, Калоферъ, Казанлъкъ и т. н.

Че действително Мòрия е тождествена съ Сересмъ-кале се установява и отъ това, че то наистина се намира на половината на пѫтя между Пловдивъ и София, но по пѫтя презъ Мухово и Бѣлица. Пѫтьтъ Пловдивъ—София, презъ „Траянови врата“, брои 142 км., споредъ километрическата таблица, презъ „Момина клисура“ и „Сулу-дервентъ“ — 143[2]), а презъ Т.-Пазарджикъ, Мухово и Бѣлица — 150, но ако се мине направо отъ Пловдивъ за Мухово, презъ с. Голѣмо-конаре, разстоянието ще се намали колкото на другитѣ пѫтища.

Споредъ мене, грѣшкитѣ по спора за Мòрия сѫ състоятъ въ това, че, както на Мутавчиева и Баласчева, така и на другитѣ автори: Иречека, Дринова и пр., не е билъ известенъ пѫтьтъ презъ Бѣлица и Сересмъ-кале, по който императоръ Василий е бѣгалъ въ 986 г. и по който миналъ въ 999 г.

---

[1]) Heerstrasse и пр. = Военниятъ пѫть отъ Бѣлградъ за Цариградъ. Бълг. истор. библиотека, г. IV, т. IV, стр. 83. [2]) Вижъ карта на България, съ пълна шосейна и ж.-пѫтна мрежа, издание на Д. Хр. Мянковъ и Ст. Павловъ, София, 1927 г.

НЕОСНОВАТЕЛНОСТЬТА НА ЧУЖДИТѢ МНЕНИЯ, ЧЕ ПОГРОМЪТЪ НА ВИЗАНТИЙЦИТѢ БИЛЪ СТАНАЛЪ ВЪ ПРОХОДИТѢ „ТРАЯНОВИ ВРАТА“ И „СУЛУ-ДЕРВЕНТЪ“. НА КАКВО СЕ ДЪЛЖИ ТОВА

Сега, когато се намираме още въ Срѣдня-гора и не сме продължили пѫтя на императора Василий къмъ Пловдивъ, нека се спремъ за минута върху твърденията на многобройнитѣ учени, които казватъ, че Василий стигналъ на *втория денъ* до „Траянови врата“ и че погромътъ билъ станилъ тамъ. Сѫщо и на твърдението на Георги Баласчевъ, че поражението било станало въ „Сулу-Дервентъ“ и въ долината на Марица.

За да парализираме всички тия домогвания на ученитѣ, ние нѣма да се впущаме въ дълга критика, а само ще направимъ смѣтка за разстоянието, върху което почти никой отъ тѣхъ не е обърналъ внимание. Споредъ официалната километрическа таблица на България, разстоянието отъ София до с. Орманлий, гдето, както вече знаемъ, императорътъ пренощувалъ въ първия день на отстѫплението, е 29 км.1); отъ Орманлий до с. Вакарелъ — 13 км.2); отъ Вакарелъ до Ихтиманъ — 15 $\frac{1}{2}$ км.3); и отъ Ихтиманъ до „Траянови врата“ 12 км.4), всичко 69 $\frac{1}{2}$ или крѫгло 70 км. Пита се: може ли да се намѣри нѣкой пълководецъ на света, който да ни каже, че една армия, съ волски обозъ, може да измине това разстояние за два дни и то следъ като измине и двата дълги и стръмни прохода — Вакарелскиятъ и „Траянови врата“, отъ 20 клм.? — Не! казваме ние, Освенъ това, трѣбва да се има предвидъ и обстоятелството, че византийската армия не е отстѫпвала спокойно по единъ откритъ за движението ѝ пѫтъ; напротивъ, тя е била преследвана отзадъ, пѫтьтъ на отстѫплението ѝ е билъ пресѣченъ, и е била принудена да се бие съ българитѣ, които сѫ я гонили. При това, догдето *Лъвъ Дяконъ* казва, че при отстѫплението въ първия день византийската армия е вървѣла презъ *цѣлия день,* за вториятъ день *сѫщиятъ казва* само това, че погромътъ станалъ, щомъ, следъ напущане на лагера, тя изминала мочурливитѣ мѣстности и навлѣзла въ тѣснинитѣ и стръмнинитѣ на прохода; значи, *още къмъ пладне,* а не вечерьта или още по-късно — презъ нощьта.

Сѫщото е и съ твърдението на *Георги Баласчевъ,* че погромътъ станалъ въ „Сулу-дервентъ“ и дори чакъ въ долината на Марица при гара Костенецъ, Дотамъ разстоянието отъ Орманлий е още по-далечъ, отъ колкото до „Траянови врата“,

---

1) Километрическа таблица, стр. 301. 2) Сѫщо, стр. 287. 3) Сѫщо, стр. 355. 4) **Иречекъ,** Пѫтувания по България, стр. 117.

съ 10—15 км. При това, въ „Сулу-дервентъ“ нѣма височини, а, напротивъ, проходътъ се *наклонява* къмъ долината на Марица и, за да се намѣри височина, по която Лъвъ Дяконъ казва, че се изкачилъ въ бѣгството си, трѣбва да се премине рѣката и долината на Марица и да се иде чакъ въ Родопитѣ, при с. Костенецъ, а дотукъ разстоянието става по-голѣмо съ още десетина километра или всичко 88, колкото е отъ София до с. Костенецъ [1]).

Прочее, явно става, че мненията на всички нови автори за мѣстото на погрома на византийцитѣ сж неоснователни.

Пита се: на какво се дължи тази важна грѣшка на толкова многобройни и видни автори?

Както вече знаемъ, *професоръ Иречекъ,* въ своитѣ четири съчинения, които изложихме по-горе, се произнесе, че императоръ Василий миналъ съ армията си отъ Пловдивъ за София презъ прохода Succi или „Траянови врата“, който, споредъ него, византийцитѣ наричали „Българска клисура“ и че на връщане погромътъ на армията му билъ станалъ тамъ.

Въ „Пжтуванията си по България“, предприети отъ него следъ освобождението ни отъ турцитѣ, когато той бѣше министъръ на Народ. просвѣщение, *професоръ Иречекъ* отиде още по-далечъ и се изказа още по-категорично. Като стигналъ отъ София въ Ихтиманъ и оттамъ се отправилъ за „Траянови врата“, той се спира и казва: „Петь минути задъ водораздѣла (809 м., 12 клм. отъ Ихтиманъ) намираме се въ тѣсния дълбокъ пжть при римскитѣ Succi (Succorum claustra или Succorum augustae), при „царския или българския проходъ“ на византийцитѣ: βουλγαρική κλεῖσισ, βασιλική κλεισοῦ, оттука claustra Sancti Basilii на кръстоносцитѣ“. Следъ това той ни препраша за историята на това мѣсто къмъ съчинението си Die Heerstasse von Belgrad nach Constantinopel, стр. 30, 35, 80, 92 и 129, гдето е описалъ поражението на византийцитѣ въ 986 г. и гдето изрично подчертава, че тогава византийцитѣ наричали Succi „Българска клисура“[2]). Отъ това следва, че още преди петдесеть и осемь години, професоръ Иречекъ — най-компетентниятъ по историята на югославянскитѣ земи — реши окончателно въпроса, че Succi, Траянови врата, βουλγαριτή κλεῖσισ, βασιλεκή κλεσσούρα и claustra Sancti Basilii *сж единъ и сжщъ проходъ Succi.* Това негово мнение, както изложихме на друго мѣсто, се възприе отъ всички наши и чуждестранни историци и оттамъ произлѣзе легендата, че императоръ Василий за единъ день и половина можалъ да стигне съ войската си отъ София чакъ до „Траянови врата“ и че тамъ билъ разбитъ отъ българитѣ.

---

[1]) Километрическа таб., стр. 301. [2]) Пжтувания по България, стр. 117.

Като се прекланяме предъ голѣмия авторитетъ и многобройнитѣ заслуги на професоръ Иречека, чрезъ които той тури крайжгълния камъкъ на историята, археологията, етнографията и античната география на южното славянство и специално на България, ние тукъ нѣма да се съгласимъ съ него, а ще гледаме да поправимъ грѣшкитѣ му, както и тия на последователитѣ му.

Първата поправка е за βουλγαρική κλεῖσισ — „Българската клисура“ на Иоана Геометра. Ние видѣхме отъ проследяването стжпка по стжпка на отстжплението на императора, че тази клисура не може да бжде никоя друга, освенъ *Вакарелскиятъ проходъ* и че тамъ е станала катастрофата съ византийцитѣ. Следователно, отъждествяването ѝ съ далечния проходъ Succi или „Траянови врата“ е съвсемъ погрѣшно.

Втората поправка е, че βοσιλσκή κλεισοῦρα на византийцитѣ и claustra Sancti Basilii на кръстоносцитѣ не могатъ да бждатъ Succi, а — „Сулу-дервентъ“ или „Водния проходъ“. Това се установява отъ дветѣ села Горня и Долня Василица, колибитѣ на които сж пръснати по височинитѣ на двѣтѣ страни на този проходъ и носятъ общото название *Василицитѣ*. Не ще съмнение, че то е останало отъ старото название на прохода Василики (царска) клисура. Кръстоносцитѣ пъкъ, като не сж знаели произхода, пакъ и значението на думата Василики, че клисурата носи това име отъ василевсъ — царь, царска, а сж мислили, че тя се нарича така отъ името на свети Василий, нарекли сж я claustra sancti Basilii. Името Василица е било известно и на по-късния византийски лѣтописецъ *Халкокондилъ*, който пише, че сражението между унгарския и полския краль Владиславъ III и турцитѣ, въ 1443 г., станало на Василица, а географътъ *професоръ А. Иширковъ*, казва, че „Василица е планината, която спуща своитѣ южни склонове къмъ полето Костенецъ-баня“. „И днесъ — прибавя сжщиятъ — многобройнитѣ колибарски селища по тая планина носятъ името Василица 1). Името Василица е било известно и на старитѣ пжтешественици *Вранчичъ* и *Петанчичъ*. Последниятъ пише: excelsae montis Vasiglizae Alpes“ 2) Че „Василики клисура“ е „Сулу-дервентъ“ приема и *Георги Баласчевъ*, но той пъкъ погрѣшно я отъждествява съ „Българската клисура“ на поета Иоана Геометра 3), гдето наистина е сталалъ погромътъ на императора.

Освенъ това, въ кснитѣ срѣдни вѣкове и по-сетне, както *планината* (сега „Кара-баиръ“), която се цѣпи отъ „Сулу-

---

1) Походитѣ на краль Владислава III въ България въ 1443 1444 г., София, 1923 г., стр. 17. 2) **Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ,** Стари пжтувания презъ България. Мсб., т. IV, 366. 3) Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X в., ч. I, 59, 67.

дервентъ“, така и самиятъ *проходъ* и *рѣкичката*, която тече изъ него, а сѫщо и *селището*, което нѣкога лежало въ самия проходъ, носили името *Златица*. На основание на това и на многобройнитѣ документи, които събра и публикува[1], *професоръ А. Иширковъ*, противно на твърденията на Каницъ, Дриновъ, Иречекъ, Шкорпилъ и Мутавчиевъ, можа пръвъ да установи, че битката между краля Владислава и турцитѣ е станала тукъ, а не при града Златица, въ долината на Тополница[2].

И така, проходътъ Succi, комуто се прикачиха толкова много названия, остава да е тождественъ само съ „Траянови врата“.

ОТГДЕ ПРОИЗХОЖДА НАЗВАНИЕТО „БЪЛГАРСКА КЛИСУРА“ НА ВАКАРЕЛСКИЯ ПРОХОДЪ, ГДЕТО Е СТАНАЛЪ ПОГРОМЪТЪ

На друго мѣсто ние поменахме, че следъ падането на източната часть на българското царство на Симеона подъ скиптра на императора Иоанъ Цимисхий и образуването на Западното българско царство на Романа, Самуила и братията му, границата между това царство и Византия е била по Ихтиманска Срѣдня-гора. Земитѣ на изтокъ отъ нея сѫ носили името *Македония*, а тия на западъ — *България*. Проходитѣ, които сѫ съединявали двѣтѣ държави при тази граница: Succi или Траянови врата, Василики-клисура или клисурата на свети Василий (Сулу-дервентъ), Момина клисура, която до Сестримо се намирала въ византийска територия, а отъ Сестримо на западъ — въ българска[3] и Вакарелската клисура почнали да се именуватъ „български клисури“, т. е. клисури, които водятъ за България. Това, че е било така, се установяаа отъ следующитѣ исторически факти. Презъ 1189 г. се състоялъ третиятъ кръстоносенъ походъ на нѣмския императоръ Фридрихъ Барбароса. Византийскиятъ императоръ Исакъ Ангелъ се задължилъ да го остави да мине свободно презъ балканскитѣ земи и да му даде пропускъ презъ морето за Иерусалимъ. Обаче, съ преминаването на кръстоноситѣ презъ Дунава, отношенията между тѣхъ и Византия се влошили и се дошло дори до военни стълкновения, защото тѣ почнали да правятъ голѣми пакости, като въ неприятелска страна, и защото се разбрало, че тѣхното намѣрение не е било само да освободятъ светитѣ мѣста отъ агарянитѣ, а — да подровятъ основитѣ на византийската империя, да я превзематъ, латинитѣ да се настанятъ на престола на Константина Великий въ Цариградъ, а венецианцитѣ да турятъ ръка на цѣлата търговия на изтокъ, нѣщо, което наистина станало въ 1204 г. Вследствие на това, императоръ Исакъ Ангелъ заповѣдалъ да преградятъ всичкитѣ проходи въ Ихтиманска Срѣдня-гора, а особено „quasdam antiquas clausuras vetustate collapsas, robur scilicet et munimentum totius Bulgariae in berfredis et propugnaculis praecepit communiri, т. е. заповѣдалъ да се укрепятъ съ кули *проходитѣ* (клисуритѣ), разрушени отъ времето, които сѫ били здрави твърдини на *цѣла България*. Съ голѣми каменни блокове и грамадни дънери били запушени празднинитѣ на повреденитѣ стари римски укрепления, но кръстоносцитѣ запалили дървенитѣ укрепления, съборили камъннитѣ блокове и нахлуци въ Тракия 1). Следъ това, като стигналъ въ Одринъ, императоръ Фридрихъ изпратилъ херцога Бертолдъ да се срещне in introitu clausarum Bulgariae — при входа на българскитѣ клисури — съ Стефана Неманъ, който по-рано придружилъ нѣмцитѣ до „Траяновитѣ врата“, за да преговаря съ него за помощь, въ случай, че византийскиятъ императоръ не пусне нѣмцитѣ за светитѣ мѣста, но Бертолдъ не го намѣрилъ тамъ. Отъ „Траяновитѣ врата“ Бертолдъ билъ преведенъ, сигурно, презъ „Сулу-дервентъ“, за Костенецъ, отъ гдето единъ отрядъ кръстоносци го придружилъ и презъ „Момина клисура“ стигналъ въ Одринъ 2). Отъ това следва, че *Ансбертъ*, който е първоначалниятъ източникъ на тѣзи сведения, дава названията на проходитѣ *къмъ България* не въ частна, конкретна форма, както тѣ сѫ се именували отъ народа, а изобщо — „при входа на българскитѣ клисури“, както сѫ ги наричали и византийцитѣ въ Цариградъ.

---

[1] Вижъ Списание на Българ. академия на наукитѣ, клонъ историко-филологиченъ, кн. XXVI (13), София, 1922, стр. 9—20. [2] Походитѣ на краля Владислава III въ България, стр. 15, 16. [3] Вижъ за това по-нататъкъ.

А, че границата между Византия и България въ време на войната презъ 986 г. е била на линията Сестримо—Траянови врата, е безспорно, Това се вижда отъ думитѣ на *Иванъ Скилица*, който казва, че императорътъ, като преминалъ тѣснинитѣ (въ случая „Момина-клисура“ и „Сулу-дервентъ“), между *границата и Триядица* (София), *стигналъ въ Стопонионъ* 1). И, наистина, Г. Баласчевъ откри при с. Сестримо единъ пограниченъ прокопъ, обърнатъ къмъ височинитѣ на „Траянови врата“, който много е вѣроятно да е служилъ тогава за гра-

---

1) **Ansbertus**, Fontes rerum austriacum, V, 28, 30; **Иречекъ**, Военниятъ пѫть отъ Бѣлградъ за Цариградъ. Бълг. Истор. Библиотека, год. IV, т. IV, 26. 2) Вижъ за това по-подробно у **Ansbert.**, цит. съчинение, стр. 42, 46, 47; **K. Zimmert,** Der deuts. byz. Konflikt. von Juli 1189 bis Febr. 1190: Byz. Zeitchrift 12 (1903), 42—47; **d-r K. Irecek,** Heerstrasse, 93; **K. Iupeček,** Историја срба, I, 1911, стр. 260, 261; **професоръ Св. Георгиевъ,** Императоръ Фридрихъ Барбароса на Балкан. п-въ. Българ. Истор. Библиотека, год. III, т. II, стр. 136. 3) **Skylitzes—Cedrenos**, II, 436—7.

ница[2]. На сжщата линия, на северъ, се е издигала и крепостьта Мòрия, а ние видѣхме отъ цитиранитѣ по-горе думи на Кекавмена, че тогава тя се е намирала въ владение на българитѣ и затова Василий я нападналъ въ 999 г. Ето защо въ това време византийскиятъ поетъ Иоанъ Геометъръ съ пълно право е можалъ да нарече Вакарелския проходъ „Българска клисура“, а още повече, като цѣлиятъ този проходъ е влизалъ въ Софийската область на Българското царство или на България.

ЗАВРЪЩАНЕТО НА ИМПЕРАТОРА ВЪ ПЛОВДИВЪ. СКАНДАЛЪТЪ СЪ ВИЗАНТИЙСКИЯ ГЛАВНОКОМАНДУЮЩЪ КОНТО-СТЕФАНЪ.

По-горе, когато говорихме за причинитѣ, които сж заставили императора Василия да вдигне сбсадата на София и да предприеме бързо отстжпление, ние казахме, че една отъ причинитѣ е била тази, която ни се съобщава отъ *Иванъ Скилица*, именно, че главнокомандующиятъ на европейскитѣ войски, Конто-Стефанъ, се явилъ предъ императора презъ нощьта срещу 17 августъ и го уговарялъ да вдигне незабавно лагера и да се отправи за столицата си, защото оставениятъ въ Пловдивъ, за охрана на тила на армията, Лъвъ Мелиссинъ, когото Конто-Стефанъ много мразилъ, билъ се отправилъ за Цариградъ съ най-голѣма бързина, съ цель да завземе императорския престолъ. Това много стрѣснало императора и той заповѣдалъ да се вдигне лагерътъ и да се почне отстжплението. „Като преминалъ тѣснинитѣ и стигналъ въ Пловдивъ — продължава по-нататъкъ *Скилица* — императорътъ намѣрилъ Мелиссина да стои неподвиженъ на мѣстото си и усърдно да държи повѣрената му стража и укорявалъ Конто-Стефана като такъвъ, който излъгалъ и становалъ причина за толкова голѣмо нещастие. Последниятъ, като не пренасялъ хладнокръвно укора, още повече се сърдѣлъ и твърдѣлъ, че той справедливо го увещавалъ. Това принудило императора, поради безсрамната му дързость, да скочи отъ трона и, като го уловилъ за коситѣ и брадата, повалилъ го на земята“[1].

---

[1] Вижъ картата, приложена къмъ съчинението му „Българитѣ презъ последнитѣ десеть годишнини на X в., ч. I.; сжщо и приложената тукъ карта.

[2] **Skylitzes — Cedrenos**, II, 437, 438; **d-г B.Prokic**, Die Zusätre и пр., стр. 29, № 13.

ПРЕСЛЕДВАНЕТО НА ИМПЕРАТОРА ДО ЦАРИГРАДЪ. ВПЕЧАТЛЕНИЕТО ВЪ ВИЗАНТИЙСКАТА СТОЛИЦА ОТЪ ПОГРОМА.

Следъ разбиването на византийцитѣ, избѣгването на императора за Пловдивъ и събирането на огромната плячка, българитѣ продължавали да преследватъ неприятеля. Тѣ не се спрѣли на границата, а се спуснали въ Тракия да го гонятъ. Така, арменскиятъ лѣтописецъ, *Матей Едески*, казва, че „Самуилъ пресрѣщналъ Василия и станало голѣмо сражение и българскиятъ краль наддѣлялъ и обърналъ въ бѣгство войската на Василия *чакъ до Цариградъ*. Василий, цѣлъ опозоренъ, се върналъ въ столицата си“ [1]). Това се подкрепя и отъ стихотворението „На раздѣла съ родината“ — Σίς τήν ἀποδημίαν на цариградския поетъ, *Иоанъ Геометъръ*, който казва:

„Презъ м. дистъръ (мартъ), напущайки огнището на Византия, азъ се отправихъ за гр. Силиврия. Виждайки блѣстящия още мечъ и свирепствуващата брадва на съотечественицитѣ си и настървения за убийства Изтокъ [2]), запознатъ съ риданията и сълзитѣ въ столицата, азъ смѣтахъ Западъ [3]) за тихо пристанище. Но неуспѣхъ още да мина устието на Атира [4]) и виждамъ бѣсна тълпа отъ синове на Амалика, спиращи на сила (безвременно) пѫтницитѣ, грабящи имота и храната на беднитѣ; (чувамъ) ридания на мѫже, жени и дѣца; (виждамъ) разголвани благородни калугерки да вдигатъ нагоре рѫцетѣ си и да призоваватъ за свидетель зрящата правда. Ето първитѣ ми впечатления отъ моето пѫтуване! Бѣгайки понататъкъ, виждамъ картина достойна за въздишка и плачь: ниви, дълбоко напукани отъ сушата, съ широки пукнатини, побледнѣли и наведени, като мъртви класове... Така препълненъ съ печаль и сълзи, азъ намѣрихъ въ полето само знацитѣ на бедствията и нищо приятно, което да ласкае душата ми“... [5])

Това, както се вижда отъ началото на стихотворението, било въ м. дистъръ или мартъ 987 г. Значи, отъ датата на погрома на 18 августъ 986 г. до мартъ 987 г., въ продължение на цѣли седемь месеца, опустошението отъ „бѣснитѣ тълпи“ изъ цѣла Тракия, до самитѣ врата на Цариградъ, е продължавало безпрепятствено и хиляди бѣжанци — гърци, напущайки своитѣ села и градове, сж тичали да намѣрятъ спасение задъ якитѣ стени на византийската столица.

---

[1]) **А. Гильфердингъ,** Сочиненія, т. I, стр. 209, заб. 1. [2]) Думата е за избухналата въ Азия междуособна война между претедента на престола Варда Склиръ и императоритѣ Василий II и братъ му Константинъ. [3]) Балканския п-въ. [4]) Лагуната при Атира, сега Биюкъ-Чекмедже. [5]) Труды В. Г. Василевьскаго, т. II, вып. I, изданіе Императорской Академіи Наукъ, Спб. 1909, стр. 121.

Погромътъ на императоръ Василия, неговото позорно бѣгство, преследването му почти чакъ до стенитѣ на Цариградъ, опустошението на Тракия отъ българитѣ и изпълването на града съ бѣжанци, причинило ужасно сътрѣсение въ византийската столица. Това е било толкова по-страшно, колкото самонадеянието на Василия, че съ единъ замахъ ще тури край на българската държава, е било голѣмо. Ние знаемъ отъ византийскитѣ хронисти, какъ той е крилъ приготовленията за похода дори отъ своитѣ пълководци, само и само да се отдаде честьта и славата за победата нему и за това въ Цариградъ всички обвинявали него, като хвърляли върху му отговорностьта за катастрофата на армията. Какво силно впечатление произвела тя и какво е било настроението въ византийската столица спрямо императора, се види отъ друго едно стихотворение на сжщия поетъ, *Иоанъ Геометъръ*, което носи надсловъ: „На патилото на ромеитѣ въ „Българска клисура“, изпълнено съ отчаяние: „Ако да бѣше дори слънцето слѣзло отъ своето мѣсто, възклицава поетътъ, азъ все пакъ не бихъ помислилъ, че стрелитѣ мизийски ще бждатъ по-силни отъ копията авзонски (т. е. ромейски). Провалете се, дървета, грозни планини, провалете се мрачни скали! Тукъ левътъ се изплаши да излѣзе срещу еленитѣ. Когато ти, Фаетоне (слънце), спуснешъ подъ земята златоблѣскавата си колесница, кажи на великата душа на кесаря това: Дунавъ грабна вѣнеца на Римъ; вземай по-скоро оржжие! Стрелитѣ на мизитѣ сж по-силни отъ копията на авзонитѣ“ 1).

Не ще съмнение, че за българитѣ поражението на византийцитѣ, съ което тѣ спасили държавата си, е било велика радость, честь и слава. Отъ тази победа народътъ и армията добили сила и куражъ за бждащитѣ борби съ омразния властелинъ. Тѣхниятъ скроменъ, набоженъ и благочестивъ царь Романъ, като се завърналъ въ престолния си градъ, Скопие, издигналъ въ паметь на победата великолепенъ монастиръ на „Виргино бърдо“, не далечъ отъ града, като го посветилъ на свети Георгия-горга (бързъ) и победоносецъ и съ царски хрисовулъ го надарилъ съ необходимитѣ имоти за издържане 2).

---

1) **Ioannis Geometrae.** Carmina varia. **Migne,** Patrologia graeca, t. 106, col. 934; Труды Васильевскаго, т. II, стр. 117. Сжщо и **К. Стояновъ,** Иванъ Геометъръ и византийската култура на негово време. Сп. Духовна култтра, кн. 25 и 27, 1925 г., стр. 201.

2) За този монастиръ вижъ **Йорданъ Ивановъ,** Български старини изъ Македония, София, 1934 г., 2-ро издание на Българската Академия на Наукитѣ, стр. 578—587. Тамъ, между другото, е публикувана и грамотата на българския царь Константинъ Асенъ, въ която (стр. 581) той изрично свидетелствува, че монастирътъ е билъ „създаденъ отъ светия царь Романа“.

ПОСЛЕДСТВИЯТА ОТЪ ВОЙНАТА

Последствията отъ славната победа на българитѣ били много тежки за Византия. Първото последствие било това, че на императора Василия се искало да събере нова армия и да почне новъ походъ противъ българитѣ, но плененията̀тъ по-рано въ Багдатъ претендентъ на византийския престолъ, Варда Склиръ, *щомъ се научилъ за погрома на императора Василия,* помолилъ тамошния владѣтель, Семсемаддаулъ, да го освободи отъ пленъ и, съ негово съдействие, повдигналъ междуособна война противъ Василия. Следъ това, тази война била продължена съ още по-голѣма сила отъ изпратения противъ него пълководецъ, Варда Фока, племенникъ на покойния императоръ Никифоръ Фока, който, сѫщо, съ по-голѣмо право, се обявилъ за претендентъ на престола, и се съединилъ съ Варда Склира, до гдето вѣроломно го арестувалъ и поелъ самъ борбата.

Освенъ претендентитѣ на престола Варда Склиръ и Варда Фока, възстанали и иверцитѣ или грузинцитѣ, подъ началството на своя вождъ магистъръ Чортуанелъ Торникъ въ имперскитѣ провинции Дерджанъ и Таронъ. Противъ тѣхъ билъ изпратенъ съ силна войска патриций Иоанъ 1).

За пълното опленяване и опустошаване на Тракия, българитѣ използували тази голѣма византийска междуособица въ Мала-Азия. Така, отъ друго едно стихотворение на Иоана Геометра, написано къмъ края на 989 г. и озаглавено „На възстанието“, въ което той, като описва бедственото положение на „Изтокъ“, т. е. на азиатскитѣ области, поради гражданската война, спира се за „Западъ“, т. е. за областитѣ на нашия полуостровъ, и казва: „А работитѣ (които се вършатъ) на западъ, съ какви ли думи би се изказали? Множество скити (българи), като въ свое отечество се движатъ (за грабежъ и опустошение), на длъжъ, ширъ и въ крѫгъ. И, като земя, отъ която израстватъ благородни клонове, отъ мѫже непоколебими и съ желѣзна природа, скититѣ отъ коренъ я изрѣзватъ; и мечъ разсича наполовина и поколѣнията на кърмачетата; и една (часть) държи майка, друга пъкъ — врагъ изтръгва съ насилие на стрелитѣ. А предишнитѣ крепки градове (сега се обърнали на лекоподвиженъ прахъ. И сега се виждатъ конни пасбища, а по-преди (сѫ били тамъ) човѣкохранителници, уви! Като виждамъ сега (това), какъ ще спра сълзитѣ? Така се опожеряватъ области и мѣстности. А ти, царкиньо, огнище на Византия 2) кѫде ми постави щастието, кажи ми граде!“ 3).

Яхия Антиохийски сѫщо казва, че „презъ времето на бунта на Фока, когато императоръ Василий билъ заетъ съ война противъ него, българитѣ се възползували отъ случая, нападали ромейската страна и нѣколко пѫти я опустошавали до гр. Са-

---

1) Des Stephanos von Taron, § 190—1. 2) Основатель на града Византионъ, виз. столица. 3) Patrol. Graeca, t. 106, Col. 908; **Г. Баласчевъ,** Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X в., стр. 70, 71.

лоника и правили нападения на ония ромейски области, които сж на западъ". Това показва, че българскитѣ опустошения не се простирали само въ Тракия, но и въ Солунската область. Сжщото пишатъ и Скилица-Кединъ и Зонара [1]).

Второто последствие отъ победата било това, че, следъ опустошението на цѣла Тракия, българитѣ могли да присъединятъ една часть отъ нея къмъ държавата си. Кога е станало това, има споръ въ науката. Така, известно е, че въ 972 г. императоръ Иоанъ Цимисхий завладѣлъ североизточната часть на Симеоновото царство, отъ устието на Дунава и Черно-море на западъ, която по-рано бѣше завладѣлъ киевскиятъ князъ Святославъ. Где тукъ е била издигната границата между Византия и Западното българско царство на комитополитѣ, не е известно. Професоръ Златарски мисли, че е била на р. Искъръ [2]), а професоръ Маринъ Дриновъ, че е била на края на Русенската область [3]), но за това нѣма никакви доказателства. Азъ вѣрвамъ, че тя е била на старата граница между Илирийската префектура и Тракийската диоцеза отъ Източната префектура, за която ни говори Аммианъ Марцелинъ въ IV в. [4]) и Прокопий въ VI в. [5]), именно на р. Осъмъ и Самовитскитѣ височини. Освенъ тази часть отъ царството на Симеона, Иоанъ Цимисхий завладѣлъ и подбалканската часть отъ Тракия, отъ Бургазко до Ихтиманскитѣ височини, която сжщо е била завладѣна отъ Святослава. Кога българитѣ отъ Западното царство си възвърнали тѣзи две провинции, въпросътъ между ученитѣ, както казахме по-горе, е споренъ. Сръбскиятъ професоръ Прокичъ мисли, че това е станало *следъ поражението на византийцитѣ въ 986 г.* [6]), а нашиятъ професоръ Н. Благоевъ пише, че положително това не е известно. „По всѣка вѣроятность — прибавя сжщиятъ — българитѣ си възвърнали източна Мизия и Тракия следъ като царь Романъ се завърналъ въ България и *преди 986 г.* Това, мисля, установяватъ Лъвъ Дяконъ и Иоанъ Скилица. Първиятъ отъ тѣхъ казва, че императоръ Василий II въ 986 г. е предприелъ воененъ походъ противъ българитѣ, защото тѣ сж завладѣли Тракия, опустошавали я и избивали населението ѝ [7]). Вториятъ пъкъ казва, че когато императорскитѣ византийски войски сж били заети въ войната съ Варда Склиръ, царь Самуилъ се е възползувалъ отъ този случай и опустошилъ и цѣла Тракия [8]). Безспорно, грѣшка би било буквално да се приематъ известията и на двамата историци, защото тѣ и въ този случай възпроизвеждатъ възгледитѣ и разбиранията за събитията на византийцитѣ. Въ сжщность пъкъ българитѣ, следъ като царь Романъ се е завърналъ и ги е запозналъ съ положението на Византия, *преди 986 г.* сж навлѣзли въ византийската империя, окупирали старитѣ си области т. е. източна Мизия и Тракия и сж изгонили отъ тамъ византийскитѣ войски“ ¹).

---

[1]) Вижъ по-подробно у **Баласчева**, Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини и пр., стр. 72. [2]) История на бълг. държава, т. II, 625. [3]) Съчинения, т. I, 348. [4]) XXXI, 16. [5]) De aedificiis, IV, 7; ed. Haury, p. 131. [6]) Глас српске кр. академије, LXXVI, стр. 284. [7]) **L. Diaconus**, p. 171. [8]) **Cedrenos**, II, p. 436.

Азъ нѣма да се съглася нито съ мнението на професора Прокича, нито съ това на професора Благоева. Споредъ мене, не сж поменатитѣ цитати отъ сведенията на Лъва Дякона и Иоана Скилица, които разрешаватъ спора. При това, както видѣхме, въ тѣхъ не се говори нищо за Мизия, а само за Тракия. Други сж сведенията, които ни обясняватъ кога е станало завладѣването на първата провинция и други — за втората. Така, въ началото на тази книга, когато изложихъ първата причина за войната, азъ казахъ, че следъ смъртьта на императора Иоанъ Цимисхий на византийския престолъ се възкачили Василий II и братъ му Константинъ. Обаче, като претендентъ на престола се обявилъ полководецътъ Варда Склиръ. Това предизвикало междуособна война въ Мала-Азия. Отъ друга страна, фатимидскиятъ кайрски халифъ Ел Азисъ, синъ на Мунза (975—996 г.), се отправилъ противъ византийскитѣ владения въ Италия, а арабскитѣ разбойнически отряди нахлули въ Калабрия и Апулия. Възползувани отъ това, „българитѣ — казва Иоанъ Скилица — *веднага възстанали* и *признали властьта на четирмата братя: Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ,* защото отъ близкитѣ по родъ на (царь) Петра едни починали отъ смърть, а Борисъ и Романъ, негови синове, отведени въ Цариградъ“ ²). Сжщото почти съобщава и Зонара³). Не ще съмнение — прибавихъ азъ, — че това възстание е станало въ завладѣната отъ императора Иоанъ Цимисхия източна часть на Мизия отъ Петровото царство и че то е било напълно подкрепено отъ царя Мокра и неговитѣ синове. Това се установява отъ изричния текстъ на Анна Комнена, която, като говори за Дунавския Преславъ, казва, че, следъ като царьтъ на българитѣ Мокъръ и неговитѣ приемници, сжщо и Самуилъ, последниятъ отъ българската династия, го превзѣлъ, градътъ добилъ славянското название Велика Прислава ⁴). Това възстание и завладѣването на Мизия станало, както видѣхме отъ думитѣ на Иоана Скилица, веднага следъ смъртьта на силния по онова време императоръ Иоанъ Цимисхий, при възцаряването на младитѣ и още неопитни императори Василий и Константинъ, при една междуособна война въ Мала-Азия и при варварскитѣ нападения въ южна Италия. Бѣгството пъкъ на Бориса II и на брата му Романа, както сжщо изложихме въ началото на тази книга, като втора причина за войната, е

---

¹) Критически погледъ върху известията на Иоанъ Скилица за произхода на Самуиловата държава, стр. 54. ²) **Skylitzes—Cedrenos**, II, 434—5. ³) **Zonaras**, IV, 110. ⁴) Alexias, II, 434—5.

станало къмъ 979—980 г., т. е. въ осмата година отъ откарването имъ въ пленъ отъ Преславъ въ Цариградъ отъ императора Цимисхия, споредъ сведенията на ел-Макина.

Въ втората провинция Тракия сжщо може да е станало възстание едновременно съ онова въ Мизия, но то, види се, не ще да е сполучило и тази страна останала пакъ въ византийско владение. Тогава Стара-планина станала граница между империята и царството на Комитопулитѣ, а Ихтиманска Срѣдна-гора си останала такава още отъ 972 г. Това, че е било така се установява не само отъ сведенията на Лъва Дякона и на Иоана Скилица, които професоръ Благоевъ цитира и които и ние изложихме при обяснение на другитѣ причини за войната, имено, че българитѣ продължавали да опустошаватъ Тракия, но и още отъ думитѣ на Скилица, че императоръ Василий, въ време на похода си противъ България презъ 986 г., дошолъ въ Пловдивъ, като въ свой градъ, и оставилъ тамъ пълководеца Лъва Мелиссина съ единъ отрядъ войска, за да пази тила на византийската армия отъ нѣкои изненади презъ балканскитѣ или родопскитѣ проходи и, следъ това, като дошолъ въ Ихтиманска Срѣдна-гора, миналъ държавната граница при с. Сестримо, гдето Баласчевъ откри пограничния окопъ, и стигналъ въ българския градъ Стопонионъ, при днешния Ихтиманъ.

Следъ погрома на византийцитѣ въ 986 г. българитѣ се втурнали да ги преследватъ чакъ до Цариградъ, като опустошили цѣла Тракия, но тогава тѣ не завладѣли и не присъединили къмъ държавата си цѣлата тази страна, а, вѣроятно, само Пловдивската область, която се простирала отъ Ихтиманска Срѣдна-гора на изтокъ до мѣстото Неучика, въ сегашно Свиленградско, тамъ, гдето р. Марица дѣли Родопитѣ отъ Сакаръ-планина. Тукъ византийскиятъ историкъ Никита Хониатъ поставя границата между провинцията Тракия, съ главенъ градъ Пловдивъ, и провинцията Хемимонтъ, съ главенъ градъ Одринъ1), въ XII в., а тя сигурно е била тамъ и въ X в. Отъ Неучика границата е вървѣла на северъ презъ западнитѣ склонове на Сакаръ-планина и презъ Каваклийско, Казълъ-агачко (Елховско), Ямболско и Карнобатско стигнала до прохода Сидера или Ришъ въ Стара-планина 2). Това се подкрепя и отъ факта, че срѣдновѣковнитѣ градове и епископски седалища: Агатонике, Скутарионъ и Левке, които се намирали на югъ отъ Сакаръ-планина, сж подпадали подъ ведомството на *Пловдивския* митрополитъ 3); сжщо и епископството на града Маркели, сега Карнобатски хисарлъкъ 4), а всички други епископства на из-

---

1) **Nicetas**, III, 2; рус. преводъ, II, 109. 2) Вижъ за това по-подробно въ моя Сборникъ Плиска—Преславъ, I, 213 сл. 3) Notitiae enisc., ed. Parthey, стр. 122, 129; **Иречекъ,** Пжтувания по България, стр. 695. 4) **De Boor**, Zeitschrift für Kirchengeschihte, Gotha, 1891, Bd. XII, 3 и 4 Heft, § § 520—534; **Д. Цухлевъ,** История на българската църква, София, 1911, стр. 78.

токъ отъ тази граница се намирали въ провинцията Хемимонтъ и подпадали подъ ведомството на *Одринския* митрополитъ. По-рано политическата граница между нова България и Турция бѣше пакъ при Свиленъ-градъ, а сега и между България и Гърция.

Владението на тази часть отъ Тракия българитѣ имали до третия походъ на императора Василия противъ България въ 999 г., когато той превзелъ страната, заедно съ града Пловдивъ, и назначилъ тукъ за управитель патриция Теодороканъ и се отправилъ на западъ да превзема българскитѣ крепости въ Ихтиманска Срѣдна-гора и въ Софийската область, за което говорихме на друго мѣсто. Мизия пъкъ била владѣна до 1001 г., когато императоръ Василий изпратилъ патриция Теодорокана и помощника му Никифоръ Ксифиясъ отъ Пловдивъ отвъдъ Балкана и тѣ превзели страната, заедно съ Великия и Дунавския Преславъ и Плиска[1]).

Третото последствие отъ победата на българитѣ било, че то страшно ожесточило и настървило амбициозния императоръ Василия противъ България. Това продължило войната цѣли 30 години, до гдето най-после България съзнала, че не може да мѣри силитѣ си съ неизчерпаемитѣ морални и материални източници на империята и че тя трѣбвало да капитулира предъ Василия. Още следъ първитѣ 3—4 похода на този императоръ, въ България почнали да съзнаватъ страшнитѣ злини, които той ще причини на царството. Вследствие на това появили се две силни политически течения: едното, поддържано отъ царя Арона, било за примирение съ Византия, а другото, поддържано отъ царя Самуила, било за отблъсване на всѣко примирение. Тѣзи две течения до толкова изострили страститѣ въ царскитѣ дворове, че единъ день царь Самуилъ убилъ брата си Арона и цѣлото му семейство, съ изключение на сина му Иванъ Владиславъ, въ м. „Размѣтаница", Дупнишко, и следъ пленяването на царя Романа отъ императоръ Василия, въ гр. Скопие, презъ 1003 г., Самуилъ останалъ самовластенъ господарь въ царството[2]).

Погромътъ надъ императора Василия докаралъ за империята и други злини и то отъ съседнитѣ народи. Африканскитѣ араби предприели военни действия противъ византийскитѣ владения въ Южна Италия и срещу тѣхъ трѣбвало да се изпратятъ войски.

---

[1]) **Cedrenos**, II, 452. [2]) Вижъ за това по-подробно у **В. Златарски**, История на бълг. държава, т. II, 676—678; **Н. П. Благоевъ**, Произходъ и характеръ на царь Самуиловата държава въ Годишникъ на Соф. университетъ, кн. XX, 577 сл.; Критически погледъ върху известията на Иоанъ Скилица за произхода на царь Самуиловата държава, стр. 43 сл.; Царувалъ ли е Ааронъ, братътъ на Самуила и кога? въ Макед. прегледъ, год. III, кн. IV, 1827 г.; **Йор. Ивановъ,** Северна Македония, стр. 38—41; **Г. Баласчевъ,** Българитѣ презъ последнитѣ десетгодишнини на X. в., стр. 70, заб. 1.

Киевскиятъ князъ Владимиръ Святославичъ сѫщо използувалъ победата на българитѣ и нападналъ Херсонската византийска тема въ южна Русия, като превзелъ важния търговски градъ Херсонъ. Ахия Антиохийски казва, че императоръ Василий, „като изтощилъ богатствата си“, билъ заставенъ да подири помощь отъ своя неприятель княза Владимира. Едно отъ условията на сключения съюзъ между двамата било Владимиръ да се ожени за сестрата на императора. Тя, обаче, отказала да се отдаде на единъ езичникъ и това станало причина, щото князь Владимиръ да покръсти и себе си и народа си и да вземе за жена византийската принцеса. Значи, ако не по единъ прямъ, то по единъ косвенъ начинъ, българската побеца станала причина руситѣ да приематъ християнството и да дойдатъ да спасяватъ империята отъ нейнитѣ вѫтрешни междуособици и отъ българитѣ. Това траяло цѣли петь години, презъ което време българитѣ, следъ като си отнели голѣма часть отъ Тракия, нападнали на Солунската область и превзели важнитѣ крепости Верея, сега гр. Беръ, и Сервия, сега Серфидже. Обаче, следъ убийството на Варда Фока и следъ помирението на Варда Склира съ императора, въ 991 г. Василий се почувствувалъ свободенъ и предприелъ втория походъ противъ българитѣ въ сегашна Македония¹). Ето, на кратко, какви сѫ били последствията отъ войната въ 986 г.

---

¹) Вижъ за тия събития по-подробно у арабскитѣ лѣтописци: Яхия Антиохийски, ал Макинъ и Ибн-ал-Атира, у арменскитѣ — Стефанъ Тароски и Матей Едески, византийскитѣ лѣтописци и поета Иоанъ Геометъръ, у руския лѣтописецъ Несторъ и у критическитѣ изследвания на тия събития отъ руския академикъ В. Г. Васильевскій, т. II, вып. I, 1909 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.
Предговоръ . . . . 3—4
Причини за войната . . . . 5—11
Планътъ на императора . . . . 11—15
Численость и командуване на византийската армия . . . . . 15—20
Численость и командуване на българската армия 20
Отправянето на императоръ Василий противъ България. Кога е билъ предприетъ походътъ . . . . 20—21
По кой пѫть е вървѣлъ императоръ Василий отъ Цариградъ до Пловдивъ . . . . 21—23
Отъ Пловдивъ до Стопонионъ . . . . 23—27
Градъ Стопонионъ 27
Отъ Стопонионъ до София . . . . 28—29
Обсадата на София отъ императора. Пристигането на българскитѣ царе на помощь на града. Сраженията около София 29—40
Вдигането на обсадата и отстѫплението на императора отъ София. Причинитѣ за това . . . . 41—42
Отстѫплението презъ първия день . . . . 42—48
Отстѫплението презъ втория день . . . . 48—54
Катастрофата на византийската армия въ Вакарелския проходъ 54—56
Сѫдбата на императора. Презъ кой пѫть е избѣгалъ . . . . 56—63
Неоснователностьта на чуждитѣ мнения, че погромътъ на византийцитѣ билъ craналъ въ проходитѣ „Траянови врата“ и „Сулу-дервентъ“. На какво се дължи това . . 64—67
Отгде произхожда названието „Българска клисура“ на Вакарелския проходъ“ . . . . 67—69
Завръщането на императора въ Пловдивъ. Скандалътъ съ византийския главнокомандующъ Конто-Стефанъ 69
Преследването на императора до Цариградъ. Впечатлението въ византийската столица отъ погрома . . . . 70—72
Последствията отъ войната . . . . 72—77

Отъ сѫщия авторъ сѫ излѣзли следующитѣ книги:

1. Юбилеенъ сборникъ Плиска-Преславъ

Съдържание: **ЧАСТЬ I.** Кои сѫ били балканскитѣ клисури и проходи Берегава и Сидира — главнитѣ сухопѫтни артерии за война и търговски сношения между Византия и първото българско царство. Сведенията на византийцитѣ и новитѣ историци за тѣзи проходи. Критика. Войнитѣ между Византия и България отъ VII до XI в. и на Византия съ печенегитѣ и куманитѣ въ XI в. Клисурата Берегава е тѣснината въ Преславската планина между с. Смѣдово и с. Байрямъ-дере, а проходътъ — отъ Смѣдово, презъ Барйямъ-дере, с. Айваджикъ, с. Керемитликъ и с. Сендерлий, сега Къшла-кьой, до Карнобатското поле. Върбишкиятъ проходъ. Укрепителната му система. Разклонение на прехода. Този проходъ не е Сидира, а — Чалжкавашкиятъ. Историята на Сидира или Желѣзна отъ XII в. досега. Издирване крепоститѣ: Голое, Маркели, Баска, Лардея, Аули, Бастарнасъ и Берсамисъ. Маркели, отдето императоръ Никифоръ се отправилъ противъ България въ 811 г., е карнобатската крепость. Войната на императоръ Цимисий противъ българитѣ ируситѣ въ 972 год., превземането на гр. Преславъ и завладяването източната часть на българското царство.

ЧАСТЬ II. Где сж били издигнати аулътъ (укрепенъ лагеръ), крепостьта и мостътъ на хана Омуртага. Мненията на ученитѣ, че тѣ сж били при сегашния Преславъ и на Г. Баласчевъ — при с. Тича. Критика на тѣзи мнения. Доказване неосноватeлностьта имъ. Тѣ сж били издигнати при с. ЧатаЛаръ (Крумово). Основаването на Плиска и Преславъ. Кога, защо и кой е премѣстилъ столицата отъ единия градъ въ другия. Спорътъ между ученитѣ за балканския и дунавския Преславъ. Де се е намиралъ последниятъ и каква е била историческата му роля. Кой е билъ морскиятъ пжть отъ Византия за България и Русия въ срѣднитѣ вѣкове. Търговията по Дунава и Черноморе. Войната на Византия съ печенегитѣ въ 1088 год. Кой е владѣлъ приморскитѣ градове. Историческата роля на византийската флота въ Черно-море и Дунава.

ЧАСТЬ III. Подробно изследване на войната между Византия и България въ 811 год. и погромътъ на императора Никифора при с. Мадара. Крепостьта Мундрага, гдето царь Симеонъ билъ затворенъ отъ маджаритѣ въ 895 год. Мундрага не е Мадара, а крепостьта надъ Шуменъ. Погрѣшната теория на ученитѣ, че Омуртагъ е найважниятъ факторъ въ българската история. Мѣстото му въ историята. Кои царе сж създали сегашния български народъ. Заключение. Приложение: 5 карти и 14 фотографически снимки.

2. Войната между България и Византия въ 1190 г. и погромътъ на императора Исакъ Ангелъ при гр. Трѣвна

Съдържание: Причини на войната. — Войната, споредъ византийскитѣ източници. — Новитѣ историци за това събитие. — Критика на тѣхнитѣ мнения. — Опредѣляне мѣстото на гр. Крънъ, столица на българскиятъ деспотъ Елтимира, презъ който императорътъ, следъ погрома, избѣгалъ за Верея, сегашната Стара-Загора. — Кой е билъ Верейскиятъ пжть, по който императорътъ бѣгалъ. Търсенето му изъ Чалжкавашкия, Твърдишкия, Хайнбоазкия, Яйканлийския и Марагидишкия проходи. Сжщо и презъ Шипченския проходъ и описание на неговата история. — Установяване, че Верейскиятъ пжть не е миналъ презъ тия проходи. — Описание на Крънския проходъ, презъ „Бедекъ". Проходитѣ „Червена кула" и „Тьорцбургеръ" въ Карпатитѣ и влиянието имъ върху дунавскитѣ бродища отъ Ескусъ (при с. Гигенъ) до Нове (близо при гр. Свищовъ). — Друмътъ Нове — градъ Крънъ — Тулисъ — Верея. Проходътъ „Предѣлъ" въ Карпатитѣ и влиянието му надъ дунавския бродъ, между Гюргево и Сексанта-

Приста (Русе). — Друмътъ Русе — Никополъ на р. Росица. — Друмищата, които сѫ излизали отъ Никополъ. — Пѫтьтъ на югъ отъ Никополъ и свръзката му съ пѫтя Нове — Верея при планината „Стража“. Описание на съединения друмъ отъ „Стража“, презъ Крънския проходъ, за Верея. — Верея и нейното минало. — Продължение на пѫтя отъ Верея къмъ Одринъ, Бѣло и Мраморно морета, Босфора, Азия и Африка. — Разклонение на друма надъ Балкана презъ градъ Трѣвна. Сѫщо подъ Балкана, отъ Крънъ за Пловдивъ. Установяване, че съединениятъ друмъ отъ Нове и Никополъ, презъ Крънския проходъ, е Верейскиятъ пѫть. Допълнителни данни за историческата роля на Крънская проходъ и Верейския пѫть. — Пренасяне мощитѣ: на св. Иванъ Рилски, отъ царя Асена, презъ Мъглишкия проходъ и Трѣвна; на св. Михаилъ Войнъ — презъ Крънския проходъ и Трѣвна, отъ царя Калояна, и на св. Петка, отъ царя Ивана-Асена. — Де се е издигала крепостьта Стринава, въ която царь Асенъ е билъ обсаденъ отъ императора. — Доказване, че Стринава не е Търново, а грамадната крепость на височината надъ Дрѣново. — Описание на тази крепость и гр. Дрѣново. — Монастирътъ св. Петка при този градъ и клетвата на българскитѣ царе въ името на св. Петка Дрѣновска. — Военниятъ лагеръ на Асеновци при Стринава и многобройнитѣ селища, останали отъ варварскитѣ племена, съюзници на българитѣ. — Куманская произходъ на Асеновци. — Произхождението на името Стринава. — Пѫтьтъ на нашествието на византийцитѣ въ България. — Численость и командване на византийската армия. — Численость и командване на българската армия. — Планътъ на царь Асена за погрома на византийцитѣ. — Де сѫ били родовитѣ владения на Асеновци. — Де е станала революцията въ 1186 год. — Обсадата на царь Асена въ Стринава. — Ролята на мнимия български бѣглецъ въ византийския лагеръ. — Снимане на обсадата и бѣгството изъ Верейския пѫть на авангарда. Разбиване на центъра и бѣгството на императора по сѫщия пѫть. — Мѣстото на катастрофата. — Бѣгството на ариергарда презъ Яйканлийския проходъ. — Трофеитѣ на българитѣ отъ войната. — Кратко описание на гр. Трѣвна и нейното древно минало. — Заключение. — Приложение: 2 карти и 13 фотографически снимки.

БИБЛИОТЕКА

Двѣтѣ книги съдържатъ 60 печатни коли, октавъ форматъ. Одобрени и препорѫчани сѫ съ окрѫжни отъ Министерствата: на Народ. Просвѣщение (отъ 27. V., 3. VIII и 7. XII. 1929 год. №№ 13956, 20118 и 36663), Вѫтрешнитѣ работи (отъ 8. VIII. 1929 год.. № 13149) и Войната (писмо отъ 27. VIII. 1929 год. № 591); отъ Св. Синодъ, съ протоколъ № 4, § 25. отъ 13. III. 1930 год. („Църковенъ вестникъ“, брой 21, отъ 24. V. с. г., стр. 247); сѫщо и отъ Върховния Читалищенъ съюзъ (протоколъ № 17, отъ 5. X. 1929 год. и № 2 отъ 15. XII. с. г.).

Цена на Сборника (тритѣ части): подвързанъ — 300 лв. (намалена отъ 350 лв.). На второто съчинение: неподвързано — 80 лв. (намалена отъ 120 лв.), подвързано — 100 лв. (намалена отъ 150 лв.).

Изпращането на книгитѣ става срещу предварително внасяне на сумитѣ или наложенъ платежъ.

Книгитѣ се намиратъ у автора, въ гр. София, „Паисий“ 34.